

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

Бр. 8

УРЕДНИК ЉУВ. М. ДАВИДОВИЋ

XIX

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА

ОТПУСТАЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 16. јула ове године, а на предлог министра просвете и црквених послова, отпуштени су из државне службе на основу § 76. закона о чиновницима грађанског реда: *Михаило Илић*, професор крагујевачке гимназије и *Срећко Милетић*, професор крушевачке гимназије.

ПЕНСИОНОВАЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 17. јула ове године, а по саслушању министарског савета пензионисани су на основу § 70. закона о чиновницима грађанског реда: *Димитрије Дукић*, директор и професор шабачке гимназије, *Михаило Поповић*, професор крушевачке гимназије, *Ђорђе Анђелковић* и *Ранко Петровић*, професори београдске гимназије и *Ђорђе Стојковић*, професор нишке гимназије.

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 25. јула ове године постављени су:

У министарству просвете и црквених послова: за секретара прве класе *Петар Ј. Петровић*, професор прве београдске гимназије; за писара прве класе *Живојин Дачић*, предавач јагодинске гимназије;

у првој београдској гимназији: за професоре: Љубомир Давидовић, секретар прве класе министарства просвете и црквених послова, и Петар Типа, професор друге београдске гимназије, по потреби службе;

у Учитељској Школи: за професора: д-р Стеван М. Окановић, писар прве класе министарства просвете и црквених послова;

у великоградштанској нижој гимназији: за професора: Риста Николић, професор пожаревачке гимназије, по потреби службе;

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК 1898 Г.

у књажевачкој нижој гимназији: за професоре: Риста Стојановић, професор пиротске и Никола Лазић, професор зајечарске гимназије, по потреби службе;

у лесковачкој нижој гимназији: за професора: Бура Илић, професор Учитељске Школе, по потреби службе; и

у смедеревској нижој гимназији: за професоре: Цветко Петковић, професор пиротске гимназије, Бошко Савић и Милан Димитријевић, професори крагујевачке гимназије, по потреби службе, и Михаило Јовановић, супленат јагодинске гимназије.

МИ

АЛЕКСАНДАР I.

по милости Божијој и вољи народној

Краљ Србије

ПРОГЛАШУЈЕМО И ОБЈАВЉУЈЕМО СВИМА И СВАКОМЕ, ДА ЈЕ НАРОДНА СКУПШТИНА, САЗВАНА У РЕДОВНИ САЗИВ ЗА 1897. ГОД., РЕШИЛА И ДА СМО МИ ПОТВРДИЛИ И ПОТВРЂУЈЕМО:

ЗАКОН

О

СРЕДЊИМ ШКОЛАМА

I. ОПШТЕ ОДРЕДБЕ.

Задатак и деоба средњих школа

Чл. 1.

Задатак је средњих школа да дају ученицима више опште образовање и васпитање, и да их спремају за слушање наука на универзитету или другим вишим школама.

Чл. 2.

Средње школе могу наставним планом бити уређене као: гимназије, реалне гимназије и реалке.

Реалке спремају ученике само за технику и друге стручне школе.

Чл. 3.

Потпуна средња школа има осам разреда, а непотпуна шест или четири разреда. Сваки разред траје годину дана.

Средња се школа дели на нижи, средњи и виши течај; нижи течај састављају: први, други, трећи и четврти, средњи: пети и шести, а виши; седми и осми разред.

Државне и приватне средње школе

Чл. 4.

Држава ће о свом трошку издржавати у Београду две потпуне, а у унутрашњости три потпуне и шест непотпуних средњих школа, само за мушку децу:

У којим ће се местима у унутрашњости отворити државне средње школе и које врсте, одређује се Краљевим указом на предлог министра просвете и црквених послова, а по саслушању министарског савета. Истим путем одређује се и затварање или промена врсте какве средње школе.

Чл. 5.

Свака средња школа има своју школску област (територију), коју одређује министар просвете и црквених послова.

Чл. 6.

Општина у којој се отвара државна средња школа, дужна је дати потребно земљиште за школску зграду, а трошкове око подизања и оправљања зграде сносиће цела школска област.

Ово важи и за Београд.

Чл. 7.

Краљевим указом, на предлог министра просвете и црквених послова, може се одобрити и појединим окрузима, градовима или приватним лицима да отворе и о свом трошку издржавају непотпуну средњу школу за мушку децу.

За унутрашње уређење ових приватних школа и за квалификације наставника вреди у свему одредбе овог закона, осем ако им се Краљевим указом не би друкчије уређење нарочито одобрило. Избор наставника у овим школама потврђује министар просвете и црквених послова.

У колико ће сведочанства ових приватних школа вредити као сведочанства државних школа прописује министар просвете и црквених послова.

Чл. 8.

Свака средња школа има свој печат с државним грбом и именом завода, потребан школски на-

мештај, књижницу за наставнике и за ученике, кабинете, лабораторије и друга потребна учила.

Чл. 9.

Све средње школе, државне и приватне, стоје под врховним надзором министра просвете и црквених послова.

Чл. 10.

Сва правила, која се на основу и у границама овог закона пропису, састављају Уредбу о средњим школама.

II. НАСТАВА

Наставни план

Чл. 11.

У средњим школама уче се:

A. обавезно

а) науке:

1. хришћанска наука,
2. српски језик,
3. немачки језик,
4. француски језик,
5. латински језик,
6. грчки језик,
7. земљопис,
8. српска и општа историја,
9. јестаственица (зоологија, ботаника, минералологија),
10. физика и хемија,
11. математика,
12. механика,
13. нацртна геометрија и гаометријско цртање,
14. филозофска пропедевтика.

б) вештине:

1. слободоручно цртање (за реалке: научан предмет),
2. краснопис,
3. певање и
4. гимнастика.

Б. добровољно

Свирање и стенографија.

Од вештина може директор ослободити поједине ученике, привремено или стално, према увери школског лекара. Од певања још и на предлог дотичног наставника, ако ученик нема слуха или дара за ту вештину,

Ученицима, који би у обавезним предметима показали слаб успех, директор може забранити учење добровољних предмета.

Чл. 12.

Ученике других вероисповести директор ће, по захтеву њихових родитеља или старатеља, ослобо-

дители од похођења часова хришћанске науке; али су такви ученици дужни ван школе примати наставу из своје вере и о томе на крају сваког тромесечја подносити уверења, из којих ће се оцене успеха уносити у школске књиге и ученичка сведочанства.

Чл. 13.

Наставне планове и програме државних средњих школа, као и све што се тиче извођења њихова, прописује министар просвете и црквених послова.

Према месним приликама појединих средњих школа, министар може допустити, да се наставни план и општи програм у неколико измени.

Једном утврђени наставни план и програм не може се мењати за ученике, који су по њему почели учити.

Распоред предмета

Чл. 14.

При распоређивању предмета на дане и часове треба пазити на ове главне одредбе:

а) да четвртком после подне ученици буду слободни од предавања; али се ово време може, према потреби, употребити на гимнастичка вежбања, ескурзије, излете итд.

б) да науке, нарочито математика и језици, заузимају прве часове пре подне, а вештине последње часове пре подне или после подне;

в) да хришћанска наука увек добије први или последњи час пре или после подне у разреду, у коме има ученика и других вероисповести;

г) да ни један научни предмет нема два часа дневно, осем оних који би имали више од 5 часова недељно;

д) да после подне не сме бити само један час;

ђ) да писмених и школских задатака не сме бити више од једнога за једно подне.

Школска година

Чл. 15.

Школска година почиње 11. августа на траје до 15. јуна друге године, кога се дана завршује благодарењем и школском светковином.

Чл. 16.

Предавања почињу одмах по свршетку пријемних и разредних испита, а најдаље првог радног дана по Великој Госпођи. Овога је празника увек призивање Св. Духа.

Предавања се завршују 31. маја.

За ученике осмог разреда предавања престају 15. маја.

Чл. 17.

По свршетку предавања држе се течајни испити и врши превођење ученика из нижих разреда у више, по одредбама овога закона и нарочитим прописима министра просвете и црквених послова.

Чл. 18.

Велики школски одмор траје од Видов-дана до 10. августа, божићни одмор од Туцин-дана до Нове Године, а ускршњи од Вел. Четвртка до Томине Недеље. Сем тога школа не ради недељом и празницима, када су наставници и ученици дужни по утврђеном распореду ићи у цркву.

III УЧЕНИЦИ.

Уписивање ученика

Чл. 19.

Уписивање ученика у све разреде бива за прва два радна дана по истеку великог школског одмора. Само у особитим случајима може се допустити упис још до краја месеца августа, о чему одлучује министар просвете и црквених послова.

Чл. 20.

Уписивање ученика бива увек личном пријавом. Само у случајима доказаног боловања или нетклоњивих сметња, пријава може бити писмена.

Чл. 21.

При упису у I. разред сваки ученик мора поднети:

а) школско сведочанство о томе, да је као редован или приватан ђак с добрим успехом свршио четврти разред основне школе и да је био доброг владања;

б) крштеницу или, у доказаној немогућности да се она набави, законски потврђено уверење о томе, да на дан 10. августа није млађи од 10 ни старији од 13. година.

Чл. 22.

При упису у пети разред ученик не сме бити старији од 17, а при упису у седми разред старији од 19 година.

Чл. 23.

Сви ученици подвргавају се у почетку сваке школске године лекарском прегледу, па ако се покаже да ученик болује од болести која је опасна за њега или по друге ученике, неће се примити у школу. Ако се таква болест појави на ученику у току године, отпустиће се из школе, стално или привремено, према увери школског лекара.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Уписнина и школарина

Чл. 24.

При упису у ма који разред државне средње школе ученици плаћају годишње:

- а) уписнине: пет динара, и
- б) школарине: по двадесет динара за сваки разред нижег, по четрдесет динара за сваки разред средњег, а по шездесет динара за сваки разред вишег течаја.

Школарину за I разред плаћају само они ученици који положи пријемни испит.

Ученик, који у току школске године промени завод, добровољно или по казни, платиће школи, у коју долази, уписнине педесет динара, осем ако мења завод због сеобе својих родитеља или старатеља из места у коме је школа.

Чл. 25.

Уписнина се уноси у ђачки фонд, из кога ће се, по могућству, помагати сиромашни а одлични ученици средњих школа.

Школарина се уноси у школску касу одакле ће се набављати потребне књиге за наставничку и ученичку књижицу и све остале школске потребе (по чл. 8. овог закона).

Ближа правила о руковању и трошењу новаца из ђачког фонда и школске касе прописаће министар просвете и црквених послова.

Чл. 26.

Уписнине се не може ослободити ни један ученик, а школарине се ослобођавају: само сиромашни ученици одличног учења и доброг владања.

Број ученика по разредима

Чл. 27.

Ни у једном разреду нижега течаја не сме бити више од шездесет ученика, у петом и шестом разреду више од педесет, а у седмом и осмом више од четрдесет ученика. Ако је у ком разреду више ученика од овога броја, разред ће се привремено поделити на одељења, а ако је тако кроз три школске године, разред ће се стално поделити на одељења, по одобрењу министра просвете и црквених послова.

Чл. 28.

Средња школа дужна је примити све ученике из своје школске области; из друге области само онда, ако дотични разред није попуњен допуштеним бројем ученика.

Чл. 29.

Ванредних ученика у средњим школама не може бити.

К а з н е

Чл. 30.

Правила дисциплинска и казне за ученичке кривице прописује министар просвете и црквених послова.

Чл. 31.

За велике кривице ученик се може казнити:

а) удаљењем из тога завода према савету директорову за једну школску годину; у овом случају директор ученику само издаје школско уверење (односно сведочанство);

б) искључењем из тога завода за једну или више школских година; и

в) изгнањем из свих средњих завода у Србији. Последње две одлуке доноси професорски савет.

Министар просвете и црквених послова може мењати само одлуку изгнања из свих завода, која је извршна тек кад је он одобри.

Оцењивање ученика

Чл. 32.

За оцењивање ученичког успеха има пет оцена: одличан (5), врло добар (4), добар (3), слаб (2) и рђав (1).

Чл. 33.

За оцењивање ученичког владања има три оцене: примерно (5), добро (3) и лоше (2).

Чл. 34.

За оцењивање ученичке вредноће има три оцене: похвално (5), марљиво (3) и немарљиво (2).

Чл. 35.

Сваки је наставник дужан што чешће пропитивати сваког ученика ради што тачнијег сазнања ученичког успеха а на крају сваког тромесечја дати му општу оцену успеха, која се заводи у главну књигу.

Чл. 36.

Оцену владања и вредноће даје ученику разредно веће.

Чл. 37.

Ученик који за две године узастопце добије из владања оцену: немарљив, губи право на школовање у тој школи за једну школску годину.

Превођење ученика

Чл. 38.

О превођењу ученика из нижих разреда у више, о понављању разреда, о полагању испита из појединих предмета одлучују разредна већа.

Чл. 39.

У старији разред преводиће се без испита сви они ученици, који из свију научних предмета имају несумњиво добар годишњи успех.

Цртаће се само у реалкама сматра као научни предмет.

Чл. 40.

Ученици непоузданог знања, који не могу успешно напредовати у старијем разреду, оставиће се да понове разред.

Разред се може поновити само један пут.

Чл. 41.

Ученику, чији би годишњи успех био слаб из једног научног предмета, може разредно веће допустити да почетком нове школске године полаже разредни испит из тога предмета, после чега ће одлучити о његовој преласку или понављању разреда. Али овај предмет не сме бити математика нити који језик.

Чл. 42.

После другог тромесечја професорски савет, на предлог разредног већа, може неспремна, немарљива и неуредна ученика отпустити из школе с тим, да на крају школске године полаже све предмете тога разреда као приватан ученик.

За ученике поновце овака се одлука може дозвештати одмах на крају првог тромесечја.

Испити

Чл. 43.

Испити су у средњим школама: пријемни, разредни и течајни. Испити су писмени и усмени.

Чл. 44.

Пријемни испит за ступање у I разред средњих школа полажу сви ученици одмах по свршеном упису. Овај се испит мора свршити највише за три дана.

Правила о томе испиту и саставу испитног одбора прописује министар просвете и црквених послова.

Чл. 45.

Ученик који на пријемном испиту покаже слаб успех ма из ког предмета, неће се примити у средњу школу, нити ће му се допустити да испит те школске године понови.

Чл. 46.

Разредни испити (чл. 41.) држе се одмах по свршетку пријемних испита или, ако има могућности, још за време тих испита.

Разредни се испити не могу понављати.

Чл. 47.

На свршетку IV. разреда сви ученици полажу нижи течајни испит, на коме ће имати да покажу своју спрему за прелазак у вишу средњу школу.

Из којих ће се предмета испит полагати и ближа правила о овим испитима и саставу испитног одбора прописује министар просвете и црквених послова.

Чл. 48.

Ученик, који на течајном испиту ниже средње школе покаже слаб успех ма из једног предмета, оставиће се да понови IV разред.

Чл. 49.

По свршеном VIII. разреду ученици полажу виши течајни испит или испит зрелости.

На овај ће се испит пуштати само они ученици, који из свију научних предмета VIII. разреда имају најмање оцену добар. А ученик, који би из једног или два научна предмета имао у општем резултату оцену слабу, пустиће се на испит зрелости тек пошто слабу оцену поправи испитом, на коме је довољна оцена добар.

Испит зрелости држи се у првој половини месеца јуна, по правилима која прописује министар просвете и црквених послова.

Приватни ученици

Чл. 50.

Ученици који уче у приватним средњим школама, дужни су полагати нижи течајни испит у државним средњим школама, ако желе продужити даље школовање.

За овај се испит не плаћа ни такса држави ни награда члановима испитног одбора.

Чл. 51.

Ученици, који приватно уче један или више разреда средње школе, могу ступити у државну средњу школу као редовни ученици: а) ако нису прешли године допуштене за разред у који желе ступити, и б) ако положе испит из разреда, које нису редовно учили.

За ученике који, приватно учећи средњу школу, само испите полажу у државним средњим школама, не вреде ограничења о годинама старости.

Чл. 52.

Приватни ученици плаћају држави само једну испитну таксу, ма испите полагали из више разреда.

Уписнину и школарину плаћају за сваки разред посебно, а сваком члану испитног одбора пет динара.

Чл. 53.

Приватни се испити полагају само у првој половини месеца јуна.

Одредбе чланова 38—41 и 87. овога закона вреде и за приватне ученике, с тим да код ових ученика испитне оцене замењују годишње оцене.

Чл. 54.

Ученици из страних средњих школа примају се пошто положи испите из предмета које нису учили. За ове се испите плаћа такса као за приватне испите.

Сведочанства

Чл. 55.

Сваки је ученик дужан узети по свршетку школске године школско сведочанство; у току школске године ученику се може издати само уверење о учењу и владању.

Облик сведочанства и уверења прописује министар просвете и црквених послова.

За дупликат школског сведочанства или уверења плаћа се, поред таксе, још и десет динара за ђачки фонд.

IV. НАСТАВНИЦИ

Врсте наставника

Чл. 56.

Наставници су средњих школа : директори, професори, супленти и учитељи.

Професорима у потпуним средњим школама који предају научне предмете, могу се придати у помоћ приправници.

Директори, професори, супленти и виши учитељи постављају се Краљевим указом, а учитеље поставља министар просвете и црквених послова.

Чл. 57.

У потпуној средњој школи може бити поред директора највише 12 професора, у непотпуној шесторазредној највише 8, у четвороразредној највише 6 професора; а у школама са сталним разредним одељењима још по један професор на свако одељење.

Поред професора поставља се и потребан број суплената и учитеља.

Директор

Чл. 58.

За директора у непотпуној средњој школи може бити постављен професор, који је у том звању служио најмање десет година; а у потпуној онај, који

је као директор непотпуне средње школе служио најмање пет или као професор најмање петнаест година, а при том се одликовао школским радом и примерним владањем.

Директорско је звање у потпуним средњим школама стално, а у непотпуним привремено.

Професори и супленти

Чл. 59.

Професором може постати наставник, који је по положеном професорском испиту, као супленат у средњој или као учитељ у грађанској школи, радио најмање три године.

Но за професора хришћанске науке у средњим школама може се поставити оно свештено лице, које има квалификацију за професора Богословије.

Чл. 60.

Суплентом може постати приправник, или доцент В. Школе који је положио професорски испит.

Чл. 61.

И професори и супленти могу бити постављени само за ону групу предмета за коју су професорским испитом оквалификовани.

Чл. 62.

За приправника може бити постављен кандидат, који је положио испит зрелости у средњој школи и има сведочанство о свршеном философском или техничком факултету Велике Школе или ког страног универзитета или политехнике.

Плата приправницима је од 960 до 1200 динара на годину.

Учитељи

Чл. 63.

У оскудици наставника са професорским квалификацијама за класичне или модерне језике, министар просвете и црквених послова може поставити за учитеље тих језика лица, која су положила испит зрелости, а своју стручну спрему доказала или нарочитим сведочанствима или нарочитим испитом.

Чл. 64.

За учитеље вештина постављају се она лица, која имају сведочанство о томе да су свршила најмање шест разреда какве средње школе, а уз то и стручну школу дотичне вештине за коју компетују (академију уметности, вишу уметничко-занатлијску школу, конзерваторију, вишу музичку школу итд.) или која би, место стручне школе, своју стручну спрему посведочила нарочитим испитом.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Чл. 65.

Они учитељи вештина који, поред своје стручне школе или спреме, имају сведочанство о положеном испиту зрелости, а буду се и парочито одликовали у својој струци, могу после 10 година учитељске службе, по саслушању Главног Просветног Савета, постати виши учитељи тих вештина.

Дужности наставника

Чл. 66.

Директорове су дужности:

1. да управља заводом по закону, прописаним правилима и наредбама министарским и да руководи образовање и васпитање омладине у целом заводу;
2. да што чешће походи предавања наставника и да им даје потребна упутства;
3. да се брине за попуњавање наставничких места свога завода;
4. да распоређује предмете на наставнике према њиховим квалификацијама;
5. да се стара о тачном држању часова и вршењу програма од стране свију наставника;
6. да сам врши или наређује замену одсутних наставника;
7. да одређује разредне старешине;
8. да уписује ученике у школу и руководи испите;
9. да утврђује распоред испита;
10. да води надзор над школском зградом, школским збиркама и училима, и да настојава да се њима савесно рукује;
12. да управља школским имањем, ђачким фондом и школском касом, да буџетске суме прима и троши на одређене потребе завода, и да о свему коме треба рачуне полаже и за исправност њихову одговара.

Чл. 67.

Директор има права да казни наставнике за мање кривице опоменом, укором и губитком петнаестодневне плате; веће пак кривице доставља министру; свагда извештава министра о изреченим казнама.

Противу осуде ма на коју од ових казна дотични се наставник може у року од 15 дана жалити преко директора министру, чија је одлука извршна.

Чл. 68.

Наставници су дужни:

1. да одређене им предмете предају по прописаним програмима и по датим упутствима;

2. да своја предавања редовно држе и на време почињу и завршују;

3. да се придржавају одобрених уџбеника;
4. да тачно воде прописане дневнике;
5. да чувају поверене им ствари, кабишете, књиге итд. за што су и материјално одговорни;
6. да по наредби директоровој замене одсутнога или болеснога наставника;
7. да у случају своје болести или друге какве сметње, директора увек на време известе о свом изостанку;
8. да извршују све законске наредбе школских власти.

Чл. 69.

Наставници су дужни имати недељно овај број часова:

1. директори потпуних средњих школа: 5—8, а директори непотпуних 8—12 часова;
2. професори и супленти: 15—18;
3. Учитељи: 16—20 часова недељно.

О одступању од овога одлучује министар просвете.

Чл. 70.

Приправници су дужни:

1. да присуствују предавањима професора, коме су у помоћ придати или којима их директор упути;
2. да професору помажу у раду око спреме лекција, у кабинету, на припремању опита итд.;
3. да заступају одсутне наставнике или да држе предавања када се за то одреде.

Ближа правила о дужностима приправника прописује министар просвете и црквених послова.

П л а т е

Чл. 71.

Директори у потпуним средњим школама деле се на две класе, а имају годишње плате: директори I класе 6.000 дин.; директори II класе 5.000 дин. У једној класи директор мора провести најмање пет година.

Директори у непотпуним средњим школама имају поред редовне професорске плате годишњи додатак од 600 динара.

Сем плате сви директори имају право на стан и огрев у школској згради.

Чл. 72.

Основна је плата професору средње школе 2400 дин. на годину, која се после сваких пет година професорске службе повишава са 600 дин. годишње, тако да после навршене двадесет пете године професорске службе годишња плата професору износи 5400 динара.

Чл. 73.

Плата је супленту 2100 дин. на годину.

Године службе проведене у овоме звању рачунају се за пензију и за периодске повишице професорске плате.

Чл. 74.

Кад наставник средње школе пређе у другу, непросветну струку државне службе па се после врати натраг у професорску службу, неће имати већу плату од оне, коју би имао да је остао у наставничкој служби.

Чл. 75.

Учитељи се деле на пет класа, а имају ове плате: учитељи V. кл. 1200 дин. годишње; учитељи IV. кл. 1500; учитељи III. кл. 1800; учитељи II. кл. 2100; учитељи I. кл. 2500 динара.

У свакој класи учитељ мора провести најмање пет година.

Кандидати с јаким квалификацијама могу бити постављени одмах и у вишу класу, али то не може бити даље од III. класе закључно.

Чл. 76.

Виши учитељи деле се на пет класа, а имају ове плате: учитељи V. кл. имају годишње 2100 дин.; учитељи IV. кл. 2500 дин.; учитељи III. кл. 3000; учитељи II. кл. 3500; учитељи I. кл. 4000 динара.

У свакој класи виши учитељ мора провести најмање пет година.

Чл. 77.

Виши учитељи и учитељи кад наврше 35 година службе, имају право на пензију, колико им је износила њихова последња плата.

Чл. 78.

У недостатку кандидата с професорским квалификацијама могу се за учитеље хришћанске науке у средњим школама поставити свештена лица с месечним хонораром од 8—10 дин. за сваки недељни час.

Пословођа

Чл. 79.

Почетком школске године директор одређује једног наставника за пословођу.

Дужности су пословођине: да води записник у седницама професорског савета, да одржава у реду школску архиву и помаже директору у вршењу свију административних послова.

Министар просвете може, на предлог директора, одлучити да се пословођи у име награде за

тачно вршење ових дужности изда из школске касе: у непотпуној до 150, а у потпуној средњој школи до 200 дин., и то увек на крају школске године.

Књижничар

Чл. 80.

Књижничар је један наставник, кога професорски савет избере за школског књижничара на годину дана. Он је дужан да чува, уређује и ручује школском књижницом за коју је и одговоран.

Разредне старешине

Чл. 81.

Сваки разред и свако разредно одељење има свог разредног старешину, кога именује директор међу професорима. Само где нема довољно професора, разредно се старешинство може поверити и супленту.

За разредног старешину ће директор гледати да постави оног професора, који у дотичном разреду има највише часова.

Чл. 82.

Разредни је старешина дужан: да саставља дневнике и врши сву администрацију за свој разред, да походи предавања наставника свога разреда и даје потребна упутства, и да води бригу о свеколиком умном, физичком и моралном образовању ученика у повереном му разреду.

Ближа правила о дужностима разредних старешина прописује министар просвете и црквених послова.

Разредно веће

Чл. 83.

Разредно веће састављају разредни старешина и сви наставници тога разреда. Председник је разредног већа разредни старешина.

Чл. 84.

Разредно се веће састаје у ваншколско време на позив разредног старешине или двојице наставника тога разреда.

Чл. 85.

Састанци разредног већа су редовни и ванредни. Редовни се састанци држе крајем сваког месеца, а ванредни кадгод потреба захте.

Чл. 86.

Разредно се веће на својим редовним састанцима бави овим пословима:

1. истражује путове за што успешнију наставу и боље васпитање ученика свога разреда;

2. утврђује начин како би сви наставници, у наставном и васпитном погледу, подједнако поступали према ученицима и одржавали везу и јединство у целокупној настави, ујемчавајући хармоничним радом и бољи успех;

3. утврђује распоред школских задатака;

4. истражује начине о физичком унапређењу ученика свога разреда;

5. одлучује о ученицима, који прелазе у старији разред, који полажу разредни испит и који понављају разред.

Чл. 87.

Годишње оцене, на чијој се основи врше одлуке т. 5. чл. 86. даје предметни наставник у споразуму с разредним старешином, не свдећи аритметички тромесечне оцене успеха. У случају њихова неслагања даје годишњу оцену разредно веће.

Одлуке се разреднога већа доносе већином гласова.

О раду већа председник извештава директора.

Професорски савет

Чл. 88.

Професорски савет састављају: директор и сви указни наставници, а у нарочитим случајима и школски лекар.

Чл. 89.

Професорски савет састаје се у време ван школских часова, на позив директоров.

Чл. 90.

На састанцима професорског савета председава директор, а кад је он спречен онда најстарији професор.

Чл. 91.

Професорски савет одлучује апсолутном већином гласова; ако би се гласови подједнако поделили, одлучује директор. Одлуке саветске потписује директор и сви наставници који су били у седници, а директор их објављује и извршује. Ако директор налази да је каква одлука противна каквом законском пропису или ако се он у опште не слаже с њом, онда ће је он, пре извршења, доставити министру просвете на решење.

Чл. 92.

Дужности су професорског савета:

1. да изриче над ученицима казне према чл. 31. овог закона;

2. да на крају сваког тромесечја саслуша извештаје разредних старешина о стању и напредовању ученика њихових разреда, и да том приликом,

просветни гласник 1898 год.

а по потреби и раније, утврди заједничке мере за поправљање наставе и васпитања;

3. да одлучује о набављању учила и књига;

4. да се договара о потребним изменама у школским правилима и у опште о свему што би могло служити унапређењу завода и усавршењу наставе у њему и да подноси у том циљу донесене одлуке министру.

Чл. 93.

Министру просвете и црквених послова иду на одобрење:

1. распоред предмета на наставнике;

2. распоред предмета на дане и часове;

3. распоред испита;

4. подела разреда на одељења;

5. допуне правила, која се тичу дидактичне и дисциплинске стране;

6. одлуке о одступању од броја часова, који је законом одређен; и

7. одлуке с којима се директор не слаже.

Школски лекар

Чл. 94.

Свака средња школа има свога лекара.

Школског лекара поставља министар просвете и црквених послова и одређује му хонорар, који може бити до 600 динара на годину.

Чл. 95.

Дужности су школског лекара: да у почетку и на крају школске године прегледа све ученике; да такав преглед врши и преко године, кадгод то захте директор; да бесплатно лечи сиромашне ученике и даје им уверења; да походи на захтев директоров ученике без разлике имовног стања за које директор сумња да су болесни; да на захтев директора обиђе и болесне наставнике; да ученицима даје потребне гигијенске поуке; да обраћа нарочиту пажњу на гигијенске услове ученичкога здравља и у том правцу даје потребна упутства; да води статистику о здравственом стању ученика и да о томе подноси директору годишње извештаје.

V. ПРОФЕСОРСКИ ИСПИТИ

Испитна комисија

Чл. 96.

Ради испитивања приправника, који желе полагасти професорски испит, постоји у Београду, при министарству просвете и црквених послова, стална испитна комисија.

Чл. 97.

У испитној комисији има најмање онолико чланова, колико је научних предмета из којих се

полаже професорски испит. Према потреби и могућности може се за сваки предмет поставити и више чланова. У постављењу се именује за који је предмет који члан постављен.

Чл. 98.

За чланове испитне комисије постављају се: редовни и ванредни професори Вел. Школе, чланови Академије Наука, и старији професори средњих школа, који су се одликовали стручним радовима у питањима средњошколске наставе.

Чл. 99.

Сваком чланом комисије одређује се и заменик који ће пуноважно вршити посао члана испитне комисије кадгод би сам члан био спречен да одређену му дужност врши.

За заменике постављају се лица из оних истих категорија, из којих се бирају и чланови комисије.

Чл. 100.

За председника испитне комисије поставља се нарочито лице из категорија поменутих у чл. 98.

Председник испитне комисије поставља се Краљевим Указом на предлог министра просвете и црквених послова, а чланове и заменике поставља министар просвете и црквених послова, све на три године.

Ако се у току трогодишње испитне периоде упразни место председника, члана или заменика, поставља се истим путем друго лице, коме чланство у комисији, као и осталима, траје до краја те испитне периоде.

Испитни одбори

Чл. 101.

Из чланова испитне комисије, односно њихових заменика састављају се поједини испитни одбори, пред којима кандидати полажу професорске испите.

У одбор улазе они чланови (односно њихови заменици), који су представници предмета из којих кандидат полаже професорски испит.

Број чланова у одбору, заједно са председником, не сме бити мањи од пет.

Ако је председник спречен да врши дужност председничку, заступа га најстарији по положају члан одбора, који у том случају своје место у одбору попуњава другим чланом.

Чл. 102.

Испитни одбор одлучује хоће ли се кандидат, према својим сведочанствима и уверењима, пустити на професорски испит или не.

Чл. 103.

Председник одређује чланове испитног одбора одмах чим му се који кандидат јави за испит, затим одређује време испиту, позива чланове испитног одбора и руководи целим испитом.

Чл. 104.

Чланови испитног одбора добивају награду, коју је кандидат дужан уз своју пријаву за испит напред положити: за председника 30 динара, за сваког члана 20 динара.

К а н д и д а т и

Чл. 105.

Право на професорски испит имају они кандидати, који су провели најмање две године као приправници у којој средњој или грађанској школи или као деценти у В. Школи.

Чл. 106.

Од кандидата, који су свршили факултет на страни, могу се пустити само они, који су као редовни слушаоци универзитета или политехнике радили и у научним институтима или у семинарима, и положили прописане испите, који одговарају стручним испитима у Великој Школи (дипломски испит, дисанс, докторат).

Чл. 107.

Кандидат може полагасти професорски испит само из оних група наука из којих има факултетске спреме.

Чл. 108.

Ради полагања професорског испита кандидат се пријављује министарству просвете молбом у којој излаже из којих предмета жели испит положити.

Уз пријаву кандидат мора поднети:

а) сведочанство о положеном испиту зрелости које средње школе;

б) сведочанство о свршеном факултету (филозофском или техничком) Велике Школе, универзитета или политехнике;

в) уверење од директора средње школе: да је као приправник провео две године, да има физичких и моралних особина које су за наставнички позив цеопходне и да има свих услова, који се за државног чиновника у опште траже. — За кандидате, који се јављају да полажу професорски испит из кога живог језика, једна година проведена на страни ради практичног изучавања тога језика, рачуна се као једна година приправништва;

г) кратак свој животопис у коме ће изнети своје школовање, обим и правац својих научних и литерарних студија, из којих би одбор могао ви-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

дети његову претходну научну спрему за наставнички позив:

д) уверење о томе да је српски грађанин, по рођењу или прирођењу.

Чл. 109.

Кандидати, који су свршили реалку и технички факултет, могу полагати професорски испит само из оних група наука које их осposобљавају за професоре реалака и реалних гимназија.

И с п и т

Чл. 110.

Професорски испит може се полагати у току целе школске године, сем времена од 1. маја до 1. октобра.

Чл. 111.

Испит има два дела: општи и стручни; они се могу полагати и одвојено, али увек у току једне школске године, а највише у размаку од три месеца.

Чл. 112.

Општи је испит увек само усмен, и траје најмање два часа.

Чл. 113.

Општим испитом кандидат треба да покаже:
а) да добро зна све делове описне српске граматике и главне моменте српске књижевности и српске историје;

б) да је познат с начелима опште педагогије, психологије и логике и да зна методикку својих предмета;

в) да се за књижевну потребу, добро и лако служи немачким или француским језиком; и

г) да познаје школску администрацију, законе и уредбе, по којима се у средњој школи ради.

Чл. 114.

Који кандидат не би испунио захтеве општега испита, неће се ни пуштати на стручни испит.

Чл. 115.

Кандидат, који би за стручни испит изабрао групу српског језика или који живи језик, неће полагати општи испит из тих предмета.

Чл. 116.

Стручни испит има ове групе наука:

1. српски језик (увек са старим словенским језиком и српском књижевношћу, уз кратак преглед српске историје) као главни, а уз то латински с грчким, или немачки или француски језик као споредни предмет;

2. латински с грчким језиком као главни, а уз то српски језик као споредни предмет;

3. немачки и француски језик као главни, а уз то српски као споредни предмет;

4. географија као главни, а уз то јестаственица (зоологија, ботаника, минералогија) или општа историја са српском као споредни предмет;

5. историја општа са српском као главни, а уз то географија као споредни предмет;

6. јестаственица (зоологија, ботаника, минералогија) као главни, а уз то математика или физика или географија као споредни предмет;

7. математика и физика као главни предмети;

8. математика с нацртном геометријом као главни, а уз то физика или механика као споредни предмет;

9. физика с хемијом као главни а уз то јестаственица (зоологија, ботаника, минералогија) или математика као споредни предмет.

Чл. 117.

Стручни испит има ове делове:

- а) домаћи састав (тема),
- б) писмени задатак (клаузура),
- в) усмени испит, и
- г) предавање.

Чл. 118.

Домаћи се састав мора увек радити из главног предмета оне групе из које кандидат испит полаже. Ако је главни предмет који језик (стари или нови), тема ће се радити на том језику.

Чл. 119.

Тему за домаћи састав бира сам кандидат и пријављује на три месеца пре испита председнику испитне комисије. Председник је властан тему не примити и у споразуму с надлежним чланом одбора другу тему сам задати.

Тромесечни рок за израду домаћег састава може председник, из оправданих разлога, продужити највише још за три месеца.

Чл. 120.

Домаћи су састав дужни прегледати и о њему свој писмени суд дати најмање два члана испитног одбора но и остали чланови треба да га по могућству разгледају и о његовој се вредности увере.

Чл. 121.

При изради домаћег састава кандидат је дужан назначити тачно сву литературу којом се у раду служио.

Ако домаћи састав покаже недовољну научну или литерарну спрему кандидатову, одбор га неће пуштити на даљи испит.

Чл. 122.

Место домаћег састава може се примити и каква већи научни рад ма и на страном језику (докторска дисертација или каква специјална расправа из семинара, института или лабораторије), којим би кандидат желео заменити домаћи састав. О овој замени одлучује испитни одбор.

Чл. 123.

Писменом задатку (клаузури) је циљ, да се види колико је кандидат спреман, да по каквом питању из главног предмета изабране групе покаже своје знање брзо и поуздано.

За писмени задатак бира кандидат једно између три питања која му се буду писмено задала.

Писмени задатак кандидат ради под строгим и непосредним надзором једнога члана испитног одбора. Израда не сме трајати дуже од шест часова, а за време рада кандидат се не сме удаљавати и посао прекидати.

Чл. 124.

Као писмени задатак из хемије или које друге природне науке може бити и практичан рад у лабораторији или кабинету.

Писмени задатак из језика ради се на томе језику.

Чл. 125.

При изради писменог задатка кандидат се има ослањати само на своје знање и памћење, без употребе књига, речника и других помоћних средстава.

Чл. 126.

Усмени испит кандидат полаже према програму утврђеном за главне и споредне предмете, а из свију наука изабране групе.

Чл. 127.

За све време усменог испитивања сви чланови одбора морају бити присутни. Испит не сме трајати мање од три часа, а може се, ради одмора, за кратко време прекинути.

Чл. 128.

Усмени је испит у толико јаван што је приступ слободан онима којима то допусти председник одбора.

Чл. 129.

По свршеном усменом испитивању, кандидат ће држати једно предавање из једнога предмета своје групе. Тему за ово даће сам одбор, а кандидат је дужан предавање израдити писмено, у облику угледног предавања.

Чл. 130.

По свршеном предавању, одбор у седници коју одмах по испиту држи, одлучује о томе, да ли је

кандидат положио професорски испит или није. О овоме одбор доноси писмену, образложену одлуку.

Чл. 131.

При одлуци води се строг рачун о томе је ли кандидат из свију делова стручног испита (чл. 117) показао поуздану спрему. Јачи успех из једног дела испита не може се узети као накпада за слабију спрему из другог дела.

Чл. 132.

Сматра се да је професорски испит положио онај кандидат: а) коме то призна апсолутна већина чланова испитног одбора, с испитачем главног предмета у тој већини; или б) коме то призна две трећине чланова испитног одбора, ма и без испитача главног предмета у тој већини.

Одлука о испиту саопштава се одмах кандидату.

Чл. 133.

Ако кандидат не би положио професорски испит, може испит поновити тек после једне године дана. Професорски се испит по трећи пут не може полагати.

Чл. 134.

Одлуку о испиту, заједно с извештајем о току целога испита, председник одбора подноси министру просвете и црквених послова. Кандидату, који испит положи, министар издаје диплому.

Чл. 135.

Кандидатима, који су положили еквивалентни професорски испит на страни, може се признати тај испит. О овоме одлучује одбор, пред којим би кандидат морао полагати испит према овом закону. Тај ће одбор одлучити и о потреби испитивања таквог кандидата из појединих делова општега испита (чл. 113).

Чл. 136.

Програм из главних и споредних предмета појединих група (чл. 116) као и правила о извођењу овог закона прописује министар просвете и црквених послова.

Прелазна наређења

Чл. 137.

Кад се овај закон обнародује, Краљевим указом, на предлог министра просвете и црквених послова а по саслушању министарског савета, наредиће се у којим ће се местима затворити садашње средње школе.

Чл. 138.

Упис ученика и сви поновни и накнадни испити ученика из 1897|8 школ. године као и пријемни испити за 1898|9 свршиће се по досадашњем

закону и прописима министра просвете и црквених послова, до 1. октобра ове године.

Чл. 139.

Одредбе чл. 22. овог закона не вреде за ученике које овај закон затече у гимназијама и реалкама.

Чл. 140.

За прве директоре по средњим школама, које буду уређене по овоме закону, могу се поставити и они професори, које овај закон затече у директорском положају.

Чл. 141.

Сви указни наставници у средњим школама, које се буду затвориле, ставиће се на расположење државе по закону о чиновницима грађанског реда.

Време, које они наставници буду провели на расположењу, неће им се рачунати за периодске повишице.

Предавачке године рачунају се као приправничке.

Они учитељи вештина, које овај закон затече најмање у 10 год. службе могу изузетно од чл. 65. постати вишим учитељима, ако Главни Просветни Савет да своје мишљење да они то заслужују. Ово предазно наређење вреди за годину дана од кад овај закон ступи у живот.

Чл. 142.

Професорима и суплентима, који и даље остану у наставничкој служби, срачунаће се плата по овом закону а према годинама службе, које су им по досадашњим законима већ признате за периодске повишице.

Чл. 143.

Сви фондови, које каква укинута средња школа има, предаће се на даље руковање грађанској школи, која би је у истом месту заменила; ако такве школе не би било, фондови ће се послати преко министарства просвете Управи Фондова на увећање школскога фонда.

Чл. 144.

Женски ученици који су се затекли у средњим школама могу довршити своје школовање по овом закону, но без права да понове разред.

Завршно наређење

Чл. 145.

Овај закон ступа у живот 10. августа ове год.; а тада престају важити:

1. Закон о остројству гимназија од 16. септембра 1863. год. заједно са свима доцијим изменама и допунама његовим,

3. Законодавно решење од 18. септембра 1871. године (Зборник 24. стр. 1). о постављању ванредних предавача у средњим школама.

4. Закон о урачунавању година предавачке службе у године указне службе од 9. јуна 1884. године.

5. Закон о регулисању плата професорских од 28. фебруара 1875. год., у колико се тиче плата професора средњих школа, именованих у чл. 2. овога закона.

6. Закон о професорским испитима за средње школе ниже и више, од 29. јан. 1880., у колико се тиче испита професора средњих школа, именованих у чл. 2. овог закона.

Препоручујемо Нашим министрима: просвете и црквених послова и финансија да овај закон обнародују и о извршењу се његовом старају; властима пак заповедамо да по њему поступају а свима и свакоме да му се покоравају.

14. јула 1898. године
у Нишу.

(М. П.)

Видео и ставио државни печат,
чувар државног печата
Министар правде,
Н. Н. Христић с. р.

Александар с. р.

Министар
просвете и црквених послова,
Андре Ђорђевић с. р.
Министар финансија,
Стев. Д. Поповић с. р.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ШКОЛСКИ

Статистика испита зрелости за 1896.—1897. школску годину —
II Реалке —

Име школе Nom de l'école	Број приправника Nombre de candidats	Број ученика који су имали Nombre d'élèves qui ont eu							Број ученика рођених у Србији, у округу Nombre d'élèves nés en Serbie dans le département de																
		година — ans							Валевском — Valévo	Вранском — Vragne	Крагујевачком — Kragujevatz	Крајишном — Kraïna	Крушевачком — Krouchevatz	Моравском — Morava	Нишу — Niche	Пиротском — Pirote	Подрињском — Podriné	Полунавском — Podonavlyé	Пожегарачком — Pojarevatz	Рудничком — Roudnik	Тимочком — Timok	Топличком — Toplitza	Ужичком — Oujitzé	Београду — Belgrade	Свега — Total
		17	18	19	20	21	22	23	Свега Total																
Реалке — Ecole réale de	14	1	6	2	2	1	—	2	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Београдска — Belgrade	3	—	1	—	—	—	—	2	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ужичка — Oujitzé	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Свега — Total	17	1	7	2	2	1	—	4	17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12

Име школе Nom de l'école	Број ученика по оценама — Nombre															
	Српског — Serbe											Из језика —				
	Писменом — Écrit											Француског —				
	Усменом — Oral											На испиту —				
Одличних Excellents	Веоо добрих Très bons	Добрих Bons	Слабих Faibles	Средња оцена Note moyenne	Одличних Excellents	Веоо добрих Très bons	Добрих Bons	Слабих Faibles	Средња оцена Note moyenne	Општа оцена Note générale	Одличних Excellents	Веоо добрих Très bons	Добрих Bons	Слабих Faibles	Средња оцена Note moyenne	
																Одличних Excellents
Реалке — Ecole réale de	5	9	—	—	4.4	1	5	8	—	3.5	3.9	—	6	6	—	3.5
Београдска — Belgrade	—	1	2	—	3.3	1	—	1	—	3.3	3.3	—	—	1	—	3.0
Ужичка — Oujitzé	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Свега — Total	5	10	2	—	4.2	2	5	9	1	3.5	3.8	—	6	7	—	3.5

Име школе Nom de l'école	Број ученика по оценама из — Nombre															
	Математике — Mathématique											Физике и Хемије Physique et Chimie				
	Писменом — Écrit											Усменом — Oral				
	Усменом — Oral											Усменом — Oral				
Одличних Excellents	Веоо добрих Très bons	Добрих — Bons	Слабих — Faibles	Средња оцена Note moyenne	Одличних Excellents	Веоо добрих Très bons	Добрих — Bons	Слабих — Faibles	Средња оцена Note moyenne	Општа оцена Note générale	Одличних Excellents	Веоо добрих Très bons	Добрих — Bons	Слабих — Faibles	Средња оцена Note moyenne	
																Одличних Excellents
Реалке — réale de	3	3	5	3	3.4	2	4	5	1	3.6	3.5	3	3	8	—	3.7
Београдска — Belgrade	—	—	1	2	2.3	1	—	2	—	3.7	3.0	1	—	2	—	3.7
Ужичка — Oujitzé	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Свега — Total	3	3	6	5	3.2	3	4	7	1	3.6	3.4	4	3	10	—	3.7

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Л Е Т О П И С

Statistique de l' examen de maturité pour l' année 1896.—1897.

Ecoles réales

Број ученика рођених на страни у Nombre d' élèves nés à l' Etranger en				Рођених у Србији no — Nés en Serbie dans les			Рођених на страни no — Nés à l' Etranger dans les			У опште рођених no — Nés en général dans les			Број ученика рођених од родитеља: Nombre d' élèves dont les parents ont été																													
Херцеговини — Herzégovine				Градovima — Villes			Селима — Villages			Градovima — Villes			Селима — Villages			Свештеника — Prêtres			Чиновника — Fonctionnaires			Наставника — Instituteurs			Тргована — Marchands			Занатлија — Artisans			Саузу — Servants			Земљорадника — Agriculteurs			Другог занимања D' autre profession			Свега — Total		
—	1	1	2	11	1	12	2	—	2	13	1	14	—	6	—	—	1	—	—	4	—	—	3	—	—	1	—	—	1	—	—	3	—	—	1	—	—	3	—			
1	—	—	1	2	—	2	—	1	—	2	—	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
1	1	1	3	13	1	14	2	1	3	15	2	17	—	7	—	—	4	—	—	3	—	—	3	—	—	3	—	—	3	—	—	3	—	—	3	—	—	3	—			

d' élèves d' après les notes obtenues

De la langue

Française

Немачког — Allemande

А Г examen

Усменом — Oral						Писменом — Ecrit						Усменом — Oral						Општа оцена Note générale																				
Одличних Excellentes			Врло добрих Très bons			Добрих — Bons			Слабих Faibles			Средња оцена Note moyenne			Одличних Excellentes				Врло добрих Très bons			Добрих — Bons			Слабих — Faibles			Средња оцена Note moyenne										
—	—	—	3	8	1	3.2	3.3	3.3	—	—	—	—	—	—	3.0	2.5	2.8		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	3	9	1	3.2	3.0	3.3	—	—	—	—	—	—	3	1	2.8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

d' élèves d' après les notes obtenues de

Геометрије — Géométrie

Историје и земљописа
Histoire et géographie

Природне историје
Histoire naturelle

Општи извод
Résumé général

А Г examen

Број ученика
Nombre d' élèves

Писменом — Ecrit						Усменом — Oral						Усменом — Oral						Писменом — Ecrit						Општа оцена Note — moyenne																													
Одличних Excellentes			Врло добрих Très bons			Добрих — Bons			Слабих — Faibles			Средња оцена Note moyenne			Одличних Excellentes			Врло добрих Très bons			Добрих — Bons				Слабих — Faibles			Средња оцена Note moyenne																									
—	3	—	3	6	2	3.5	3.3	3.5	3	5	—	5	1	—	3.7	3.7	3.7	—	6	—	—	3	—		—	5	—	—	4	—	4	6	—	4	4	—	—	4	—	—	1	—	—	7	—	—	5	—	—	1	—	—	3.6
3	—	—	4	8	2	3.5	3.3	3.5	4	5	—	7	1	—	3.7	3.7	3.7	6	3	—	—	4	—	—	7	—	—	4	—	4	7	—	6	6	—	3.9	4	—	—	8	—	—	7	—	—	3.3	—	—	3.3	—	—	3.6	—
3	4	8	2	3.5	4	5	7	1	3.7	3.7	3.7	6	4	7	3.9	4	7	6	3.9	1	7	8	7	1	8	7	1	8	7	3.9	4	7	6	3.9	1	7	8	7	1	8	7	3.6	3.3	3.5									

На испиту зрелости 1897. године било је ученика у реалкама:

београдској	14
ужичкој	3
свега	17

Од сто приправника, који су се пријавили за испит зрелости, било је у реалкама:

београдској	82·35
ужичкој	17·65

Од ученика, који су се пријавили за испит зрелости, положило је *на чисто* испит:

у београдској реалци	7
„ уужичкој	3
свега	10

Од сто ученика положило је испит на чисто у реалкама:

београдској	50·00
ужичкој	100·00
у опште	58·82

У београдској реалци половина је ученика положила испит на чисто, а у уужичкој реалци сви су положили испит на чисто.

Одбијених на три месеца било је у реалкама:

београдској	6
ужичкој	—
свега	6

Процент одбијених на три месеца износио је у реалкама:

београдској	42·86
ужичкој	—
у опште	35·29

Одбијених на годину дана било је у реалкама:

београдској	1
ужичкој	—
у опште	1

У проценту је било одбијених на годину дана у реалкама:

београдској	7·14
ужичкој	—
у опште	5·88

У београдској реалци одбијених на три месеца било је шест пута више, него на годину дана.

У уужичкој реалци није било ни једних, ни других, јер су сви ученици положили испит на чисто.

Одбијених на свагда није било ни у једној реалци.

По успеху било је ученика у реалкама:

	БЕОГРАДСКОЈ	УЖИЧКОЈ	свега
одличних	1	—	1
врло добрих	7	1	8
добрих	5	2	7
слабих	1	—	1

Од сто ученика било је у реалкама:

	БЕОГРАДСКОЈ	УЖИЧКОЈ	у опште
одличних	7·14	—	5·88
врло добрих	50·00	33·33	47·06
добрих	35·72	66·67	41·18
слабих	7·14	—	5·88

У београдској реалци половина ученика било је врло добрих, а одличних и слабих било најмање.

У уужичкој реалци било је само врло добрих и добрих, и то добрих је било два пута више, него врло добрих.

У опште на сто ученика одличних и врло добрих долазило је добрих и слабих 89.

Средња оцена успеха износила је у реалкама:

београдској	3·6
ужичкој	3·3
у опште	3·5

Успех је био бољи у београдској реалци за 0·3.

По годинама живота било је ученика у реалкама:

	БЕОГРАДСКОЈ	УЖИЧКОЈ	свега
од 17 година	1	—	1
„ 18 „	6	1	7
„ 19 „	2	—	2
„ 20 „	2	—	2
„ 21 „	1	—	1
„ 22 „	—	—	—
„ 23 „	2	2	4

У проценту било је ученика у реалкама:

	БЕОГРАДСКОЈ	УЖИЧКОЈ	у опште
од 17 година	7·14	—	5·88
„ 18 „	42·85	33·33	41·18
„ 19 „	14·29	—	11·77
„ 20 „	14·29	—	11·77
„ 21 „	7·14	—	5·88
„ 22 „	—	—	—
„ 23 „	14·29	66·67	23·52

У београдској реалци било је ученика од 17. до 23. године закључно, а у уужичкој је било у 18. и 23. години, и то у 23. години била су двојица, а у 18. један ученик.

У београдској реалци било је највише ученика у 18. години.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Просечна година живота једног ученика износила је у реалкама:

београдској	19·28
ужичкој	21·33
у опште	19·65

По месту рођења било је ученика рођених:

	У СРБИЈИ	ВАН СРБИЈЕ
у београдској реалци	12	2
„ уужичкој	2	1
свега	14	3

Од сто приправника било је у реалкама:

	ИЗ СРБИЈЕ	ВАН СРБИЈЕ
београдској	85·71	14·29
ужичкој	66·67	33·33
свега	82·35	17·65

У уужичкој реалци било је више ученика са стране, него у београдској реалци.

На сто ученика рођених у Србији долазило је рођених ван Србије у реалкама:

београдској	17
ужичкој	50
у опште	21

Ученика из Србије било је у реалкама:

ИЗ ОКРУГА:	БЕОГРАДСКОЈ	УЖИЧКОЈ	СВЕГА
моравског	1	—	1
подринског	—	1	1
понунавскога	1	—	1
пожаревачког	1	—	1
ужичког	1	1	2
гр. Београда	8	—	8
свега	12	2	14

Процент ученика рођених у Србији био је овакав у реалкама:

ИЗ ОКРУГА:	БЕОГРАДСКОЈ	УЖИЧКОЈ	СВЕГА
моравског	8·33	—	7·14
подринског	—	50·00	7·14
понунавског	8·33	—	7·14
пожаревачког	8·33	—	7·14
ужичког	8·33	50·00	14·29
гр. Београда	66·68	—	57·15
свега	100·00	100·00	100·00

Београдској реалци највише је дао приправника град Београд, а окрузи: моравски, понунавски, пожаревачки и уужички дали су подједнако ученика (по 8·33%).

У уужичкој реалци био је један ученик из подринског округа, а други из уужичког.

Ни једнога ученика нису дали у реалке окрузи: ваљевски, врањски, крагујевачки, крајински, крушевачки, нишки, пиротски, руднички, тимочки и топлички.

Ученика рођених ван Србије било је:

	СВЕГА	У ПРОЦЕНТУ
из Херцеговине	1	33·33
„ Старе Србије	1	33·33
„ Аустрије	1	33·33

Ученика рођених у Србији било је у реалкама:

	ГРАЂАНА	СЕЉАНА
београдској	11	1
ужичкој	2	—
свега	13	1

Од сто ученика рођених у Србији било је у реалкама:

	ГРАЂАНА	СЕЉАНА
београдској	91·67	8·33
ужичкој	100·00	—
у опште	92·86	7·14

На сто ученика грађана долазило је у реалкама у опште сељана 8 ученика.

Рођених ван Србије била су у београдској реалци два приправника и обојица из градова; у уужичкој је био један и тај је био са села.

У опште било је у реалкама:

	ГРАЂАНА	СЕЉАНА
београдској	13	1
ужичкој	2	1
свега	15	2

Од сто приправника било је у реалкама:

	ГРАЂАНА	СЕЉАНА
београдској	92·86	7·14
ужичкој	66·67	33·33
свега	88·24	11·76

У опште на сто грађана долазило је 13 сељана.

У овом прегледу имамо податке о занимању ђачких родитеља.

Тако, било је ученика у реалкама:

ОД РОДИТЕЉА:	БЕОГРАДСКОЈ	УЖИЧКОЈ	СВЕГА
свештеника	—	—	—
чиновника	6	1	7
наставника	—	—	—
трговаца	4	—	4
занатлија	3	—	—
слугу	—	—	—
земљорадника	1	2	3

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

У проценту било је ученика у реалкама:

ОД РОДИТЕЉА :	БЕОГРАДСКОЈ	УЖИЧКОЈ	У ОПШТЕ
свештеника . . .	—	—	41·18
чиновника . . .	42·86	33·33	—
наставника . . .	—	—	—
трговаца	28·56	—	23·52

занатлија	21·44	—	17·65
слугу	—	—	—
земљорадника . .	7·14	66·67	17·65

У београдској реалци било је највише чиновничких синова, а у ужичкој земљорадничких.
(Наставиће се)

НАУКА И НАСТАВА

КЊИЖЕВНА НАСТАВА У НАШОЈ ГИМНАЗИЈИ

— КАКВА ЈЕ И КАКВА ТРЕБА ДА БУДЕ —

од
М. К. Драгутиновића
ПРОФЕСОРА И БЕОГРАДСКЕ ГИМНАЗИЈЕ

Нов закон о гимназијама повлачи собом и промену наставног плана. Мора се мењати и распоред предмета по разредима, као што се мора другаче разместити оно што има да се пређе из неког већег предмета у разним разредима. Оваквим ретким приликама треба се користити, да се у гимназиској настави исправе сви они недостаци, које смо сви оназили и који су пречили успех наше средње школе. То није тако велики посао. Пред нама је велико искуство; пред нама је обилат рад Професорскога Друштва; пред нама су толики радови наших школских људи у „Просветном Гласнику“ и „Наставнику“. Треба проценити сву ту грађу и саставити наставни план, који ће бити што бољи, да би био што кориснији и што трајнији.

Нека српска средња школа, која је дала толико знакова о свом животу и која је и досада учинила много добра народу нашем, осети благодат срећенога, и напреднога, стања! Нека српска средња школа буде једном уређена како треба — и према сувременим педагошким захтевима и према потребама српског друштвеног живота!

Али да бисмо добили средњу наставу још бољу од ове, која је у главном била добра, — потребно је да се сада, за времена, док се још не утврди сталан програм за средњу наставу, додирну и проуче сва она главна питања која се тичу наставног плана. Ако се наставни план не утврди с највећом обазривошћу и не пропрати потребним објашњењима и упућствима, — и ова нова реформа, може имати све рђаве особине привременога стања. А познато је колико је привременост штетна свуда

где се захтева највећа сталност и срећеност, што је по најуре потребно школи и њену животу.

ОвOME чланку намера је да се позабави једним од најкрупнијих питања средњег школовања: књижевном наставом. Вреди разгледати како данас стоји та у сваком погледу знатна настава и познати какве се измене и поправке могу извести у њој, на добро целокупног средњег образовања.

I.

Садашња књижевна настава у нашој вишој гимназији никако није тако добра, да нас њен успех може потпуно задовољити. А успех књижевне наставе, као и успех сваког главнијег предмета гимназискога, огледа се најбоље на испиту зрелости. Треба само загледати у статистику испита зрелости, коју је за девет година израдио статистичар министарства просвете, г. Зарија Поповић,¹⁾ па да нам бројеви најочитије покажу довољан успех (управо неуспех) књижевне наставе. Када се средње оцене из историје српске књижевности за све ове године пореде међу собом, онда се види да се успех на писменом испиту колеба између 3.3 и 2.5, док је успех на усменом испиту привидно бољи, — он се колеба између 3.8 и 3.5. У ствари наши приправници полажу мало боље писмени испит из књижевности (средња оцена 3.31) него усмени (средња оцена 3.24). Када се пак пореди средња оцена из историје српске књижевности са средњом целокупнога испита (3.57) излази да успех из историје српске књижевности (3.54) изостаје чак и иза средње оцене целога испита зрелости.²⁾

¹⁾ Просветни Гласник, године: 1896. 1897. и 1898.

²⁾ Неће бити на одмет исписати средњу оцену (како смо је ми израчунали) из свих предмета, из којих се полаже испит зрелости. 1. физика 3.87 — 2. историја 3.81. — 3. немачки 3.55 — 4. српски 3.54. — 5. француски 3.52 — 6. латински 3.51. — 7. математика 3.42. Средња оцена 3.57.

У Овакав успех из тако знатнога предмета, као што је историја наше књижевности, никако није довољан, особито када се зна да ученици наше гимназије имају много воље за проучавање српске књижевности. И ни један предмет гимназијске наставе не придобива пажњу (па и љубав) нашега ученика толико колико историја српске књижевности.¹⁾

Па откуда долази недовољан успех из историје српске књижевности? Без сумње отуда што књижевна настава није упућена најбољим путем. Да видимо како у нашој вишој гимназији стоји књижевна настава, чији је резултат на испиту зрелости тако недовољан.

На испиту зрелости полаже се историја српске књижевности, а њу су ученици учили у два најстарија разреда, и то са два часа у VIII, а са 3 у VII разреду. Све што су приправници учили у литерарним облицима у V и VI разреду не пита се на испиту зрелости и од свега тога теорисања нема много користи по само изучавање историје српске књижевности. У данашњој књижевној настави гимназијској учињено је дакле нешто врло неумесно: средство — књижевна теорија — потпуно је изједначено с намером наставе, а то је права историја књижевности. Основи реторике, прозни и песнички облици, имају у садашњем наставном плану исто толико и вредности и часова, колико и права историја књижевности. И шта бива? Књижевну теорију, коју нису утврдили на читању и разгледању појединих облика, ученици брзо заборавају, а за проучавање књижевнога развитка и знатних писаца нема довољно часова. И занета, на шта ће пре наставник историје српске књижевности употребити оно мало часова, — да ли на говор и опширније пртање књижевнога рада и напредовања, да ли на читање и тумачење писаца (што је врло корисно, али и врло споро), да ли на писмене задатке, или на пропитување?

Последице оваквога рада у књижевној настави сасвим су неповољне. Тако, наставник је у непријатности око избора писменог задатка из књижевности на испиту зрелости. Ако наставник избере књижевну тему, он унапред зна да ће у одговорима ученичким паћи своје мисли и своје речи, а ни-

шта њихово; узме ли слободан правац (распоред или говор), он се удаљује од свога предмета и свога посла. Неуспех оваквога рада види се још боље на усменом испиту зрелости, као што показује и слабија оцена. Овде приправник има да изнесе оцену најкрупнијих појава наше усмене и писмене књижевности. Он говори о књижевним питањима, која он сам није изближе разгледао, те хоће неће понавља што је о појединим књижевницима и о појединим књижевним временима и о правцима чуо од свога наставника на часу, без ичега свога, све по туђим мислима и речима. Ако је приправник умнији младић, па слободније и речитије изнесе те туђе мисли, — може се помислити да приправник све то зна темељно. Али се прави успех може видети код обичних ученика, који се ни за тренутак не одвајају од наставничких речи. Показује ли такав одговор зрелост ученикову, и је ли због таквога слабога и празнога одговора крив само ученик?

Недовољан успех из историје српске књижевности на испиту зрелости долази дакле отуда:

- 1) што проучавање реторике и литерарних облика заузима у књижевној настави сувише места, а не помаже историју књижевности готово ни мало.
- 2) што је историји српске књижевности дато мало времена, те се ученици не могу познати са писцима читањем њихових дела.

Преко је потребно напустити овакав рад и књижевну наставу упутити бољим, кориснијим и напреднијим правцем.

Али који је то напреднији правац у књижевној настави?

Ово питање може се одлучити или теориски или практички. Може се сабрати све што о књижевној настави мисле теоретичари, познати и стручни педагози. С другог гледишта може се разгледати како је књижевна настава изведена у земљама, где је средња настава у угледном, савршеном стању, до кога је дошла поступним напредовањем, кроз толике деценије, па и векове.

Писац овога чланка изабрао је овај други пут. Он је за одлучење постављенога питања поузданији, приступачнији за онога који пише о овом, а убедљивији за све оне које би књижевна настава занимала. — Сувремена педагошка књижевност има дело, којим се можемо врло корисно послужити при одлуци питања о књижевној настави. У великој педагошкој енциклопедији, коју уређује д-р А. Баумајстер угледала је света и драгоцену књига: „Уређење и управљање средње наставе у европским и америчким културним земљама“ (Die

¹⁾ И на наше ученике могло би се пренети оно што један португалски наставник рече о португалским гимназијалцима: „Португалац има урођени таленат за реторику, велику лакоћу у исказивању мисли и доста живо (али доста површно) схватање, те за то наставников рад у многим погледу мора умеравати“.

Baumeister, Handbuch der Erziehung und Unterrichtslehre... I. 2. с. 507.

Einrichtung und Verwaltung des höheren Schulwesens in der Kulturländern von Europa und in Nordamerika“. München 1897.)

У одељку, што је за овим, исписана су из ове књиге она места која имају везе с питањем о књижевној настави у средњој школи.

II.

Ево како се изводи књижевна настава у разним европским земљама:

1. *Пруска*. Намера књижевне наставе овако је одређена: „Лакоост у усменој и писменој употреби матерњег језика, упознавање са најзнатнијим одељцима историје немачкога песништва и народнога чувства особито увођењем у германске каже и у она узорита дела немачке књижевности која су за школу повајзнатнија“. — Према овоме књижевна настава изведена је овако:

Разред IVб) (поред граматике). О песничким облицима прочитаних састава.

Разред IIIа (поред граматике), Песничка лектира истиче се више, особито лирска и драматска врста (Шилерово „Звоно“ — „Тел“). — Индуктивне поуке из појетике и реторике.

Разред IIб. Читање: „Девојка Орлеанка“, „Мина од Бармхиносна“, „Херман и Доротеја“. Проста тумачења, да би се објаснило песничко дело.

Разред IIа — 3 часа. 1. Увод у Нибелунге. Поглед на пордичке каже и на германске кругове кажа, на дворску епiku и лирику. 2. Кратак поглед на све врсте песништва. 3. Читање драма („Валенштајн“, „Гец“, „Егмонт“).

Разред Iб — 3 часа. Сlike из историје немачке књижевности од почетка XVI па до краја XVIII века. Читање: расправе Лесингове, оде Клопштокове, Шилерове и Гетеова размишљачка лирика; драме: „Ифигенија“, „Невеста из Месине“. — Новији песници.

Разред Ia — 3 часа. Сlike из живота Гетеова и Шилерова, сlike из живота њихових најславнијих савременика и знатнијих новијих песника.

2. Читање: „Хамбуршка драматургија“, — читање драма, особито Шекспирових (у преводу).

У три најстарија разреда ученици раде предавања о садржини знатнијих дела и о животу појединих књижевника.

2. *Баварска*. Намера наставе: „Поузданост у усменој и писменој употреби матерњег језика, поглед на главне појаве језичкога развића, упознавање са главнијим епохама књижевности и познавање најглавнијих уметничких облика песничких и прозних“.

Разред V. (поред осталогa). Најзнатније врсте стихова.

Разред VI и VII (по 2 часа). Епске и лирске врсте: Клопшток, Хердер, Фос, Гете, Шилер, Биргер, Кернер, Уланд. — Историска проза. — Главне стране строфе.

Разреди: VIII (3 часа) и IX (4 часа). 1. Читање: теже лирске песме, немачке драме, Шекспир, прозне расправе, знаменита дела беседничка. 2. Историски преглед немачке књижевности с подробнијом обрадом најзнатнијих писаца из новије класичне епохе. — У VIII. Одабрани делови из Нибелунга, и Гудрун, као и неке песме Валт. од Фогелвајде.

3. *Виртенберг*. Разред VII. Живот и дела Ф. Шилера (и Уланда). Појетика. — Читање: „Тел“ (Уланд: „Херцег Ернст“).

Разред VIII. Увод у историју немачког језика и немачке књижевности. Читање Нибелунга и Гудруна.

Разред IX. Историја немачке књижевности до Виланда (или до Лесинга), особито дворски еп.

Разред X. Историја немачке књижевности од Виланда (Лесинга) до Гетеове смрти са читањем драма, лирских песама и погодних прозних дела из класика.

4. *Аустрија*. Намера наставе: „Окретност и статистичка тачност у писменој и усменој употреби језика ради исказивања све ширег круга ученикових мисли, историско познавање онога што је најзнатније у народној књижевности; из тога се развија карактеристика главних врста уметничких облика прозних и песничких“. — У сваком разреду по три часа.

Разред III (поред граматике). Читање с особитом пажњом на стилистичку страну.

Разред IV (поред граматике). Основи метрике.

Разред V. Читање с особитим погледом на карактеристикy епске, лирске и дидактичне врсте.

Разред VI (3 часа). Избор из Нибелунга и из Валтера од Фогелвајде, Клопшток, Лесинг — с особитим погледом на карактеристикy стилистичких облика. — Нацрт историје књижевности (са правогa историскога гледишта) од почетка па до времена када отпочиње периода Sturm und Drang, исцрпније нарочито онде где долази и читање.

Разред VII. Читање: Хердер, Гете, Шилер. — Историја књижевности до Шилерове смрти.

Разред VIII. Читање: Гете, Шилер, Лесингов „Лаокон“ и избор из „Хамбуршке драматургије“.

— Историја књижевности до Гетеове смрти. Поглед на развитак немачке књижевности у Аустрији у XIX веку. Грилпарцер.

5. *Француска*. Средња класична настава у Француској тесно је везала историју француске књижевности са граматичном наставом. Проучавајући граматiku и синтаксу свога матерњег језика, ученици француске средње школе кроз све разреде читају и објашњавају одабрана места из прозних писаца и песника. У току гимназиског школовања ученици прочитају *тридесет* дела знатних писаца, не рачунајући изводе, одломке и збирке писама. Овако обилату лектуру прате и поуке из књижевности. Тако:

Разред IV — основна знања о стиховима и кратке биографије писаца (при објашњењу текстова).

Разред III — општа знања из књижевне историје (опет уз текстове).

Разред II — историја грчке и латинске књижевности, а после тога историја француске књижевности до смрти Хенрика IV (15 часова с испитивањем).

У последња два разреда књижевне анализе француских писаца.

6. *Италија*. Гимназија. Разред IV. (5 часова). Читање; стилистика и реторика с вежбањима (облик периода, чистота и тачност израза, фигуре, версификација).

Разред V. (5 часова) Читање; увођење у разне врсте композиција прозних и песничких; вежбања.

Лицеј. Разред I. (5 часова). Читање; објашњење Дантеова *Пакла*; историја књижевности до препорођаја.

Разред II. (4 часа). Читање; објашњење *Чистилишта*; књижевност до времена Аркађана.

Разред III. (4 часа). Читање; објашњење *Раја*; књижевност до смрти Манзонијеве.

7. *Португалска*. Разред II. (пored граматике). Објашњење најпростијих фигура.

Разред IV. Читање: прве песме из „Луизијада.“ Стилистика у најпростијем облику.

Разред V. Читање: остале песме из „Луизијада.“ Метрика. Деоба књижевних облика.

Разред VI. Читање: лирика од XVI века досада; јуначко комична песма; анализа и избори из Хисона. Исто у драми (особито са Гаретовим драмама). Епистографија (Камоес, Ферейра...). Новелистика (А. Nerculano: „Lendas e narrativas“).

Изналажење (на часу) плана, основне мисли итд.; као и логичких и стилистичких особина; историске и биографске напомене. — У драми: композиција, основна мисао, карактеристика радних лица; извођење, стварање заплета, епизоде, највећи судар, обртна тачка, катастрофа (објашњење увек стварно и изведено из текста).

Разред VIII. Читање драма: од А. Ферейра до Хила Висента. Реторика (беседа Ферейра, парламентарни говори из прве уставне епохе, особито Гарет и Магалаест. Историја и путописи од Гоеса до А. Еркулана и Рибеда до Силве. — Читање и изводи из старије књижевности до 1520 године.

Завршетак деобе песничких облика. Историја португалске књижевности, основана на резултатима целог читања; нешто о утицају страних књижевности. Биографије само оних писаца, који су доста читани.

8. *Русија*. V разред. Читање и анализа (с обзиром на језик, стил и облик) дела старе руске књижевности (XI—XIII век) и усмене народне књижевности (епске народне песме, побожне песме, историјске песме).

VI разред. Читање и анализа литерарних дела XVI века па до Карамзина.

VII разред. Читање и анализа литерарних дела XIX века, од Карамзина до Гогоља.

VIII разред. Кратка систематска теорија стила; поезије и прозе; читање узоритих дела лене књижевности, и руске и стране.

9. *Угарска*. III разред. Метрика. Читање: спев Владислава Салаја „Упад Татара у Угарску.“

IV. разред (4 часа) читање: Арања „Толдија.“ објашњење садржине, састава и особитости песничког представљања. — Прозно читање: описи, приче, сцене и лакше биографије. — Општа правила о стилу (природност и јасност израза, живост и јачина представљања, у опште наука о елокуцији). Ближе посматрање разлике између песничког и прозног представљања. — Квантитативан стих.

V разред. (3 часа). Песничко читање: романце, баладе, лирске песме с објашњењем: Прозно читање: дијалози, писма, расправе, мања беседничка дела. — Општа правила о писменом саставу (наука о диспозицији и о инвенцији) — Додатак песничкој лектури: општа метрика.

VI разред. (3 часа). Читање: „Кориолан“ или „Јулије Цезар.“ Већа беседничка дела и историјске расправе. — Реторика: теорија прозних врста с

УН И В Е Р З И Т Е Т С К А Б И Б Л И О Т Е К А

погледом на њихов историјски развитак, особито аналитично осветљавање оних класичних спева који су служили као углед (старо класична књижевност, угарска књижевност), а од страних само дела која су од светског значаја и од утицаја на развитак угарске књижевности.

VIII разред. (3 часа) Поглед на развитак угарске књижевности. После брзога прегледа старијих времена до Бесењаја (1772) опширно представљање нове књижевности, оцењивање знатнијих појава и обележавање главних праваца. — Читање естетичких, књижевних историјских студија и критика.

10. *Данска*. Од I до IV разреда граматичка обрада матерњег језика уз читање дела знаменитих писаца (поред нордичке митологије). У V и VI разреду напрт историје књижевности, који може бити опширнији при некој изабраној периоди.

III.

Из програма, изнесених у прошлом одељку, може се лако видети ово: готово у свима европским гимназијама књижевна настава у првом реду обухвата познавање и проучавање књижевности на народном језику. Стилистика, реторика, појетика, литерарни облици — све се то прелази узгред, при читању писаца и народних умотворина.¹⁾ Само се гдегде (као у Русији) на крају опширнога упознавања са домаћом књижевношћу прелази литерарна теорија, али и то у кратко и са читањем и анализом узоритих дела своје и туђе књижевности.

Откуда то, да се у свима европским средњим школама придаје толики значај народним умотворинама и културној књижевности? Откуда долази то да све школске књижевности свих ових културних народа обилују многобројним издањима народних и уметничких творевина, — издањима која су нарочито подешена за средњу наставу и која природно и лако упознају ученика са свима особинама узоритих дела?

Све се ово ради у тој племенитој и корисној намери, да се младићи у најживљем добу свом запоје народним духом, којим ће дисати до саме смрти, трудећи се да се и они одуже народу свом. Неиз-

¹⁾ Тако се може објаснити, зашто је наша школска књижевност била толико времена без уџбеника реторике. Уџбеника, какви су нама потребни према досадашњем наставном плану, има сразмерно мало у страним школским литературама, — нигде се тај предмет не учи овако самостално и овако опширно као код нас. — А уџбеника за појетiku немамо ни дан-данас. Такве је уџбенике још теже наћи и прерадити.

мерне мора да су благодати које се постижу овако смишљеним радом. Ученик не учи на памет сувопарна реторична и појетична правила, него под упутством наставниковим својим погледом прати развитак књижевнога рада: он сам разгледа опадање књижевности у једно време и тумачи њен јачи напредак другог доба. Ученик се приближује великим књижевницима, упознаје њихове тежње, њихове мисли, њихова осећања, њихов стил и језик. Сувишно је зар поменути да оваква настава буди, развија и усавршава укус ученички.

Када се овако свати задатак књижевне наставе, наставников рад мора бити веома смишљен, да би успех ове значајне наставе био што стварнији и што бољи. Својим предавањем наставник износи пред ученике ток књижевнога развијања, али ближе познавање писаца и њихових особина јесте предмет њиховог заједничког рада. Зато у рукама пажљива наставника читанка са најбољим местима из писаца мора бити много знатније наставно средство него уџбеник историје књижевности. У књизи се налазе мртва слова на хартији: књига никада не може бити тако корисна као жива реч наставникова, која иде у срце учениково, није тако јасна као стварно објашњење при читању, које се никада не заборавља. Овде се у велико развија и саморађа свакога ученика: он код куће прочита цело дело или задане одломке, а наставник на часу погодним питањима сређује његове опажаје и утиске.

Овако блиско познавање своје књижевности још се више утврђује учењем на памет одабраних песама (на и прозних места), — рад веома користан, који се мора протезати кроз целу гимназију.¹⁾

Главни циљ овакве књижевне наставе знатно помажу и писмени задаци. Они се тичу појава из историје књижевности или имају за предмет књижевну анализу знаменитих дела. При обради оваквих задатака, који могу бити и врло разноврсни и врло слободни, ученици се стварно упознају и са разним реторским начелима, — нарочито с правилима о распоређивању и исказивању. Практичне поуке из реторике и стилистике, које се везују с једне стране за читање писаца а с друге стране за ученичке писмене радове, вреде много више него сва књи-

¹⁾ У овом погледу као да најбоље стоји ирска гимназија. Човек се задиви кад у њиховим читанкама нађе на крају дуг низ песама, које ученици морају знати на изуст. Овај рад, и ако је с почетка доста тежак, користи врло много. Ученик богати свој речник, навикава се на лепе обрте, учи се лепом изговарању, усавршава укус и утврђује народно осећање. Прообрана места остају код свих ученика у лепом сећању дуго и дуго.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

живна теорија, која се много пута учи без разумевања и на намет.¹⁾

IV.

На завршетку овога чланка ставићемо нацрт програма за књижевну наставу. Он је израђен у духу савремене европске наставе, а према развијању наше народне и културне књижевности.

Нижа гимназија

Како је штиво основа за проучавање матерњег језика, то за читање треба везивати и објашњења о исказивању мисли, о саставу чланака и о књижевним облицима. Ова прва и најглавнија знања из стилетике, реторике и литерарних облика треба да чине круг, који ће се ширити правом књижевном наставом у вишој гимназији. То ће бити поуздана подлога, на коју ће се успешно ослањати проучавање народне и уметничке књижевности.

III. При читању чланака из читанке кратка објашњења из реторике и појетике. —

Писмени задаци — описи природних предмета и појава. Причање догађаја стварних или измишљених. — Домаћа вежбања у обради приноведака и описа.

IV разред. — Читање с погледом на главне особине различних песничких врста. Основи метрике. — Учење на намет одабраних и протумачених места из „Горског вијенца“ и из sneва „Смрт Смаил-аге Ченгића.“

Писмени задаци. — Причања и ширења према прочитаном. Извођење садржине већих састава. Об-

¹⁾ Питање о писменим задацима најбоље је изведено у француској средњој настави. То се најлепше види по теорији за испит зрелости. Ево како стоје задаци за бакалоарат по садржини. Осам стотина задатака, који су за седам година (1881—86) задани свима факултетима француским о испиту зрелости, распоређени су по врстама овако:

I Књижевни предмети

дијалози	12
реторика и принципи литерарни	14
паралеле	18
слике	27
беседе и похвале	32
историја књижевности	37
писма	58
литерарни облици	74
амплификације	82
анализа и књижевна критика	294

II Историски предмети

римска историја	11
стара историја	13
средњи век	18
нова историја	134

Извађено из књиге „La composition française“ од James Cordamin. Седмо издање. 1893.

јашњење пословица примерима из живота. Просте расправе о обичним ставовима. — Све по упутству.

Рад о распусту — утврђивање свих оних народних и уметничких песама, које је ученик учио на намет у нижој гимназији.

Виша гимназија

Књижевна настава у вишој гимназији тежи, да ученика упозна с духом народне књижевности српске и с производима уметничке књижевности, како би ученик што боље видео напредовање књижевнога рада и познао његов историски развитак. Писмени задаци морају потпомагати ову намеру, вежбати ученика у живој и тачној употреби матерњег језика, изазвати и кренити његово умовање. Кратак преглед књижевне теорије у VIII разреду скупиће у целину све главне ознаке литерарних облика. Ученици ће тако познавати уметничку вредност наше књижевности, проучити неколико страних дела и пречистити свој укус.

V разред. (3 часа) Увод у књижевност. Усмена и писана књижевност. — Старо-словенски језик. Буквице. Рад Тирила и Методија. Забавна књижевност (прича о Александру Великом, прича о Тројанској војни, Варлаам и Јосаф...), Апокрифна и богумилска књижевна радња.

Српска народна усмена књижевност. — Увод. Поставак народних умотворина, деоба и њихови односи. — Народне гатке. Објашњење сличности у гаткама разних народа. Народне приповетке; њихов предмет; врсте. Народне пословице. Народне загонетке и питалице. —

Народне песме. Бугарштице и гусларске песме. Карактеристика свакога кола и круга. — Лирске, обичајне и побожне народне песме.

Сав говор пропраћен примерима; особиту пажњу треба обратити на главне особине појединих умотворина народних.

Спољашња страна народних умотворина. Стилске особине. Фигуре.

Унутрашња страна народних умотворина — етичка вредност.

Читање одабраних народних умотворина с објашњењем намера, извођења и исказивања.

Писмени задаци. — Садржина народних умотворина, изведено опширније или краће (само план). Први покушаји да се оцене народне умотворине. Расправе о обичнијим ставовима. Описи.

VI разред. (3 часа). — Увод у српску писану књижевност. Деоба.

Стара књижевност. Прилике под којима се започела писмена и књижевна радња. Главнији књи-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

живници с карактеристиком њихова рада. Опадање књижевности. Летописи и родослови.

Средња књижевност. Прилике под којима се започела песничка књижевност у Далмацији и у Дубровнику. Преглед рада главнијих песника (до труса) с особитим погледом на развитак и карактеристику појединих песничких врста (црквена драма, лирика, епска песма, посланица, маскерата, пастирска драма, комедија).

Кратак преглед појетике. Уз то читање једне драме Шекспирове („Јулије Цезар“ или „Кориолан“) и једне драме српске (Јакшићева „Јелисавета“ или Лазе Костића „Пера Сегединац“).

Читање и анализа одабраних места из наших старих и наших дубровачких књижевника с обзиром на језик, стил и облик.

Писмени задаци у вези са читањем писаца. Мања вежбања у обради беседа. Писма. Сlike. Карактеристике.

VII разред. (3 часа). Опадање дубровачке књижевности. Калић. Књижевна радња у Хрватској и у Славонији.

Нова књижевност (опширније). — Увод. Славено-српски правац. Доситије Обрадовић. Лукијан Мушицки. Милован Видаковић. Сима Милутиновић. — Објашњење савремених праваца књижевних, којима су се одавали ови српски писци.

Вук Караџић и његова реформа.

Читање и анализа одабраних места.

Писмени задаци у вези са читањем писаца. Вежбања у обради већих и тежих беседа. Расправе са историским предметом.

Рад о распуству — читање одређених писаца.

VIII разред. (3 часа). Развитак најновије књижевности српске, од године 1847. па до 1878. Брз поглед на савремене појаве књижевне.

Читање: Бранкове песме. „Горски вијенац.“ и „Шћепан мали.“ „Два идола.“ „Приповијести“ С. М. Љубише. Дrame Косте Трифковића. Песме Суботића, Прерадовића, Јакшића, Змаја, Ј. Илића, Каћанског.

Кратак преглед књижевне теорије, везан са читањем узоритих дела стране књижевности.

Писмени задаци. — Књижевне карактеристике и поређења; анализа рада појединих личности у знатнијим делима; расправе о намери и извођењу угледних песничких дела.

Мисли о задаћи и важности естетичког васпитања, с погледом на историју васпитања и примену у васпитним школама

од

проф. д-ра Стев. М. Ожаниновића¹⁾

У В О Д

Са разноликих тачака гледишта може се сматрати задаћа нашег рада, а те су тачке гледишта толико разнолике једна од друге, да би се са једних и мисли у овоме раду морале сматрати као погрешне, а са других као ваљане. С тога је пре свега излагања потребно да изнесемо гледишта, којих смо се придржавали у овоме раду.

1. Пре свега *историски део* извесног одсека науке о васпитању може се изнети на два начина. Први начин захтева биографско излагање великих педагога и њихових система, а за тим се око тога као око неког стожера свија културно-историска грађа, која битно условљава васпитни развој извесне епохе. Тај је правац старији и у немачкој литератури су му главнији представници *Шмит*²⁾ и *Раумер*,³⁾ а нарочито овај други.⁴⁾ —

Други је правац млађи, али оправданији, јер покушава да изнесе, како се једна система, један тип васпитања развијао из другог у вези са свима чињеницама, које условљавају васпитање. У томе правцу педагози историје не воде коло, већ ступају у позадницу и сматрају се само као једна чињеница, која у маси друштвених прилика ређе ступа на површину као покретач духовног живота, већ је чешће само носилац идеја, које су се развиле и сазреле у истом друштву. Овај други правац разлагања историје васпитања заступа у немачкој литератури између осталих и *Вилман*, проф. прашког свеучилишта, који у својој дидактици износи „историске типове образовања,⁵⁾ а нарочито *Шилер*, проф. педагогије на свеучилишту у Гисну.⁶⁾

¹⁾ Рад за проф. испит, оцењен *једногласно одлично*. Овде се штампа с малим изменама.

²⁾ *Karl Schmidt, Geschichte der Pädagogik*. 4 књ. Треће издање припремио *W. Lange*, Köthen, 1872—1875.; четврто приредили *Dittes* и *Hannak*, 1890.

³⁾ *K. v. Raumer, Geschichte der Pädagogik*. 5. Издање. Gütersloh, 1877—80.

⁴⁾ — „Ипак Раумер нам не пружа систематичко излагање, већ низ описа живота великих педагога и с њим у вези историске прегледе.“ Ср. *Dr. Hermann Schiller, Lehrbuch der Geschichte der Pädagogik*. 3. Издање. Leipzig, 1894. Стр. 3.

⁵⁾ *Otto Willmann, Didaktik als Bildungslehre*. I. Erster Abschnitt: Die geschichtlichen Typen des Bildungswesens. Стр. 99—426. — Braunschweig, 1894.

⁶⁾ Види већ ном. „Lehrbuch der Geschichte der Pädagogik.“

Ми смо се у овом раду при историском разлагању придржавали овога правца и покушали смо, да данашње погледе научне педагогике на естетичко васпитање изнесемо као последицу дугога, истина не непрекидног, историског развоја васпитних погледа.

2. Од мање је важности већ друго питање о историји васпитања, а то је, да ли треба историски део једног васпитног питања изнети *пре теориског дела или после*. Првога се правца придржавају у главном приврженици традиционалне педагогике, а међу њима понајважнији је *Кер*, савуредник једне историје методике појединих наставних предмета;¹⁾ из кола приврженика научне педагогике њима се придружује *Вилман* у своме већ пом. делу, а од еклектичара *Шуман*, који у своме „учбенику педагогије“ претходно износи „историју педагогике“²⁾, а затим „систематску педагогику и школски рад.“ — Други пак педагози траже, да се историски део изнесе увек после теориског, пошто за посматрање историских чињеница треба прво задобити критеријум за пресуђивање историских појава, а тај нам критеријум пружа теориски део, који с тога и мора претходити историском делу. Највећи приврженици тога правца јесу *Рајн*, проф. јенског свеучилишта,³⁾ и *Керн*, који за излагање историје педагогије тражи педагошко гледиште.⁴⁾

За наш рад је ово питање од мање важности, али усвојивши начело, да је садашње васпитање, како нам га наука о васпитању износи, историски развијено из васпитних типова, који су садашњаци претходили, и да поједине васпитне чињенице прошлости треба ценити не с критеријума садашњице, већ *из оног времена*, када су се јављале (пошто се у то време пренесемо), — то ћемо и овде прво излагати историски, па онда теориски део.

3. Пређемо ли с историског дела на теориски — сретнућемо се с безбројно разних гледишта и правца. Сва та гледишта могу се поделити у две групе: 1.) гледишта научне педагогике и 2.) гледишта ненаучне педагогике. Није наша задаћа да тачно обележимо ни прву ни другу групу нити разне прелазе еклектичара од једне групе к другој, већ наглашавамо само, да ми стојимо на гледишту научне педагогике, којој су карактеристи-

чне основе: а) јединство циља у јакој, свестраној и моралној вољи, одиченој у моралном карактеру и с тим у вези јединство духа, на супрот приређених васпитних задаћа ненаучне педагогике, које би одговарале разним „моћима душевним“ по старијој психологији; б) циљ у самом васпитанику, у његовом духовном образовању без обзира на његову професију, на супрот циљева ненаучне педагогике, који леже ван васпитаника; в) критеријум за поставку педагошких закона позајмљен из психологије као науке о унутарњем — непосредном — опажању, на супрот резултата практичке употребљивости; г) строга систематичност у низу узрока и последица велике педагошке зграде на супрот самих правила, која су праксом опробана (али не и психолошки објашњена) и изложена без системе и логичности.

Но и сама научна педагогика, почев од њенога основаоца *Јована Фридриха Хербарта* (1776 — 1841) па до данас, није остала једна и иста код разних њезиних приврженика, већ се поделила у три правца. У први и најстарији правац (ортодоксни правац у научној педагогици) долазе *Строј*,¹⁾ *Керн*²⁾ и други. Тај се правац још чврсто ослања на основаоца научне педагогике — Хербарта. Други правац у научној педагогији јесте онај, који у Немачкој представља „друштво за научну педагогију.“ Гледиште тога друштва јесте: даље развијање и разреда научне педагогике на основу нових резултата на пољу оних наука, које служе као основица педагогији. Главни представници овога правца јесу: *Цилер*,³⁾ *Вилман*,⁴⁾ *Фогт*,⁵⁾ *Рајн*,⁶⁾ *Акерман*,⁷⁾ *Шилер*,⁸⁾ *Фрик*⁹⁾ итд. Напоследку трећи правац научне педагогике покушава да доведе у склад принципе научне педагогије са званичном педагошком немачком, која се развија из званич-

¹⁾ K. V. Stoy, Encyclopädie der Pädagogik, Leipzig. 2. Изд. 1878.

²⁾ H. Kern, Grundriss d. Päd., Berlin, 1893.

³⁾ T. Ziller, Allg. Pädagogik, Leipzig 1892.; Grundlegung zur Lehre vom erziehenden Unterricht, Leipzig, 1884.; Regierung der Kinder, Leipzig, 1857.

⁴⁾ O. Wilmann, Pädagog. Vorträge, Leipz. 1886; — Didaktik als Bildungslehre, Braunschweig. I—II. 1894—5.

⁵⁾ Vogt — (Ziller), Jahrbücher des Vereins für. wiss. Päd. 1—27.

⁶⁾ Rein (Pickel, Scheller), Theorie und Praxis des Volksschulunterrichts. I—VIII. Leipzig — Dresden 1893—1888.; Pädagogik im Grundriss. Stuttgart, 1893.

⁷⁾ E. Ackermann, Päd. Fragen. I—II. Dresden. 1891—6.

⁸⁾ Dr. H. Schiller, Handbuch der prakt. Pädagogik für höhere Lehranstalten. Leipzig, 1894.

⁹⁾ Dr. Frick, Inwiefern sind die Herbart — Ziller — Stoy'schen did. Grundsätze f. d. Unterricht a. d. höh. Schulen zu verwerten? Berlin, 1893.

¹⁾ Kehr, Geschichte der Methodik. Gotha, 1889.

²⁾ Dr. J. Chr. Gottlob Schummam, Lehrbuch der Pädagogik. I. Einleitung und Geschichte der Pädagogik mit Meisterstücken aus den pädagogischen Meisterwerken der verschiedenen Zeiten. 9. Издање. Hanover, 1891.

³⁾ У предавањима писцу ових редова.

⁴⁾ Hermann Kern, Grundriss der Pädagogik. 5. изд., припремно Willmann, Berlin, 1893. с. 13.

пог уређења немачких школа, с представницима: *Дерифелдом*,¹⁾ *Лејцем*,²⁾ *Хелмом*³⁾ итд.

У овом нашем раду ми ћемо посматрати естетичко васпитање у оним деловима, који раздвајају ове правце, с гледишта другог правца, који је оличен у Цилеру и друштву за научну педагогику.

4. Но не стоји педагогика изолирана од осталих наука, већ је њено биће условљено темељитишћу етике, која одређује васпитни циљ, и психологије, која нам осветљује путеве васпитања. Али како у етици, тако и у психологији имамо више праваца. Ти разнолични правци у етици и немогућност сагласности у модерној етици и нагнаше берлинског академика *Дилтеја* да посумња у могућност и општу важност педагогике.⁴⁾ Међутим из обележја васпитног циља, како га научна педагогика схвата, искључена је свака друга етика, изузимајући идеалистичку етику Хербартових моралних идеја;⁵⁾ искључује се дакле из овога рада утилитаристичка подлога *Сиенсерове* педагогике,⁶⁾ или еволуционистичка код неких млађих радника. Ми ћемо се, дакле, у нашем раду придржавати етике Хербартијанаца.

5. Психологија се такође може посматрати с разних гледишта. Оставив на страну чисто метафизичке правце: монизам и дуализам, спиритуализам и материализам, задржавамо се на психологији интелектуалистичкој, емоционалистичкој и волутаристичкој. Прву је засновао *Хербарт*⁷⁾ својим гледиштем, да је представа примарна, а да су сви остали психички феномени секундарни, изведени из представе и да се у вези с њом јављају и пропадају. Тај правац је имао и има много приврженика међу којима одлично место заузимају *Штримел*,⁸⁾ *Дробиш*,⁹⁾ *Фолкман*,¹⁰⁾ *Јодл*¹¹⁾ и др. а

1) Види његова скупљена дела, која су почела да излазе у 1894 години код С. Bertelsmann-а у Gütersloh-у, а која ће изаћи у 10—12 књига.

2) *F. Leutz*, Lehrbuch der Erziehung und des Unterrichts. Књ. I—III. Tauberbischofsheim, Lang.

3) *Helm*, Handbuch der allg. Pädagogik. Erlangen & Leipzig, 1894.

4) *Dilthey*, Ueber die Möglichkeit einer allgemeingültigen päd. Wissenschaft. Berlin, 1888.

5) Ср. *Ziller*, Allg. philos. Ethik, Langensalza, 1886.; *Nahlowky*, Allg. Ethik, Leipzig, 1885.

6) *H. Spencer*, Die Erziehung in geistiger, sittlicher und feiblicher Hinsicht. Jena, 1889.

7) *J. F. Herbart*, Psychologie als Wissenschaft neu gegründet auf Erfahrung, Metaphysik und Mathematik. 1824—5.

8) *Strümpel*, Grundriss der Psychologie, Leipzig, 1884.

9) *Drobisch*, Empir. Psychologie, Leipz. 1843.

10) *Volkmann*, Lehrbuch der Psychologie I—II. Cöthen, 1896.

11) *F. Jodl*, Lehrbuch der Psychologie, Stuttgart, 1896.

особито на физиолошкој психологији *Цијен*¹⁾ и *Минстерберг*.²⁾ — Други правац заступа у историји филозофије *Шлајермахер*,³⁾ а трећи *Шоенхауер*.⁴⁾ По другом сви феномени психички почивају на осећању, а по трећем на вољи. У најновијем делу *Вунгтом*⁵⁾ находимо ова два последња гледишта уједињена и нешто модификована.

Ми стојимо у нашем раду на земљишту интелектуализма, али не у његовом најекстремнијем правцу, већ с погледом на везу појединих психичких феномена, али и на чињеницу, да се поједини феномени само с представом могу јављати у свест и да према томе васпитачи могу тек помоћу представа по вољи, намерно, дакле васпитањем, мењати опсег и каквоћу васпитаникове унутрашњости. У појединостима пак служили смо се највише — често и дословно — делима већ поменутог *Јодла* и *Хорвица*.⁶⁾ Сви су пак помоћни писци савесно наведени.

То су гледишта са којих смо покушали да изложимо наше последице о задаћи и важности естетичког васпитања с погледом на историју васпитања и примену у васпитним школама.

I

Поглед на естетичко васпитање у прошлости

1. Оставићемо на страну старе источне народе [Азије и Африке] не само с тога, што је њихова култура тек посредно била од утицаја на развој европских народа, већ и с тога, што целокупно њихово васпитање поред свеколике међусобне разноликости показује једну општу особину, која васпитању мање — више одузима самосталност, стављајући га не само у зависност, већ и у ропску службу страних циљева — ван васпитаниња. Та општа особина јесте она тежња у васпитању тих народа, да се њиме спреми васпитаник за религиозне и државне установе, које нису биле продукат развића народног живота, већ које са свима спољашностима својим потичу с једне стране из свештеничке науке о откровењу воље божје, а с друге стране из државничке мудрости, која је спо-

1) *Th. Ziehen*, Leitfaden der physiol. Psychologie, Jena, 1893.

2) *Münsterberg*, Beiträge zur experimentellen Psychologie, Leipzig, читав низ радова; — Die Willenshandlung, Freiburg i. B. 1888.

3) Ср. стр. 389. дела: *Falkenberg*, Geschichte der neueren Philosophie, Leipzig, 1892.

4) *Schopenhauer*, Die Welt als Wille und Vorstellung. У Рекламовој универзалној библиотеци у Лајпцигу.

5) *Wundt*, Grundriss der Psychologie, Leipzig, 1897.

6) *Horwicz*, Analyse der qualitativen Gefühle, Magdeburg, 1878.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

љашњу правилност човекова кретања у држави претпостављала унутарњем развоју осећања и воље. С тога је и у васпитавању тих народа све било упућено у службу тих спољашњих циљева; појава пак унутарњих осећања и воље као израза унутрашњости једне личности се пак могла јављати само као неизбежна последица природе човечјег психичког развика, а никако није била намерни смер васпитања.¹⁾

2. На супрот источним народима и источној култури јавља се *јелинска култура* на југоистоку Европе и на обалама Мале Азије и северне Африке. Религија Јелина није почивала на свештеничким листинама о откровењу богова, већ је њихова религија била песничка творевина народног духа,²⁾ естетичко схватање света, народно идеалисање стварности. С тога јелински богови нису били само управљачи и судије света, већ и израз идеалне унутрашњости човечје, уједињење доброте и лепоте (калокагатиа) — васпитни идеал код готово свију васпитних теоретичара у Јелина чије су васпитне идеје потекле из живота јелинског народа. У ово доба није још било извршено потпуно диференцирање међу добротом и лепотом, ни међу осећањима естетичним и моралним. Сам израз *αισθησις* означавао је моћ осећања у опште и односио се како на осећања, која прате оно, што је лепо, тако и на осећања која се јављају у вези с оним, што је добро. Али како се етос развијао у самом животу — традицијом, то су се у традиционалној етици налазиле норме за владање у животу све докле, док је у опште традиција чувана. С поступним пропадањем ове традиције све се више и више осећала потреба нарочите неге морала и мало по мало почињу се развијати нарочите етичке теорије у филозофији јелинског народа, које своју кулминациону тачку достижу у школи Стојиба и Епикурејаца.

Друкчије је било пак с другом страном јелинске колокагатиае. Њихова религија, која је била производ народне уобразиље, потребовала је неопходно све даљи и даљи развој оних средстава, која су најмоћнија у погледу *очигледности и покрета* психичких творевина, као главних радња човекове уобразиље,³⁾ а то су *уметности*. Но како се уметности традиционално могу неговати само до извесног ступња, то је нарочито (намерно) неговање уметности и развијање естетичких осећања постало

предмет васпитања пре него развијање моралних осећања. Тако нам јелинско васпитање пружа један васпитни тип, који је претежно естетички, али естетички у вишем смислу: као саставни део целокупног друштвеног живота. С правом вели одлични познавалац јелинског живота *Е. Курциус*: „Цела народност Јелина основана је на уметности, лепота — као изражена доброта у чулности — беше за њих животна потреба, која их без прекида гонила на остваривање идеје лепоте у себи и око себе; с тога уметност беше тако значајан део њихова живота, да га без ње не бисмо могли разумети.“⁴⁾

Од свију уметности је особита најважна поклањана *музици, гимнастици и поезији*. Колико је музика била у вези с целокупним животом јелинског народа види се из те околности, што су Јелини разним инструментима и разним врстама ове уметности приписивали нарочити, одређени етос и утицај, који би овом одговарао. Свирање на флаути сматрало се као средство за буђење страсности; јек лирин је сматран као пун племенитости и неравности; дориска музика је испуњавала човека снагом и храброшћу; а тихо и морно је утицало на расположење пиргиска или (по другима) лидиска музика.²⁾ Колика се важност приписивала музици види се из дела јелинских теоретичара у васпитавању, а нарочито ту важност наглашава Питагорева школа, која се у историји цивилизације јавља не само као филозофска школа, већ и као друштво за узајамно васпитавање и живот по одређеним правилима.³⁾ По учењу те школе ритам и хармонија утискују се у нашу душу, нитоме је и пружају јој такт и одмереност; они је уздижу до осетљивости за оно, што је лепо и праведно у опште и то већ у оно доба узраста, у коме још не може бити каква говора о разлогу и науци; осим тога музика је достојанствено занимање у слободним часовима, а разумевање музичких творевина је извор племенитих уживања.⁴⁾

Гимнастика је допуњавала музичко образовање. Оно, што је музика била за душу — гимнастика је била за тело. Али сем тога — гимнастика је, узета као игра, била од осетног утицаја на душу. Та се страна јелинског живота развијала из самога живота народног и била је битни саставни

¹⁾ *Schumann*, Lehrbuch der Pädagogik. I. Hanover, 1901. Стр. 28.

²⁾ *Willmann*, Didaktik als Bildungslehre. I. Braunschweig, 1894. Стр. 156.

³⁾ *Срв. Dr. E. Zeller*, Grundriss der Geschichte der griechischen Philosophie, Leipzig, 1893. Стр. 42.

⁴⁾ *Willmann*, Didaktik als Bildungslehre. I. Braunschweig, 1894. Стр. 155.

¹⁾ О васпитавању источних народа ср. *Willmann*, Didaktik als Bildungslehre I. Braunschweig, 1894. Стр. 119—149.

²⁾ Опет тамо стр. 153.

³⁾ *B. W. Wackernagel*, Poetik, Rhetorik und Stilistik. Halle a. S. 1888. Стр. 488 и 540.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

део тога живота, па је с тога и достигла највиши степен.

Поезија је такође негована код Грка, а у вези с њом и *певање*. Осим утакмица песника и певачких хорова, које су сваке године на разним местима приређиване, поезија и певање је у почетку неговано и као саставни део намерног васпитања и главни циљ тога неговања био је естетички. Тек с развитком књижевности и наука с једне стране а онадашњем традиционалне наравствености с друге стране настала је употреба поетичких дела и у циљу идеалног (замисљеног) опхођења с јунацима тих дела у *намери* моралног образовања. У том духу налазимо врхунац код грчког васпитавања у Александрији, које нам у неку руку представља прелаз ка римском типу васпитања.

Упоредо с тиме иде и проширавање образовања на разне групе наука и мало по мало престаје естетичка одлика, која је дотле претежна била у јелинском васпитању. И саме уметности, које су дотле развијане у непосредности естетичких осећања, почну да добијају своју теорију и да се губе у њој. Тако се нар. музика подели у органску (наука о инструментима), хармонику (науку о висини и дубини тонова) и ритмику (науку о трајању и реду тонова).

3. Нигде на другом месту, све до данашњег дана, не ћемо наћи тако развијено васпитање естетичких осећања, као што је то било код старих Јелина. Па ни код самих *Римљана*, чија култура почива на култури старих Јелина, не ћемо наћи ништа више до одблесак грчког схватања васпитања и то у последњем његовом стадијуму развитка. Пошто римско васпитање у ужем смислу није било јавна ствар, надлежност државе и друштвеног живота, већ чисто породична ствар, то се само по себи разуме, зашто се намерно васпитање мање обзирало на то традиционално развијање у породици, већ главну пажњу обратило на спремност за јаван живот по изласку из породице, а пре ступања у тај живот. Према карактеру римског државног живота за тај је живот за образована човека била од особите вредности реторска (беседничка) вештина, која је обухватала не само формалну страну као сада, већ под којом се и извесна садржина подразумевала. Тако реторика, граматика, а с тиме у вези и поезија постану средотежна тачка у васпитавању: естетичко васпитање (развијањем естетичких осећања) пак постане спореднија ствар. Сама пак реторика и поезија изгубе бар у неколико своју естетичку вредност као средство за развијање естетичких осећања, пошто се с њима није ни тежило таквој циљу, већ је реторика и пое-

зија служила једном циљу или васпитачка: образовању јавних радника у држави.¹⁾

4. На земљишту простране римске царевине подиже се Хришћанство као опозиција државним и друштвеним идејама тога времена. Непокликуло у једном потиснутом народу у најнижим слојевима друштвеним, којима су били спречени путеви за развијање њихових унутрашњих моћи, Хришћанство је прокламовало љубав према ближњем, али у исто време и самоодрицање и апатију према овоме животу. Нарочити услови,²⁾ под којим се вршио развитак Хришћанства, припомогли су, да се Хришћанство развије и дође до ове моћи и пространства, докле је дошло, тако, да је оно било најмоћнија чињеница не само у васпитању, већ и у целокупном развоју. Па у чему се састоји педагогија Хришћанства? Јако тешке оци, који педагогију Хришћанства називају једино педагогијом љубави.³⁾ Јер, педагогија Хришћанства је била не само педагогија љубави, већ и педагогија самоодрицања! У томе самоодрицању се види опозициони карактер дотадашњој култури, у којој се без претпоставака одавало уживањима истинна и пожудних сласти, али и естетичких лепота овога света; тако се исто из тог самоодрицања види и то, да је тек сада човечанство почело јасно да диференцира морална и религиозна осећања од естетичких. У овој последњој околности се може можда констатовати напредак човечански! Једино естетичко схватање света је једнострано, немогућно и штетно. У сличну једностраност пак упада и Хришћанство наглашавајући религиозност и моралност — љубав према Богу и љубав према ближњима. У место да потражи узајамну везу и утицај између естетичне и религиозно-моралне стране, Хришћанство потише естетичка уживања, а тек искључиво у служби вере допушта споредно место уметностима, — али да ли тиме и естетичким осећањима?! — По себи се разуме, да су се на таквој основи истинна могла развијати уметности, али не и естетичка осећања, која су слободан производ унутарњег психичког процеса без принуде спољних околности.

5. Средњи век се васпитао у духу Хришћанства, онаквог Хришћанства, како га у кратко напред обележисмо. С тога су и резултати одговарали назорима Хришћанства. Но не треба зами-

¹⁾ Више о римском васпитању в. *Willmann, Didaktik I. Braunschweig, 1894. стр. 184—210; — Schüller, Lehrbuch der Geschichte der Pädagogik, Leipzig, 1894. стр. 15—29.*

²⁾ *Cp. F. Paulsen, System der Ethik. I. Berlin, 1894. стр. 60—103.*

³⁾ *Dr. A. Wittstock, Das ästhetische Erziehungs-System. Leipzig, 1896. стр. 173.*

слити Хришћанство у то доба без отпора у погледу естетичког васпитања и пре реформације; само што су ти отпори били слаби и нису могли произвести довољан ефект. Где год је било друштва нецрквеног духа, свуда је природа човекова долазила до свога права. Мање или више видимо естетичка осећања развијена код *Ритера*, што се огледа у њиховим играма, њиховој ношњи и животу и у њиховој поезији; а тако исто и код *средњевековних песнара* у њиховим обичајима, уметностима, поезији итд. Али свакојако — ове појаве у васпитању нису биле од оштите-историског значаја.

6. Моћније, али и с другом тенденцијом, ступа у историји *доба препорођаја* (ренесанс). У ренесансу се појављује идеја, да се обнови стара јелинска уметност и наука и да се уједини с хришћанским погледима. Једно с тога пак, што је тај покрет био ограничен на мањи простор (поглавито Сев. Италију), а с друге стране, што је тај покрет имао задаћу да сложи два хетерогена погледа у васпитању, доба препорођаја није имало у себи клицу за опстанак и развиће, већ је било само један мотив међу осталим, којим је научни развитак, а нарочито развитак филозофије кренут у напред.

7. И тако Хришћанство остане и даље једини господар. Тек *реформацијом* почиње не само ослобођивање унутрашњости од спољашњих догама, већ и ослобођавање естетичког осећања у васпитању. Али после толиког застоја васпитни се развитак није могао приметити у већем обиму у погледу намерног развијања естетичких осећања, тим пре, што је реформација нашла одсудна противника у *Језуитама*. С тога се и *велики дидактичари 17. столећа* (Ратих, Коменски итд.) мање обзиру на естетичко васпитање, а више на израду система, садржине и начина наставног рада. А да ни на црквеном пољу није било потпуно изведено ослобођење јасан је доказ опозициона појава *инјетивистичке школе*, која је наглашавала непосредност моралног и религиозног осећања на супрот догама. С тога и целокупни развитак васпитања у то доба носи на себи тип борбе за самосталност васпитања.

8. Осамнаести век, а особито његова друга половина, јесте век индивидуалног просвећивања. По ослобођењу филозофије, науке и васпитања, па чак и религиозног осећања од догама и прописа црквених, морало је наступити и ослобођење од друштвених предрасуда и од друштвених заблуда. Најјача побуда тога покрета била је педагогика *Русовљева*. Али у томе покрету и треба тражити значај *Русовљевих* идеја и *Русовљеве* педагогике, али не и у њеној садржини, која поред здравих има и болесних идеја. Тек тај покрет, модификован на не-

мачком земљишту, под именом *Филантропизма* наглашава циљ васпитни у хармонији онога, што је истинито, добро и лепо. С тиме је у вези и јачи развој на пољу гимнастичке наставе (*Јан. Гутмуц*). Ова периода индивидуалног просвећивања се на послетку завршава у *Песталоцију*, који на естетичка осећања има сличне погледе као и филоантрописте, ма колико да је оригиналан у разради наставног градива.

9. Тек после циновских напредака у филозофији у опште, а психологији на по се, који се нижу почетком овога века појавом и утицајем Кантове филозофије, јавља се правилно схватање естетичког васпитања као развијање естетичких осећања у

служби јаке моралне воље поглавито код мислалаца у првој половини овога века. Најзнатнији представници ових погледа јесу велики песник *Шилер* и велики филозоф и педагог *Хербарт*. У својим писмима о естетичком васпитању ступа пред нас велики песник *Шилер* и као велики мислалац, филозоф и уметник. Главна идеја васпитања, која се излаже у тим писмима, јесте узвишење духа у царство идеала, у које нас уметност пренаша. До моралног и интелектуалног образовања, по *Шилеру*, можемо доћи тек, ако човека као чулно створење претходно васпитамо естетички. Естетичким се осећањима буди саморадна душа већ у кругу чулности. Образовање главе се може постићи на основи образовања срца. Целокупно развијање осећања *Шилер* жели да покрене осећањем онога, што је лепо и узвишено и тиме понова да сједини осећање лепоте са осећањем добротe. У *Шилеровом* естетичком васпитању ступа понова у живот јелинска калократија: уједињење онога, што је лепо, с оним, што је добро, у једној личности.

Ове погледе, из којих се јасно види опозиција моралном ригоризму тога времена, налазимо научно сређене и објашњене код *Хербарта*. На плећима *Хербартовим* почива цела научна педагогика наших дана. *Хербарт* је извео педагогику са заблудног пута практичарскога лутања и засновао је на етици и психологији. Као велики психолог *Хербарт* је познао велику моћ осећања у опште, а естетичкога на по се, као и узајамну везу и важност њихову у развијању јаке моралне воље, оличене у моралном карактеру, те је с тога у своме васпитном систему и ставио развијање естетичкога осећања као естетичког интереса у службу највишег васпитног циља. У овом нашем раду ми стојимо на земљишту *Хербартових* идеја, нарочито у оном духу, како су их обрадили његови следбеници.

С *Хербартом* и његовом школом ступамо у круг садашњости, из које можемо обележити наш

поглед у прошлост укратко овако: *естетичко васпитање као развијање естетичког осећања у васпитанику јавља се најјаче код старих Јелена; у доцнијем току времена пак ступа у присенак пред другим васпитним идејама (а нарочито у погледу моралног и интелектуалног васпитања), док се у најновије доба понова не јавља као развијање естетичког интереса у служби највишег васпитног циља.*

Шта је пак највиши васпитни циљ и на који начин ступа естетичко осећање у службу највишег васпитног циља, покушаћемо да разложимо у следећим одељцима.

(НАСТАВИКЕ СЕ)

ГИМНАЗИЈА У ГИСЕНУ

и

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ У ХЕСЕНСКОЈ

(НАСТАВАК)

12. Грчки језик. Циљ је наставе у грчком језику, да се постигне разумевање грчке књижевности на основу довољнога знања граматике.

Грчка је настава овако распоређена:

У УШ се прелази наука о облицима до глагола на *μ*, и, у колико је потребно за разумевање читанке, елементи синтаксе; у ОШ се завршује наука о облицима, а на лектури (Ксенофон) се приказују главна правила синтаксе; УШ је задатак прегледно прелажење имена, а ОШ глагола и тим завршавање синтаксе; за I остаје према потреби понављање и јаче удубљење. При постављању узорних примера, код којих се поступа и овде као и у латинској настави, треба назити, да се бирају по правилу метричке реченице, које су и својом садржином од важности.

Лектура почиње у УШ читанком. У ОШ се чита Ксенофонова Анабаза, у другом семестру Оморова Одисија. Из Одисије не треба много читати, али нека се на пређеним одсецима добро утврде сви дани облици. У II се чита Ксенофон, Херодот и Оморова Одисија. У I Платон, Тукидид, Демостен, Оморова Илијада и Софокле; поред ових главних писаца изузетно се допуштају и трагедије Есхилове и Еврипидове и антологија лиричара и елегичара грчких.

Ради увежбавања граматичких облика и правила допуштају се писмена вежбања на часу али у ограниченој мери и само до УШ.

О истовременом читању више писаца, учења на изузет и читању, као и о неприпремљеном веж-

бању вреди исто, што је споменуто код латинске наставе¹⁾.

У гисенској се гимназији прешло у прошлој години:

УШ. Наука о облицима по књизи *Gerth, Griechische Grammatik* до глагола на *μ*. Превођено из *Bachof, Übungsbuch*. Писмена вежбања у школи.

ОШ. *Gerth, Gr. Gr. §§ 169—190*. Глаголи на *μ*. Понављање целе науке о облицима. Свезе, предлози, понешто из науке о партиципу и инфинитиву. С почетка *Bachof, Übungsbuch*, за тим Xen. Anab. Hom. Od. 1. Писмени задаци у школи.

УШ. Понављање науке о облицима. Наука о именима и проширење науке о глаголу. Xen. Anab. I, 7 до III; Hom. Od. IV, VI, VIII *privatim*; II, III, V, VII у школи, X задатак преко ускршења одмора.

ОШ. Hom. Od. IX—XXIV одабрани делови (изостављено XI, делом *privatim*); Herod. VI, 94—IX (одабрани делови). Прегледно прелажење целе синтаксе.

УШ. Demosth. Olynth I., Chers., Phil. I. Hom. Il. 1—11. Софоклов Ајас.

ОШ. Thukyd. I и II (одабрани делови). Софоклов Краљ. Едип. Платопова одбрана Сократа. Hom. Il. 13—23.

Писмено превођење на матерњи језик у разредима II и I.²⁾

У поменутој је збирци угледних примера свега 183. Ево неколико;

3. *Ε βουλόμενος* (Генерички артикл: сваки који хоће). Од партиципа с помоћу артикла начињена именица.

4. *οί τότε (ἄνθρωποι)*. Од адверба начињена именица (тадањи људи).

6. *οί ἐν τῷ ἔστει; οί ἀμφὶ τὸν κῆρον; τὰ περὶ τὸν πόλεμον*. Препозиционални изрази као именице. (Они у вароши, варошани; они оно Кира, пратња Кирова; оно за рат, ратне ствари, ратна спрема).

19. *Πόλεμον πολεμεῖν*. Акузатив садржине, т.ј. акузативом исказани појам садржи се већ непосредно или посредно у глаголу (Рат ратовати, бој бити).

Ови примери, као што рекосмо, вреде за све разреде и наставници се, у место на правила, позивају у случају потребе на њих.

13. Историја. „Историјска настава има два степена:

Разреди IV и III одређени су за елементарни курс, у коме треба нарочито тежити за тим, да се

¹⁾ V. Lehrplan für die Gymnasien des Grossherzogtums Hessen. Стр. 7 и 8.

²⁾ V. Programm des Grossherzoglich Hessischen Gymnasiums zu Giessen 1897. Стр. 4.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

добро упамте чињенице и године. У II и I прелази се историја прагматички.

У IV учи се грчка и римска историја до Августа, у УШ немачка бар до реформације, у ОШ нова историја до 1815 год., у УП првога семестра најновија историја до наших дана, групирајући догађаје, у другом грчка историја, у ОИ римска до сеобе народа са нарочитим истицањем уставне историје, у UI средњи век и нова историја до 1648, у OI нови век до садашњости с нарочитим обзиром на Немачку и на Хесенску.

На свим степенима ученици имају кратке уџбенике, на које се надовезују предавања учитељева. На вишем степену, колико је могућно, уводе се ученици и у служење изворима.

Географске односе мора историјска настава увек у обзир узимати.

„Историја казака прелази се са матерњим језиком¹⁾).

(„Ученици треба да задобију довољно знање и одговарајуће разумевање епохалних догађаја у историји света са својим значењем нарочито истакнутих личности грчке, римске а особито и нарочито отачаствене историје. Затим се тражи у опрезно ограниченој мери поузданост у хронологији и познавање попришта историјских догађаја“.

Распоред је наставнога градива као и у гимназији.

„Нека се избегне преоптерећеност ученика појединим датима. Од почетка наставе треба пазити, да ученици предавано слободно препричавају. Честим понављањем нека се научено учврсти и одржи. Опсежна генерална понављања се не смеју задавати, јер изискују велику спремност за један час“²⁾.

Историјска настава има у гимназији најширу основу, пошто је и језиковна настава у својим резултатима битан део историјске наставе. Задатак је историјске наставе, да прикаже ученицима спољашњи развој народа, и постепено их учи, да разумеју односе тога спољашњег развоја ка унутарњем, духовном развоју народа, и тим да унапреди и прекали њихово мишљење, оплемени њихово чувство и ојача њихову вољу. Ово се постизава нарочито тиме, што им се доводи до разумевања однос између узрока и дејства на свим пољима живота, и то како код појединаца, тако и код читавих народа, а тим и сазнање заједничкога везивања историјских појава, где се све јавља извесним следом без прескока, а затим, што ће научити да прате мисли

великих људи и размишљајући застану на њима. Ту им излази пред очи морално добро и његова противност, прво треба да изазове у њима дивљење, а друго њихову одвратност. Право се и неправо морају јасно оделити, па и за живот држава и народа, вера у моћ онога што је право и истинито треба да се што дубље учврсти код ученика, и ученици треба да науче схватити моралне везе, које их за домовину везују. Све што им се износи треба да прочувствују, а воља да им ојача; изнесени узорци треба да у њима очврсте одлуку, да буду и сами такви у сличном положају. И у историјској је, дакле, настави етични задатак главна ствар, и ако се тај задатак не постигне, то је историјска настава промашила своје најбоље дејство и свој највиши циљ¹⁾.

У историјској се настави обично грешу у томе, што се или веома много година догађаја задаје, да се запамти, или врло мало. У старој и средњовековној историји свакако не треба тежити за тим, да се многе године запамте или шта више и тачни датуми науче, доста је ако ученик приближно уме одредити време свакога важнијег догађаја. Године и догађаји потпомагаће једно друго, ако се доведу у унутрашњу везу и ако се сваком даном приликом у тој вези репродукују. Одржавање њихово постићи ће се још и тим, ако се размак између појединих догађаја не тражи само у апсолутним бројевима, но се и сам тај размак означи једним бројем, ако се траже истовремени догађаји у историји других народа итд. Бројеви и догађаји треба да се науче у нижим разредима¹⁾, а у вишим се материјал само одржава и учвршћује, ретко кад проширује. Помотња средства за памћење бројева (н.пр. *Петерсово*, који је пронашао да збир бројева у знаменитих година износи 15, — сеоба народа 375, Верденски уговор 843, пораз Маџара код Аугсбурга 933, Хајрих IV у Каноси 1077, Фридрих I побеђује ломбардијске државе 1176, почетак енглеско-францускога рата 1338, Златна була Карла IV, 1356, концил у Триденту 1545, свршетак тридентскога концила 1563, Наполеонов рат против Пруске и Русије 1806, Бечки конгрес, света алијанција 1815 —) и ако нису без вредности, ипак се лако прецењују²⁾.

Наставници у гисенској гимназији на часовима историје слободно предају и не узимају у помоћ уџбенике, као што је то обичај у многим заводима, где ученици прво прочитају један одсек из уџбеника, па им то после наставник тумачи пропиту-

¹⁾ В. *Lehrplan für die Gymnasien des Grossherzogtums Hessen. Darmstadt 1893.* стр. 9. и 10.

²⁾ В. *Lehrplan für die Realgymnasien des Grossherzogtums Hessen. Darmstadt. 1893.* — Стр. 9. и 10.

¹⁾ В. *Schiller*, Н. д. р. Р. Стр. 567. и даље.

²⁾ У Немачкој се историја прелази у два курса, као што се види и из специјалнога плана хесенскога. В. *Schiller*, Н. д. р. Р. Стр. 600 и даље.

јући их о том, што су читали. Ну предавања су често прекидана питањима, те тако ученици морају бити увек спремни, да буду запитани о том, што им се говори, или о ком сличном догађају. Ученици бележе само што је најважније. Наставници увек траже, да им се не одговара истим речима, како би могли сазнати, да нису запамћене само речи, по ствари. Ретроспективна се метода покатак употребљава (прво се износи једно стање или догађај, па после тек како се развили). Познато је, да су чињени у последње време покушаји, да се цела историја прикаже *регресивним путем* т.ј. да се пође од садашњости, па прелази на прошлост. Шилер сматра, да се такви покушаји не дају извести.

Све што се зада, научи се у главном у школи, а за домаћи рад остаје само понављање. Понављање се врши на основу главних тачака што их је ученик на часу побележио (или краткога уџбеника). Овакав поступак гони ученика на саморадњу и он из оно неколико тачака ствара код куће поново цело предавање у мислима. Кад би се све на часу бележило (или стенографовало, а ово никако не би требало допустити) то би онда ученик био разрешен, да мисли о оном, што је записао, но би просто научно на помет. Шилер вели, да је стенографовање нарочито опасно за ученике, пошто се њим смањује мисаона радња ученика.

Где год је могуће употребљавају се извори, за стару историју класички писци, а за нову модерни. Тим се историја доводи у директну везу са језиковном наставом. Ученици често приказују личности и догађаје по изворима, и ово им се задаје за домаћи рад.

Помотња су средства за историјску наставу осим историјских карата и атланата још и планови битак и очигледна средства из културне историје (слике старих вароши, средњовековних градова, из живота и обичаја народа, из разних уметничких области итд.) Приказане слике описују сами ученици.

У ОШ је наставник изнео план Картагине говорећи о трећем пунском рату. Ученици су показали, како је Картагина била састављена од три града (стари град, нови град, гробљански град) и како је била утврђена. Затим је приказан начип, како су Римљани град освојили. И овде је већа пажња обрађена на унутарњи развој, социјалне односе по на догађаје и године. Упоредо се чита Ливије (класични језици и историја у рукама истога наставника) и на питања наставникова, ученици су цитирали усмено поједина места из лектире.

Пошто је усмено приказивање главна ствар код историјске наставе, то се писмени задаци — осим већ поменутих слободних радова — не задају.

14. Географија. Званични специјални планови прописују:

„Настава отпочиње у VI са популарном поуком о општим односима земљине површине и њезину облику полазећи од онажања завичаја. Оштро се пази, да се карта посредством читања карата правилно разуме.

У V се опширно прелазе Хесенска и Немачка, у IV исто тако европске државе осим Немачке, у III делови света осим Европе; географија се Немачке понавља.

У разредима II и I настава у географији везује се са историјском наставом; и то са грчком историјом стара и нова географија европске Грчке и Азије; са римском историјом понављање претходнога курса као и стара и нова географија Италије, Шпаније и северне Африке; у I остале европске државе и остали делови света.

На свим се степенима тражи што већа очигледност, и тога ради нека се што више употребљују мапе, табле и цртанке ученичке, као и остала помотња средства за оријентовање и утврђивање географских слика.¹⁾

За реалне је гимназије прописано:

„Ученици треба да задобију прегледно знање о земљиној површини, да упознају њезин облик, њезине особине, становнике и најважније продукте. Осим тога треба да науче најважније из политичке географије и елементе физикалне и математичке географије. Градиво је овако распоређено на разреде:

VI. Утврђење географских претходних појмова. Полази се од завичаја и прелази Хесенска и земље, којима се граничи. У овом се разреду оштро пази, да се карта посредством читања карата правилно разуме.

V и IV. Потпунији преглед земљине површине у вези са математичком географијом. Немачка, Аустрија, Холандска, Данска.

III и OIII. Европа и остали делови света. Знање се из математичке географије датим приликама утврђује и проширује.

Од UII до UI се понавља и проширује, што се већ прешло а при том се нарочита пажња обраћа на физикалну географију и на саобраћајна средства.

OI. Систематско прелажење најпотребнијег градива из математичке географије. У овом разреду треба учитељ математике да предаје географију.

Избегавати ваља претоваривање огромним обимом политичкога и статистичкога градива. Као најважније треба сматрати топографију. Нека се истакну најважније саобраћајне линије, железнице, канали итд., а са историјом нека се увек веза одржава.

¹⁾ В. Lehrplan für die Gymnasien. Стр. 10.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Честим понављањем треба утврдити и одржати што се научило. Опсежна се, генерална понављања, која изискују велику сигурност за један час, не допуштају. На свим се степенима тражи што већа очигледност, и тога ради нека се што више употребљују мапе, табла и цртанке ученичке, као и остала помотња средства за оријентовање и утврђивање географских слика.¹⁾

Задатак је географској настави²⁾ да се упозна земља као светско и природно тело сама по себи, и у односу ка осталим светским природним телима, нарочито пак земљина површина као стан људи и поприште историјских догађаја. Она треба да изводи тројаке мисаоне радње: 1) непосредно сазнање узрока и дејства, 2) задобивање закона од опште вредности изведених из сазнатог, 3) примену тако задобивених закона за тумачење осталих појава.

Пошто је очигледност главан захтев на свим степенима, настава та мора отпочети познавањем околине и завичаја. На овима се око и дух учеников вежба за схватање географских појмова и појава. Али просто изналажење и набрајање појава није довољно, но се мора мерењем простора и удаљења припремити схватање просторности, око вежбати и развијати схватање временских разлика (н. пр. колико времена треба да се пређе један километар). То треба почети у основној школи, и то од ствари, ученику најближих, разреда, ходника школског, дворништа школског итд., те све остале односе на ове сводити. Тим ће се постићи то, да ће се ученику и касније моћи све приказивати мање у апсолутним бројевима но у релативним односима, који ће се сводити на познато, те тако прибавити ученику посредни општај. Настава се у познавању околине и завичаја може држати и у пољу, од користи је, ако се школска зграда налази на висини, са које је могућан преглед околине, иначе ће се морати чешће потражити таква погодна тачка. *Дефиниције не треба ни давати, ни захтевати*, главна је ствар, да ученици предмете посматрају и да умеју изнети њихове битне особине и односе. Већ при првој настави треба ученика научити редуцији и картографском цртању, без тога ће му касније слике на картама бити сасвим неразумљиве. Помотња су средства: предеоне слике, добре фотографије, модели од гипса, које учитељ сам припрема. И на узрочну везу треба одмах обраћати пажњу. Откуд удубљена на брегу? Зашто се толи снег на јужној страни крова пре но северној? Ако се овако све и прелазило у основној школи ипак је у почетној настави средњо-

школској потребно понављање, удубљење и проширење.

Као што је у науци географији физикални део најважнији и најбитнији, тако је и у географској настави. Ако се не обрати на њ нарочита пажња, то цела настава лебди у ваздуху, и не може имати поузданог основа. На сваки начин да се при том не смеју губити из вида ни природосисни, историјски и астрономски елементи.

На часовима из географије, које сам походно, видео сам, да се на физикални део занета велика пажња полаже и увек од њега полази. Прво се одређује место, његов облик, разгранана, воде, затим се прелази на биљке и животиње које се на том месту налазе, после тога на човека, његово друштво, државу. Тај је пут најприроднији и ученици су у стању да на тај начин учоче многу узрочну везу.¹⁾

Општи је поступак: ново се показује на добрим картама, глобу или релефу, ако покрајина није сувише велика. Ученици казују, шта виде. Затим траже исто у својем атласу и на послетку изводе цртеже, прво у општим абрисима, а после тога и подробније. Многи захтевају, да се географија по *цртахој методи* предаје, тј. да се прво црта, затим читају карту и описујући посматрају. Ну ово се не може одобрити, пошто је цртање само помотње средство за схватање и памћење облика.

Од помотњих средстава најважније је, дабогме добра карта, која треба да је проста, јасна, тачна и уметнички израђена. Са свакога места треба да се да видети и читати. За понављање се препоручују *неме карте*, на којој нису имена написана. Али ако учитељ није потпуно поуздан и извежбан, то од оваких карата неће бити великог успеха. Осим ових нарочито је географска настава богата наставним средствима, ту су натуралија, модели, релефи, слике градова и предела, фотографије, кроз стереоскоп гледане, скинотикон итд. итд. На сваки начин да она могу бити и од штете по дисциплину, те с тога треба пазити, како се примењују.

У Немачкој постоји и питање, ко треба да предаје географију, пошто географија у средњошколској настави никада не може бити главна струка. Пруски наставни план од 1892. год. препоручује, да у нижим разредима географију предаје наставник историје. Понављања из физичке и поли-

¹⁾ *Типске диспозиције*, т. ј. стамене схеме којих се треба држати при посматрању земљиних делова или појединих покрајина изнео је пок. Фрик у свом часопису, (В. Lehrproben und Lehrgänge 4 Jahrgang S. 93 и даље). Тиме се лакше задобива преглед целокупног географског материјала, пређено се боље запамти и правилије и самосталније репродукује.

¹⁾ В. Lehrplan für die Realgymnasien, стр 10 и 11.

²⁾ В. Schiller, Н. д. р. Р. Стр. 614. и даље.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

тичке географије у вишим разредима треба да пређе наставник историје, а из математичке географије наставник математике или физике.¹⁾ Са овим се у главном слаже и Шилер,²⁾ који је у осталом својим радом много утицао на те планове.

15. Математика. Математична настава обухвата.

У VI: Декадни бројни систем, четири рачунска вида са целим бројевима, сабирање и одузимање децималних бројева.

У V: Растављање на чинитеље, обични разломци и десетни разломци, као и њихова примена.

У IV: Просто и сложено правило тројно без пропорција и с ограничењем на најпростије рачуне грађанскога живота. Осим тога у другом поглављу елементи планиметрије до конгруенција троуглова без ове. Вежбање у употреби врстара, угла и шестара.

У U III: а) Аритметика: Основни појмови и основне операције са општим бројевима. б) Геометрија: конгруенција троуглова и четвороуглова, правила о кругу, која се на конгруенцији оснивају са најпростијим конструкцијама, што су с тим у вези.

У O III: а) Аритметика: Растављање алгебарских израза на чинитеље. Разломци општих бројева. Једначине првога степена са једном непознатом. б) Геометрија: Једнакост површина. Претварање и израчунавање слика. Решавање геометријских задатака.

У U II: а) Аритметика: Пропорције. Степене и корене количине. Једначине првога степена са више непознатих, б) Геометрија: Пропорционалност линија. Сличност фигура. Решавање геометријских задатака.

У O II: а) Аритметика: Једначине другог степена са једном непознатом. Логаритми. б) Геометрија: Срачунавање правилних многоуглова и круга. Елементи равне тригонометрије. Појам о координатама. Решавање геометријских задатака.

У I: а) Аритметика: Једначине другог степена са више непознатих без заплетенијих задатака. Прогресије, интерес на интерес и рачуни ренте. Биномни образац за целе позитивне експоненте. б) Геометрија: Стереометрија. У вези с тим неколико основних правила о пресецима конуса. Основни обрасци сферне тригонометрије. Математична географија.

Математична настава у II и I треба да у ве-

¹⁾ В. *Lehrpläne und Lehraufgaben für die höhere Schulen nebst Erläuterungen und Ausführungsbestimmungen.* Berlin 896. Verlag von Wilhelm Hertz. — Стр. 51.

²⁾ В. *Schiller*, Н. d. p. — Стр. 635.

ћој мери по досад узима за вежбање градиво из природних наука, а нарочито физике, а особито да математична извођења механичких и физичких правила употреби за буђење и примењивање математичнога умења. Нека се избегавају на свим степенима задаци, за чије решавање је потребна нарочита уменност и досетљивост.¹⁾

„Наставни је циљ: Поузданост у грађанском рачунању. Знање опште аритметике и алгебре до елементарних трансцендентних редова, једначина трећег степена и основа теорије о детерминантама. Знање планиметрије и равне тригонометрије, стереометрије и у вези с тим елементом сферне тригонометрије, елемената аналитичне геометрије, праве линије и конусних пресека.

а) *Рачун.*

VI. Декадни бројни систем, четири рачунска вида са целим бројевима, сабирање и одузимање децималних бројева растављање на чинитеље.

V. Обични разломци и десетни разломци, као и њихова примена.

IV. Просто и сложено правило тројно без пропорција. Продужено вежбање са разломцима. Скраћено рачунање са десетним разломцима.

U II. Продужено вежбање у грађанском рачунању са све тежим задацима.

б) *Општа аритметика и алгебра, геометрија.*

IV. Елементи планиметрије до конгруенције троуглова са овом. Вежбање у употреби врстара, угла и шестара.

U III. Опширно понављање пређенога градива, у IV. Конгруенција праволинијских фигура. Правила о кругу, која се на конгруенцији оснивају са најпростијим конструкцијама, што су тим у вези.

O I. Једнакост површина, пропорције, сличност. Четири основне операције са општим бројевима. Растављање на чинитеље. Просте једначине првога степена с једном непознатом. Увод у науку о потенцијама и коренима. Извлачење квадратнога корена.

U II. Пропорције у кругу. Израчунавање правилних многоуглова и круга. Главна тригонометрија. Рачунање са потенцијама и коренима. Логаритми. Једначине првога степена са једном и више непознатих. Лакше квадратне једначине.

O II. Решавање планиметријских задатака. Елементи стереометрије. Квадратне једначине са једном и више непознатих. Комплексни бројеви. Аритметичке прогресије првога степена. Геометријске прогресије. Сложени интересни рачун и рачуни ренте.

¹⁾ В) *Lehrplan für die Gymnasien des Grossherzogtums Hessen.* Стр. 10—22.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

U I. Свршетак стереометрије. Елементи сферне тригонометрије. Диофантове једначине. Најпотребније из науке о комбинацијама. Фигурирани бројеви. Аритметичке прогресије вишега степена. Биномни образац за целе позитивне експоненте. Моаврово правило. Једначине трећега степена.

O I. Елементи аналитичне геометрије, праве и конусних пресека. Основи науке о детерминантама и њена примена у аналитичној геометрији и решавање једначина. Прогресије за $P^n, \sin x, \cos x, \log x$. Биномијални ред.

Математика је наставни предмет, који је поред граматике особито и нарочито позван на то, да образује ум учеников и навикне га на оштру правилност и у закључивању. Тим је одређена и метода наставе. На свим степенима треба pazити, да ученици потпуно присвоје градиво и схвате унутарњи склад. Код простог рачунања ваља обратити пажњу на то, да ли ученик с разумевањем прелази изведене операције. С тога га треба престано приморавати, да да рачуна о израђеним задацима. Нека се избегавају задаци, за чије је решавање потребна нарочита умешност и доскакање. У свим гранама математике и на свим степенима нека се тражи, да ученици простије операције у глави изводе. Математична настава II и I узима један део свога вежбања из природних наука, а нарочито из физике.

Математична настава у појединим средњим и вишим разредима нека је у рукама једнога наставника. Према потребама може за извесно време превлађивати геометрија или алгебра, једном од ова два предмета уступити највећи део одређених часова.¹⁾

О математичној настави у гисенској гимназији изнеће се неколико напомена у наредном одељку, у вези са наставом у природним наукама.

Неколике мисли о васпитавању девојака између 15. и 20. године.

(СВРШЕТАК)

Економија врло је снажна помоћница у васпитавању женског подмлатка. На немачкој народности познавало се одавно, да му је жена из своје моралне и осећајне снаге давала моћна импулсе за све велико и добро. Основицу за развијање те снаге добивала је у кући. Кућевно-економична

спрема и васпитање беху јој доста. Писац мисли, да ни у нашем веку нема разлога да буде друкче.

Пре свега, кад год је реч о женину васпитању само по себи истиче се то вечито „женско питање“, тј. не само о васпитању и образовању већ и о положају, о праву, слободи жениној итд. На женско питање као и на социјално има разних гледишта. Бебл на пример налази, да женско питање није могуће решити без питања радничког, питања друштвеног у опште. „Жена и радник од незапамћених времена имају то заједничко, што су обоје били потчињени и заробљени. То социјално ropство кроз илјаде нараштаја прешло им је у навику, и тако постало као положај природан. Али жена била је заробљена пре, него што се појавио роб. Само у *материнском праву* имала је жена неки вид слободна положаја. Ни *хришћанство* није ослободило жену. Шта више, хришћанско учење диже свој глас и против васпитавања и вишег образовања женскиња; не треба допустити жени да се учи, већ нек се покорава, слуша и ћути“.

Не идући још и даље само за Бебловим проматрањима истор. чињеница, вратићемо се на ствар. Али ћемо ипак узети Бебла да у једном времену немачке културе скицира облик женина положаја. „У средњем веку феудални систем је у варошима изменио облик женина положаја. Историјске чињенице припремиле су најзад и жени извесна поља за употребу своје радне снаге. Оне су биле занатлије и раднице. Нпр. у Франкфурту се бављаху кожарством, у Келну хлебарством, у Нирибергу књијарством. Али доцније, кад се мушкиње побоја утакмице, и кад се побојаше наглог размножавања и насељавања, створише већи број зависних људи, спречаваху брак, и жене падоше у врло јадан и сиротињски живот; тим пре, што је услед тридесетогодишњег рата нарастао велики број неударних. А удата жена носила је прави ропски живот. II жена и кћи имале су као домаћице и сувише дужности, под којима клецаху. Жена претрпавана послом није имала времена на побуде да *мисли*. нити ичим *другим* да се бави. Прела је, ткала, белила платно, шила, прала, кувала сапун, лила свеће, занимала се земљорадњом, повртарством, живинарством, — речју, радила је све послове, од којих је жену сасвим ослободила савремена индустрија, трговина, привреда. Сад је слободнија *да мисли* и *да своју духовну снагу развија*...“

Утицај новијег индустр. развића очевидан је. У главном, учињен је тиме обрт у примени женине радне снаге у кући. Физички рад у кући извршује мањи број жена. Према томе културна жена не представља физичку радну снагу у мери, у којој

¹⁾ В. *Lehrplan für Realgymnasien des Grossherzogtums Hessen*. Ст. 11—13.

до сада; њу је поглавито заменила индустрија са својим машинским гранама.

Ипак, у пркос свима таквим и другим модерним теоријама, вели писац, сме се тврдити, да је родитељска кућа место, где се мора положити основ за кћерино васпитање, и спрему у економ. области.

Живот се састоји из ситуација, и онда је управо питање о домаћој, и даље о општој срећи, да ли ће се и кћи спремити и извежбати у својим дужностима, а ту су и оне безбројне маленкости у кућевном раду и заједничким интересима у породици. Све што млада кћи треба да зна у кући, не може се изучити за једну недељу или годину. Свакојако образованија кћи биће и у кући окретнија. У временима и земљама где се „кућарство“ могло водити и без позитивног знања писања и рачунања, родитељи су били у праву, да своје кћери рано удају, или да их упућују на самосталне послове. Такав поступак само је акт саможивости очинске. Девојци треба дужи рок оставити да се припреми за обавезе, које јој модерна култура ставља као будућој матери, домаћици и васпитачици. У Немачкој за сада нема виших школа за спрему девојака у домоводству. Теоријска пак спремања у тој области су без практичног смисла. Праве домаћичке школе тек се стварају. Женска друштва ту обично узимају активну улогу. С друге стране немају Немци потпуну теорију домоводства.

Питање је још, докле може трајати кућевно васпитање и образовање кад се има пред очима припрема за самосталну зараду. И младић ретко бира себи позив пре своје 20. године. После 20. год. девојка је доиста у стању још да учи, ако се на то одлучи.

Ваља смањити женски број пролетаријата у вештини и литератури. Колико њих живе од вештине, уметности, литературе без праве спреме и позива! Тога пролетаријата има већ и сувише у Немачкој. То се види нпр. и у потпуној оскудици у добрим прегледалицама за извесне предмете индустријске и ручних вештина. Има много цртача технички веома извежбаних, али они раде по школском систему; самосталних композиција, за које треба духа и образовања, врло је мало. Тако је и у сликарству. Цртачица мустара може боље да живи од амбицијозне сликарке, јер може годишње да привреди знатну суму новаца, па да и своју породицу лепо издржава. Али то није доста. Од интелигенције цртачеве и појединих радника зависи вредност пак текстилне индустрије. У интернационалном надметању у тој грани побеђује народност, која је најбогатија у народним и оригиналним шарама. Кад нам породица спрема своју ћерку и

за самосталан опстанак, нека јој допуни образовање добром спремом и у цртачкој вештини. Није доста умети цртати, већ треба имати духа и способности (а то није само дар), да се и ново ствара. Нека женскиње у томе испредљачи, нека надмашни људе, и нека тако помаже и себи и чисто народно добро.

И у овој књизи ево се виде свесне, јасне тежње нем. женскиња, да прихвати посао, који је као створен за њ; неговање и усавршавање орнаментике, ручних вештина, нар. индустрије. Још и ово: „за сваку жену потребно је да мисли и да ради, била удата или не (вели Легуве). Та двојна потреба показује нам чисто женина права на индустријске и на слободне радње. У Паризу има иљадама жена, које обдарене оним француским укусом, преображавају злато, свиљу, цвеће, и сваке године привлаче у наше вароши толике стотине милијуна. Према трговкињи стоји сиротна девојка високе буржоазије или племства, без мираза, и без срестава да заслужи мираз, искључена из ручних послова својом навиком, напуштена у слободне радње предрасуда, некорисна другоме и себи“.

Морамо се још зауставити и на овоме: претпостављамо, да свака свесна и образована Српкиња јасно зна, ма и с примесом неког грког осећања, да морамо силно тежити, да сачувамо свој народни тин и дух, а да народ и културно напредује са осталима, и да се одржи и ојача међу њима. Породица и школа без сумње ту могу врло много. Али наша породица губи своје традиционалне врлине и основе благостања, а школама требају основне реформе, да би одговарале савременим потребама. Мислимо, разуме се, школе за образовање женског подмлатка. Узмимо овде у обзир само индустријске школе. Немамо их. А наше женске радничке школе ваља реорганизовати па да имају праве вредности за наше прилике, а запста и за народну будућност. Народна орнаментика би могла у тим школама бити примењена корисно. Орнаментски мотиви наши дали би нова живота и неочекивана полета народној индустрији, те би се и са страном надметала. Но какви су нам појмови о значају орнаментике за нар. индустрију? Породица и школа у том погледу могу да развијају појмове и укус нашег женског подмлатка. На по се треба водити овде рачуна о ванредној даровитости Српкиња, о којој се сваким даном све више осведочавамо. При том, нагло повећавање броја ученица виших женских и радничких школа може се узети још и као доказ, да се тежња за зародом и потреба самосталног опстанка све живље осећа у нашем женском свету. Корист од самосталног рада и зараде брзо се увидела. Журба

У да се до ње дође, као пламен је дохватила знатан број породица, па чак и сеоских. Појава, којом, тако рећи, ваља управљати. Доста је осетна ту и жеља, да се угодније и мекушније поживи. Главни је, да женскиње наше жели и може да ради, често боље и од људи. Али отворите им и друге пролазе, кроз које ће се наћи и на другим, за жене створеним, пољима рада; овамо ће се навала стишати, а тамо ће их потреба и корист стално привлачити. Не мора ту држава да буде прва, која ће бар огледе у томе да прави. Појединци, друштва, општине имају ту првенства; не може држава бити осамљен чинилац, који помера и управља општи напредак. —

Ни код Немаца није све у најбољем реду, али многим својим установама и покретима свога женскиња могу нам отворати очи, упућивати нас, да и ми о себи мислимо.

Ван сваке сумње, индустријске и домаћичке школе у начелу су нам потребне, практички изводљиве. Ван сумње је, да би се и оснивањем таквих и других установа за рад дошло до корисног оброта у покрету нашег женскиња. Али чини се, да је веома тешко доћи до какве стручне школе за цртање, до каквог хируршког завода, до курсева за безбројне и fine ручне радове, за грађење вештачког цвећа, плетење сламе итд., до школа за криљење, прање рубља, кување, до забавишта (о којима је г. Ј. Миодраговић писао и у познатој засебној књижици) итд. Има доста установа у којима жена може да употреби своју снагу и спрему, а сиромашнији уз то да нађе и сталан извор самосталне зараде. Природно би било, да чланови женских удружења, учитељице, угледне госпође, по природи свога, у неку руку пионирског, положаја, узимљу намерна учешћа у покрету нашег женскиња. Знамо, да није само држава позвана водити бригу о томе, хоће ли свака кућа имати увек у свом лонцу кокошку. Приватна предузећа у културним земљама имају улоге од видних користи.

За установљивање оваквих школа и завода свакако треба и познавање свега, што се у том погледу у културнијим земљама ради; уз то треба умети мислити, мислити и хтети. Наше женскиње могло би да буде врло добро обавештено о таквим установама и женском покрету у страном свету; тако добро, као и у стварима моде.

У погледу самосталног зарађивања, *стручно образовање женскиња* доиста је потребно; у привредном смеру оно само по себи излази као потреба. Је ли неко позван да неки посао ради, хоће ли од њега да живи, треба да га добро научи, у интересу свом и у интересу општег добра. Лична за-

нимања треба да имају то заједничко: да и опште користи и добра потпомажу.

Све иштезивније се жена лађа привредног и јавног рада, у опште, рада изван куће. Али који су радови жени намењени, и с друге стране, које јој радове треба допустити?

И у Немачкој о том постоје многе неостварљиве и штетне теорије, и праве су забуне по свима областима рада женскињу одређеног и приступачног. Нпр. у цртању и сликарству, што смо напоменули. А да се нпр. у тој врсти рада нађе правилан пут, да се постигне прави успех, нека је породица место, где ће се добити бар прве припреме за стручно занимање тим вештинама. По обичном данашњем васпитном обрасцу, девојка треба, поред осталог, да зна још цртати и сликати, што је код ње само обична злоупотреба дилетантизма. Али да девојка не буде обично мазало, треба да се најозбиљније вежба у правилном цртању с природе, јер је то врло важно у цртању и живопису, нарочито кад се жели, да се девојка спреми за самостално занимање баш том вештином. Ради те сврхе треба даље да се усаврши ваљаном стручном наставом, образовањем, свесном студијом страних мотива, рукотворина итд. Основица за успех у привредном животу женину утврђује се прво васпитањем и образовањем у породици, у ма ком практичном правцу.

У васпитни план улази и спрема девојака за негу болесника, за службу у разноврсним добротворним установама. О овој тачци писале су неке немачке књижевнице нпр. Лина Моргенстерн, Ј. Ланге и др.

А ради практичног живота доста је дати девојци основних знања и упустава из хигијене, економије, хемije, физике итд., па да се у кући и породици уме наћи. Не треба имати висока знања, универзитетско образовање, те да се домоводство уздигне, у национално-економном смислу. Ни једна се жена у Немачкој не стиди, вели писац с поносом, да буде управница свога газдинства; а у Енглеској пак, млађима чини особиту част, кад се lady покаже који пут и у кујни. Тиме је једно обележена разлика између девојачког васпитања у Немачкој и Енглеској. Немачка је пре од Енглеске стекла угледну *вишу домаћичку, или школу за газдинство* у ширем смислу. Писац препоручује, да се и у нар. школама уврсте нека практична вежбања у газдинству и домоводству, као што је већ одавна учињено с ручним женским радом.

Познавалац данашњег развића економије неће одрицати, да и жена из виших класа треба да уме радити. Народна прича и од царевиња тражи да

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

какав занат зна радити. Женски журнало у Енглеској најозбиљније су расправљали једном, да ли да се *gentlewomen*, т. ј. образовано женскиње прима и такве службе и рада, у којима „ум не царује,“ за које образованост није најпреча потреба. Женскиње су у Енглеској већ у сувишној мери предузеле многе врсте пријатних и лаких занимања, па се чак и аристократкиње баве њима, из доколице, и отуда имају леп добитак „на чоде;“ а ниже, мучније, несносније послове врши недовољан број жена. У Америци свака радница има врло повољних околности за зараду. Али у опште, жене у Америци, Енглеској па и Скаидинавији, уживају више економских и друштвених слобода, него ли у Немачкој.

Научном образовању женскиња писац не симпатише, али се изузетно може и трпети, особито пак не треба сметати неударом женскињу, са универзитетским образовањем. Налази, да је смешно ипак тврдити, да девојка није, као младић, у 20. години дорасла и за научне студије. Једино се може питати, шта би оне могле, а шта не. Ми смо ово и у почетку поменули.

Али поред сваког припремања за самостално занимање и рад изван куће, за васпитане девојке (немачке), ма кога сталеза, нека је девиза ово: васпитање девојке као створа, који целог живота живи и остаје у достојанству матере. *Васпитање жене за њен културни позив (бити мати, домаћица) над све је претежније.*

Још један само осврт на религиозна осећања у омладине, која је за њих врло примљива. Женскиње, и ако у својој 21. години није душевно и умно развијеније и зрелије од свога вршњака, религиозним осећањем га надмаша и пре тога доба. „У љубави према ближњем жене су претекле људе, оне за ту врлину имају нешто богодано“ (Легуве). Породица је за то, да у подмлатку негује и истинита верска осећања, (само да ништа не управља на емоције). Хришћанско осећање у наше време ипак јача, и поред очевидног опадања осећања вероисповедних. Вера је део оног *ewigweibliches*.

Један идеал данашњег времена, *рад*, материјализиран је. Док трају материјалистични појмови о вредности рада, не може се унапређивати народни живот, ни посеће васпитање девојака виших редова. На жени из тих редова јесте задатак, да поправља гледиште на рад и образовање карактера; јер она и нехотице ствара мишљење и у нижим редовима, јер што потиче од ње сматра се као боље, угледно је. Жена има утицаја свуда и у свему.

Г-ђица Вајер живахним, топлијим и популарнијим начином расправља дато питање, карактеришући неке појаве друштвене, које су у вези с њима, и у опште се осврће на практичан живот. Теорије напушта.

Код Немаца, разуме се, мора бити питања и говора о сталешком васпитању. (Код нас има неких нијанса између васпитавања престоничке и остале женске деце у Србији). Под изразом „виши чиновнички сталез,“ не може се подразумевати само рођење, звање, васпитање и образовање, новчано богатево и остало, што неке нараштаје по данашњем појму одваја у „више.“ Овде треба разумети неко духовно првенство. Нижи чиновнички редови старају се за материјална добра, а виши — свој рад већином управљају на богаћење народних идеалних добара. Богат је индустријалац човек „вишег реда,“ он може да буде и образован, — али не мора. А научник, професор, учитељ, судија, лекар, свештеник, — сви морају да буду више, мање на висини савремена образовања, иначе не би били то што су. Из тих редова се и започело „женско питање.“ *Брига за неударо женскиње* нигде није већа него ту. Једно социјално зло. Многи мисле да му је лек у стварању могућности, да и женскиње дође до неких „чиновничких“ положаја, те ако се спреме, да тај хлеб једу, онда су и збринуте. Али могу се отворати и отворати женске гимназије, приступ на универзитете, — тиме ће се само учинити признање женским интелектуалним моћима, даће јој се могућности, да свој опстанак обезбеди; али се тиме ипак не може решити женско питање, *питање о хлебу*, како га многи тумаче. Питање се управо тиче човечанског достојанства женина у другом, много моралнијем значењу. Породица и друштво треба да у жени високо цене личност, која само својим *Ewigweibliches* може да утиче на нараштаје, и да их васпитава. А *Ewigweibliches* је она јединствена и најлепша моћ женина, којом се она приближава Богу, којом се она осећа у Богу (*Gottahnende, Gottesfüllte*). То је нешто нарочито у природи жениној, тиме је она друкчија од човека, то је најдубљи и најплеменитији извор њене снаге: истина, љубав и лепота морална; тиме је она у Богу и Бог је с њом. То не значи, да смер васпитања женина треба да је у духу једне цркве (вероисповеди). Жена може да буде право дете садашњости, може сумњати у верска предања; али она има своју веру, свога Бога, има љубави. Жени нису потребни верски закони и правила, па да би веровала. Вера јој почива на дну душе, у њену бићу. Васпитање женино, дакле, по укупном смеру треба да је *морално, нараствено*. А да ли се васпитање у опште има сводити само

WWW.UNILIB.RS

УН И В Е Р З И Т Е Т С К А Б И Б Л И О Т Е К А

на моралну сврху, то је, у осталом, више ствар теорије. Писац припада онима, који такво васпитање теоријски усвајају као најправилније и најприродније и најузвишеније; и смело решава, да је такво васпитање потребно већ и ради будућих нараштаја, управо ради будућности. *Жена припада кући и породици.* И у будућности ће то бити начело васпитања женина за њен културни позив. Ту је решење женског питања, такав је положај и место женино у друштву. По томе начелу васпитавајте женски подмладак. Сасвим је савршено и правично, што сама жена отворено ступа да беседи и пише у сврси, да свом роду створи поштовано место и положај у друштву. (И кад тај задатак сврши, онда више неће хтети до ради и на пословима ван куће и породице?) Женско питање напредује лагано, и поменуте појаве у женском свету не морају смерати на успех, или га имати, у питању *непотребних слобода жениних.* Нема смисла причати, да се непр. слободом студирања признаје жени, да је њен интелекат раван човечјем, и да се лична вредност женина уздиже, ако јој се даде право гласања. Достојанство женино као елемента човечанског није у томе, да она буде човеку равна, већ да је она друго него човек, да га допуњује својим Ewigweibliches, вели и Леруве. Развити женине природне душевне особине и моћи, и тако је усавршити као *личност* са природно одређеним јој положајем у друштву, ето у томе се састоји њена једнакост с мушким.

Шта вреди и шта значи жена у данашњем друштву, писац слика по савременој књижевности и уметности, јер су оне представнице савремена живота и духа. Свакако, жена немачка нема више оних особина, по којима су је стари Немци готово нијететно ценили, нема оног могућног моралног усавршенства, којим као од природе позвана, да у културном развићу делује на потомство. „А кад буде (узвешемо цео, и ако споредан, став) потомство упитало: ко и каква беше жена у 19. веку, онда ће књижевност одговорити: мученица, која је тешко трпела и патила са себичности мужева и синова, кућевна слушкиња под тешким бременом, а с друге стране, преступница; створ који се — под утицајем женског питања — страшно тресао у својим окрвима. Уметничко сликарство ће рећи: то је била дама, чија нарочита област беше салон, у коме су фразе имале главну улогу, и у коме се жена готово увек показивала деколтована. Још је била и пролетарка, и на послетку сељанка, која је једино и представљала жену духовно и морално здраву. А зар није било образованих матера, брачних жена, домаћица? Где су жене виших чиновника грађанских редова?

Да ли су уметници живели тада само у пивницама, сиротињским кућама, фабричким радионицама, у салонима и салама за играње? Зар мимо то не познаваху и *породични живот*, ни једну собу домаћу, то једино и рођено царство женино? На жалост, домаћа соба је место досадности, отац и син код куће су само кад им треба одмора после свега. И *жена* не тражи од брака, да јој у кући установи пријатан породични живот, већ да јој отвори што шири и отменији круг саобраћаја. *Тежња за величином* повукла је и човека и жену. Лов за спољашњим успесима, служба Мамону, обележавају све кругове нашег народа; поред луксуза развијена је жудња за насладама. Сви излазе из заштитних зидова кућних, домаћа соба им је празна, породични живот ладан и суморан. Отуда се и развило непоштовање жене у кући и друштву; где преовлађује служба луксузу, ту и жена постаје луксузни артикл. Жена, постајући свесна свог апсолутног атеизма, а поклоница материјализма, данашњих идола, губи извор и снагу своје љубави, прегоревања, стриљења, веровања“.

Губитком духовних и религијозних идеала, — а данас нема идеала, него идола — ствара се позадак у наравтвености.

И кад се васпитањем на послетку иде на добро народа и на добро целог човечанства, а према оваквом духу времена, шта би друго и могло бити задатак васпитавања жен. подмлатка, него учити га, да служба Мамону народ води пропасти, да *значај и смер живота* није у спољашњим успесима, да је *женино место у кући*, да је на њој да буде ствара Богу сличне (gottahnende)? У *женама* је оно, што је *божанско*; научити их, да и саме то цене („Das Ewigweibliche zieht uns hinan“) јер „es ist furchtbar, wer die Götter ehrt“. То ће рећи ценити оно, што нас Богу сличи, тј. ону највишу и вечиту моралну лепоту, тј. ценити божанско, али не божанства, модерне идоле.

Овим двама изрекама писац у главном обележава круг својих мисли и погледа на васпитање жен. подмлатка. Ту се види, дакле, и пишчев избор васпитног идеала. То је, како рекосмо, чисто *морални смер* (по највишем појму и моралу: бити Богу сличан и вером у Бога испуњен). Али као што је и раније наговештено, такав смер у очима многих мислилаца неостварљив је, а свакако има противника. Морални појмови нису код свих људи и у свима временима подједнако стални и непроменљиви; они стоје у односу са културним развићем. Но и материјални погледи на свет немају своје сталности. Васпитни идеал мења се према појединим културним тежњама и путевима. Не може.

дакле, никада бити учвршћен један васпитни идеал кроз цели живот једног народа, ни један заједнички за цело човечанство.

На послетку писац, имајући извесне погледе на данашње друштвене околности и појаве у Немачкој, даје, према томе, упуства родитељима образованијих редова како ће најбоље васпитати своје кћери.

У границама прак. васпитања показује поглавито матери шта ће радити. Спречиће девојку за њен најприроднији позив у кући и друштву. Образоваће јој карактер. Даће јој моралне појмове о животу и свету. Спречиће је за опстанак у животу.

Задржаћемо се на неким појединостима из тих одељака.

Женеки писци махом се слажу у томе, да је женин прави позив: *бити мати*. У првом реду према томе их и васпитава. *Мати* предузима васпитање своје кћери, и то у свима правцима њенога позива: за друга, домаћицу, мајку, васпитачицу своје деце, заступницу своје куће и породице у спољашњем свету. Значи, да мати сама треба да је спремна за свој позив. На основу тога искључује и васпитање у пансионатима између 14. и 20. године. Између њених дужности као васпитачице своје деце у кући спада и неговање ћеркиног физичког здравља, (уједно у границама психологије и хигијене, да јој отвара очи за њен будући позив). Као представница једне образоване куће и као друг образована човека треба да је сама ваљано образована, да познаје дух свога времена(?), па да има своје сопствене идеале и да их штити; да има страшно интересовање, али стручно образовање не; то је за човека. Школу треба сматрати само као почетак кћериног духовног усавршавања; отац и мати да наставе у кући. Норочито истиче литерарно естетично образовање родитеља, јер упознавање кћери са лепотама (нар. и умет.) класичних поет. дела има високе моралне вредности. Симпатичне *вечери немачке* у породичном кругу жели да се опет поврате; оне су утицале на *немачку* познату наравственост.

Говорећи о старим и данашњим односима породице према млађима вели, да кћи не треба у млађем да гледа плаћену снагу, већ *човечији створ*, који своју личност ставља на службу укућанима у замену за њихну доброту и старање. Такве погледе развијајући у своје кћери ствараће јој племенитија социјална осећања и мисли.

У свакој образованој кући налазимо какав инструмент (обично клавир) за музику, — али не и музику. *Домаћа музика* је пуна смисла. У кући срце добија више, него у концертној дворници. *Пргање*,

ручни радови, нису само ради забаве, треба да имају веће вредности.

Предлагало се једном, да девојке из виших staleжа, као оно младићи свој војнички рок, нелу же једно време по забавиштима, домаћичким и основним школама, болницама итд. Но нема вредности на тај начин везивати девојку за спољашњи свет, упознавати је с њим, спремати је за могућност самосталног опстанка. Најбоље је одржавати онај обичај, да се кћи шаље у какву сродничку или и туђу угледну кућу, да тамо једну годину пробави, вежбајући се у каквом занимању, па и за новац (*Probejahr*). Нека се један млад и развијен људски створ учи вештини старања о себи самом. Тако се у Америци ради, почињући од детињских година. Најбогатији родитељи остављају дете, да се само довија, како ће доћи до неких потребица, да управо паће извор новчане зараде. Тако се развија у њих поуздање у своју снагу, поштовање рада, умешност у ствари опстанка. Да не очекују само помоћ и старање родитеља, или и школе (н.пр. „благодетеље“, књиге, одело), па да на рачун своје оскудице правдају своју лениост, или овлашно спремање. По европским појмовима, америкачки правдац у васпитању израз је родитељске суровости и сеичности. Српска сељачка породица а особито задруга, узима и малу децу за неке послове, излажући их тако и непријатностима и тешкоћама. А како се у грађанског детета гаји самопоуздање, окретност и умешност, како се јача карактер, љубав раду? Па узмимо онда девојку са учитељском сведоцбom. Сведоцба је бар неки чити доказ њене извесне спреме за рад и живот. Таква девојка често не уме себи да паће зараде и мимо учитељску службу у држави.

Образовање карактера у доба од 15.—20. године зависи највише од родитеља. Развијати у кћери такве погледе на свет и живот, по којима ће она живети као створ што је могуће моралнији, здрав духом. Први је услов за развијање племенитог и чврстог карактера: сачувати девојци чисту, неуирићану душу и тело кроз те опасне године. У тим је годинама кров матерински најпотребнији. Нечиста осећања и мисли, прљава фантазија ређа је у просте жене. У вишим („беспосленим“) класама има се за то и *времена и ириликс*. Дуго време (беспосленост), лектира, разноврстан друштв. саобраћај и уживања итд., све су то данас прави рушиоци чедности и живчаног здравља. Супротно пак утиче развијен породичан живот са својим вечерима и родбинским везама и општењем. Ту је могућан и наравственији и природнији однос врснаца са вршњацима.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Значај рада за живот и будућност кћи треба да познаје, али не само по уобичајеном мерилу: да се нешто и донекле мора учити и радити, већ као дар божје милости, као нешто у чему је вредност њена живота, као средство, да живот буде користан и леп. Нека мати уводи кћер у добротворна друштва и установе, нека је уводи у народ, нека јој отвара срце према grubим патњама човечанским; нека јој негује веру у Бога, по начелима хришћанске етике.

Девојке данас и саме теже за образовањем од којег ће моћи и живети; оне с правом захтевају од родитеља, да их за живот спреме. Како је проста ствар разумети, да је човек створ тако дивно саздан за кретање, рад, усавршавање. Породицама из виших редова ипак још треба времена да разумеју: е је „рад као и сан Бог створио за свакога“. Истоветну слику оној Легувеовој¹⁾ о предрасудама у тим породицама, и последицама тих предрасуда по кћери тих породица, даје нам и писац, хотевши тим утврдити, да је само отуда она невоља са незбринутим девојкама и уседелицама, за живот неспремним. Да је и то чињеница, коју и ми почињемо осећати, не треба нарочито да истичемо.

¹⁾ Коју смо раније изнели

Излази, да саму девојку треба спремати за какав позив, па ма била материјално и обезбеђена. Могу наступити рђави дани, а може девојка из каквог било узрока остати неударата. Нека зна што год радити, па корист себи и другима. Нека само зна и то, да жени ни један позив не може да буде потпуна замена оном природном. Шта би жена могла да ради, и шта би јој се могло допустити? Питање врло познато, много расправљано. — Најприкладнија занимања за жену, нарочито неударату, била би служба учитељска и лекарска. У тим занимањима вештина је преча од талента, а осим тога, складна су са женином душом. Једном ће се можда ипак видети, да су жене — лекари истина учене, али опет жене, увек у свом Ewigweibliches; као и двориле (Diakonissin, врста милосрдних сестара, које се баве негом болесника, душевно болесних, васпитањем деце итд.).

О другим врстама рада, које би могле испуњавати живот неударатог женскиња, писац ништа не говори, и завршује свој напис¹⁾.

¹⁾ Нарочито се држасмо већином врло близу саме књиге; отуда и ова нарочита опширност. Ако буде и заинтересованих читалаца, њима ће то, можда, бити од неке користи и без обилности наших неуретендијозних мисли и комбинација.

Ц—ћева

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Dr. Paul Achersson: Synopsis der Mitteleuropäischen Flora. Bd. I., Lieferung 1.—5. Leipzig 1896.—1897. Verlag von W. Engelmann 8.

Професор ботанике у берлинском универзитету г. др. П. Ачерсон, човек већ дубоких година, започео је прво сам, а од треће свешчнице у друштву са г. др. П. Гребнером, издавати средњо-европску флору.

После Кохове аналитичне и Рајхенбахове илустроване флоре, које су одавна ретким постале, појава оваког дела је добродошла. Вредност му се повишава и тиме, што ће у њему бити скупљене и описане биљке из великог пространства. Сем Немачке Ачерсон је у своју флору обухватио сву Аустро-Угарску заједно с Босном и Херцеговином, па онда Швајцарску, херцештво Луксембург, Данску, Белгију, Пољску, француске и италијанске Алпе, Црну Гору. А унете су и биљке, не све, из краљевине Србије, неке из кнежевине Бугарске и Старе Србије.

Систематско ређање виших група биљних узето је по Енглер-Прантлову делу „Die Natürlichen Pflanzenfamilien.“ У овој флори биће описане све фанерогаме а од криптогама само васкуларне криптогама (Pteridophyta), којима је и започет овај спис. *Паирати* су описане у првој и половини друге свешчнице (стр. 2—118); *Раставићи* у другој (стр. 119—148) а *Пречице* у другој и трећој свешчници (стр. 149—174). За тим следеју *Гимносиерме* (стр. 175—262) па *Ангиосиерме* од којих су *Монокотиледоне* започете са Турпасеа-ама и у петој свешчници нису завршене Hydrocharitaceae.

Од 1. маја 1896. године, када је прва свешчница печатава па кроз шест година дело ће бити довршено. А по нишчеву предрачуну цело ће дело изнети око 60 табака, раздељених у три свеске. Цена је на табак утврђена. Табак стаје 40 фенига. А све три свеске ове флоре стаће на 30 динара. — Гребнеровим ступањем у заједницу издавања ове флоре учињено је да се убрза печатање појединих

свешчица. Шеста и седма свешчица ваља да су до сада већ и печатане, те би онда још у току ове године могла бити довршена прва свеска.

Разни народи насељавају ону европску област у којој расту разноврсне биљке, које се у средњо-европску флору убрајају. Па како биљке, које г. Ашерсон у својој флори описује, расту по земљи разним народима насељеној, то је он врло добро учинио што је уз описе биљака на немачком језику и биљна имена појединих народа, али у томе није свуда и подједнако обљавио. Иза научног имена биљке а у загради наведена су народна имена биљу. Да наведем један пример: *Picea excelsa* Lk. (Fichte, Rothanne: niederl. und vlaem. Spar; dän. Gran, Rodgran; franz. Epicea, Pesse; ital. Abetto rosso, Zampino; poln. Swierk, Smrek; weñd. Srók (Nieder-Lausitz), Smrjok (Ob. L.); böhm. Smrk; russ. Ель, Елка; serb. Сврца; litt. Eglé, Aglis; ung. Vörös jegenye). — Код појединих биљака поред српских наводи и хрватска имена на пример: *Pinus silvestris*... kroat. Luč, Bor divji; serb. Бели бор. А горе у наведеном примеру, ваља да је случајно предвиђено или испуштено хрватско име. За неке биљке оиет наводи само једно име као хрватско и српско, на пример: *Pinus nigra*... kroat. und serb. crni bor.

Од туђинаца први је Ами Буе уз научна записивао и српска народна имена биљака (*La Turquie d'Europe*. Paris 1840. t. I, p. 437—468), па онда Гризбах (*Spicilegium Florae rumelicæ et bithymicæ Brunswigæ*. 1843. и 1844. t. I. и II.) и сада Ашерсон. Прва двојица су српска имена биљу по народу прикупљали и ученом их свету објављивали. Г. Ашерсон има већ многа имена забележена у Панчићевим списима и треба само да их у своју флору пренесе. Ну, у томе баш није свуда потпун и исправан његов спис.

Не знам ко г. Ашерсону помаже у објављивању и српских имена биљака. Али, према ономе што је у досадашњим (1—5) свешчицама објављено, онажа се непотпуношћу у оним именима биљу која су већ објављена и позната. На пример за *Pinus Larix* у Ашерсона *Larix larix* није наведено српско име томе дрвету *аршешвина*. У осталом за ту биљку није наведено да и у Србији расте. За *Juniperus oxycedrus* L. од кога дрвета у Србији расте подфела *J. rufescens* Link наводи српско име „serb. *Срвена фена*.“ Не треба да кажем да је погрешно што место Ц стоји С. — И за *Potamogeton* није навео *таласине* а и за *Sagittaria* нема *кека*, а оба рода наводи и за Србију, тако и за *Equisetum* нема *раставик*. И ако дакле г. Ашерсон наводи српска имена биљу показује да води рачуна и о српском племену и његову језику, ипак је број наведених

српских имена премален према броју Срба макар и у Аустро-Угарској.

Од словенских народа најмање је наведено српских имена биљу па онда хрватских, а највише је руских, чешких и пољских; јер су ова готово код сваке феде, као и немачка, француска или италијанска, наведена.

Узрок овоме ненавођењу српских имена и тај је, што смо се до сада слабо трудили да по народу прикупљамо имена разноврсном биљу. Имаће десетак година како приликом екскурсија, ревизије и путовања прикупљам и народна биљна имена, и уверио сам се да у нашем народу има пуно још непознатих нам имена највише би нам могли помоћи учитељи. Треба само све биљке за које чују српско име да узберу, пресују и осуше, па поред осушене биљке да ставе записницу на коју да означе њено народно име и да запишу од кога су и у коме селу то имену чули. Осушене биљке могле би, кад долазе у Београд, собом понети и предати у Ботанички Кабинет Велике Школе, или би могли као пошиљку основне школе послати поштом поменутоме заводу. На тај би начин могли имати и пре и из свих крајева Србије прикупљена народна имена биљу.

Г. Ашерсон, на стр. 195. после описа *оморике*, пише: „*Der Fundort Dugidol liegt nach Bornmüller (br.) in Serbien*“. А мало после тога, само ситнијим слогом, лепо и тачно стоји: „*Der hochverdiente Serbische Florist Pančić entdeckte diesen merkwürdigen zunächst mit zwei Ostasiatischen Arten P. Glehni und P. Alcockiana verwandte Baum in Jahre 1875 bei Zaovina und Rastište in südwestlichen Serbien*“. Јесте, *оморика* и данас доиста тамо где ју је Панчић први пут и нашао, а то је у Заовини и више Растиншта под Црвеном Степом, у ужичком округу. у Дугом Дољу нити је било шти ће бити *оморике*. Шта више, сем листопадна дрвећа, тамо не расте ама никоји четинар. Али, душа ваља, има нешто што је близу Дугог Дола. Ну, то нешто, *Борнмилер*, невичан орографији Србије а нарочито српском језику, није схватио ни разумео те је отуда и потекао горњи лажан податак.

Дуги Дол је дубодолнина којом се са Дикаве силази на караулу Штулу, испод Стоца, у ужичком округу. Изнад Дугог Дола и Штуле, а на босанској страни, уздиже се брдо Столац. Столац је на северној и северо-источној страни обрастао четинарима, међу којима се, са Штуле, јасно да распознају танковјаства и танковрха *оморика*. Борнмилер је 1887. године, као градинар Ботаничке Градине у Београду, путовао са мношћом кроз ужички округ, те је дакле и он као и ја могао видети *оморик*у,

сем Заовине и Растишта, још и на Стоцу, у босанској страни, а никако у Дугоме Долу, којим пролази међа Србије и Босне.

Надам се да ће писац, макар и у поговору своме делу уништити поменути лажан податак о оморници.

За флористичка истраживања и систематско проучавање биљака, ово је дело од замашне вредности, како за средњу Европу тако и за Србију па и Балканско Полуострво, с тога нека је препоручено пажњи наших ботаничара — флориста. Што је за бесцветнице Рабенхорстова „Kryptogamen Flora“ то ће бити за цветнице Аперсонова „Mitteleuropäischen Flora“ а оба дела ће бити делови једне целине.

Жив. Ј. Јуришић.

Die Olivenölbereitung in Dalmatien. Von Mathias J. Dudan. Mit 11 Bildern. Wien 1897.

Ова је расправа подједнако важна за ботаничара и географа, па и привредника. За прве да виде њено распрострањење а за последње економског гледишта.

Маслина, као представник зимзеленог појаса, успева само у таким крајевима где је зима блага, за то је највише видимо у приморју: Иберском, Талијанском, Јадранском, Туниском, Алгирском, а најповољније у Сириском и Анадољском, дакле поред Средоземног Мора и на његовим острвима. Али се маслина, негде, нешто мало и на копно одмиче, на пример има је у Херцеговини око Стоца, Мостара и Требиња. Маслина је већа бирачица од смокве. У Љубомиру не може маслина да расте, а смокве сазревају кад је лепа зима, па их студен не омари, али у овом пољу нису ни смокве Бог зна како слатке, као ни у осталим местима која иду под исток, као Гацко, Корјенић и Вилеће. У Црној Гори има маслине поред Бара, Улцина, Подгорице и у целој готово зетској и црмничкој нахији, за тим на јужној страни катунске нахије: у Пјешивцима, Команима и у Загарачу. У Македонији се шири поред Белог Мора, особито у Светој Гори.

Писац је дошао до закључка, да се далматински маслињаци најзгодније могу поделити у ове три карактеристичне зоне: 1. у северну — Раб, Паг, Задар, Београд; у средњу — Скрадин, Шибеник, Трогир, Омиш, Макарска, Вргорац (уз обалу). Брач, Хвар; јужну — Оберић, Корчула, Стоп, Ду-

бровник, Цават, Ерцегнови, Рисан, Котор и Будва. Северна зона има маслињака 4.712.84 ха, средња 15.776.29 ха, јужна 13.460.80 ха, са целокупном годишњом просечном продукцијом 187.000 хл. уља. Од прилике 60.000 л. уља утроши се у земљи, а 110.000 л. за 3.300.000 извезе се у Трст, где је главни трг, за тим у Чешку, Моравску, Аустрију и јужну Русију.

У Италији се с истог простора много више цеди уља, чак 4 пута, а Дудан вели, кад би се у Далмацији увела рационалнија техника, боље гајење и пружио привредницима новчани зајам, приход би се могао попети на 15 милиуна форинти.

На трстанском се тргу пре 30 година највише ценило дубровачко уље, јер се на културу овога шибла од намтивека највише назило у овој републици. Али, кад се доцније поче у страна уља да меша сусам, колаца и памучно уље, цене нагло опадоше, те дубровачко уље не могаше издржати ове изненадне конкуренције, због чега извоз јако престаде, особито као материјал за светљење и мазање справа. Неки се интелигентнији људи брзо латише савренијег начина — да цеде фино уље за јело. Барон Гондола у тој је вештини дотле дотерао, да је његово уље из Лапада равно постало, по каквоћи, најфинијем уљу из Нице. У том истом месту сад постоји практична школа за гајење маслине.

Маслињак Наталијев у Орашцу код Дубровника најчувенији је у целој Далмацији, а највећа се опет маслина уздижи код Ставога — прави џин. Од ова маслињака налазе се дивне слике, које би ванредно поднеле за албум или серију значајних слика из српских земаља за наше школе. У нашим гимназијама већ има таквих албума из цела бела света, а нигде нема из красних српских крајева!

Маслина се размножава навртањем, из семена и пропољака.

Најфиније је оно уље, које се одвоји из сама чиста меса, а за то је врло добар и обичан домаћи „тијесак“, међу тим у пракци одавно има и најбољих Веричијевих справа као и других.

Како су на Јадранском Мору једрилице листом пропале, од којих је народ пре 50 година лепо живео, а сад у својој домовини нема тако рећи никакве зараде, није чудно што се сели у Америку и Аустралију. Дакле, ту је још једини спас — рационално гајење маслине.

Сима Тројановић.

ПРЕГЛЕД ШКОЛСКИХ ЛИСТОВА

Zeitschrift für das Gymnasialwesen. Herausgegeben von *H. J. Müller*. LI. Jahrgang. Berlin, 1898. г.

Свеска за *јануар*.

У овој је свесци на првом месту *расправа*: „Једноликост и јединство у школском послу“ од проф. др А. Бизе (Biese) из Кобленца. — Писац најпре, после неколико општих мисли, повлачи разлику између старе и садашње средње школе у Немачкој, па сада налази већу једноликост, тежњу да гимназије буду што је могуће више налик једна на другу, те да је прелаз из једне у другу лакши. „Дух времена дејствује механичући, униформујући. Војнички дух уселио се у наше школе. Он је учинио, да је спољашња слика много боља но пређе. Дисциплина је много једноставнија, консеквентнија, казне су све ређе потребне, и то не с тога што је благост прешла у слабост, него с тога, што се у школи не само учи већ и васпитава тј. образује се ако не одмах „карактер“ а оно лепо, пристојно понашање, јер се са ђацима боље поступа, утичући на развијање његових особености. Шта се пре није радило за време одмора у ходницима, дворинту, па и у разредима! Сад нису деца никад без надзора; све иде по војнички; чак их гдешто из школе изводе у редовима, и на пољу пазе на њих. Али је јасно, да и овде једноликост постаје тиранија и да претераност може добрим делом да убије младалачки дух“. После дугог, озбиљног седења потребно је пустити децу да се мало истутње; младеж се не сме са свим спречити од слободног кретања.

Па и у самом послу опажа се механичност, униформност. „Наставник се радо означава као наставна снага, али се при том једва опажа још да се ова почасна титула додирује са облашћу машине, занатскога пословања“. Срећа је, што у наставници сада по својој спреми у главном свуда изједначени, али то по некад створи наставничке виртуозе, који праве дивне педагошке мајсторије ну — *horribile dictu* — без постојаног утицаја на младеж. Оно што је у настави најбоље, остаје без контроле; то не може да лако увиди неко трећи, већ се оно ствара у тишини, дејствује и доноси плода, али тако да се не може испитати.

Данашње сувишне дидактичне помоћне књиге често чине излишним самосталан рад и наставнику и ученику, или наставников рад изједначају са радом подофицира, што држи „теорију“. Све се сад објашњује, рашчлањава, ценка, тумачи. „Топовима се пуца на вранце“ — вели писац. Колико се ту будалаштина, колико корова износи под сенком учености! А ово се ради чак и у горњој секунди (VII разреду).

Показавши ово и на примерима, писац повлачи разлику између једноликости и јединства, па вели:

„Једноликост (*Einförmigkeit*) је једностраност. Јединство (*Einheitlichkeit*) претпоставља изобиље; оно је измерење супротности, спајање разноврсних плодних момената. Једноликост истиче *једну* методу као јединствену; она управља другима; али у том је узрок,

што она разорава што убија живот, који је подобан да да клицу. Једноликост остаје површина, јединство је сила, која изнутра спаја и тера. Али дабогме, са људским несавршенством често је тесно скончано, да човек за једним тежи а друго постиже, да је оно до чега се може доћи облик а не садржина“.

Добро је, што се у језиковној настави граматика подчинила садржини; али и ту се често ишло у крајност, коју у последње време теже опет да поправе (види одличну латинску граматiku од Х. Ј. Милера).

Потребно је било, да се песничка и прозна дела схвате као једноставна дела и да се тражи преглед пелине, али је прави грех ради тога оригинал сакачити и крипти тако да дело носи класично име само још *per nefas*. Може се и мора се изостављати на пример из Хомера, али боље је да се избор остави самом наставнику.

Нездрави сувишна продукција у новије доба пре-плавила нас је разним школским издањима, коментарима, препаирацијама, која ученику уништавају сваки самосталан рад. Ну и у овом полагању се опажа обрт.

Врло је умесно, што се у педагогици истакла вредност индукције, нарочито што је у граматички одбачено оно учење правила па онда тек примера. Али је принцип једноликости и овде довео до екстрема, да је индукција једино спасоносна, тако да се чак и парадигме дају ученицима индуктивно. „За наставника нека је и задовољство, да тако уметнички ређа камен на камен, али *quod placet Jovi, non placet bovi*; дечко ће моћи механички да научи свој задатак; то је по његовом укусу и по његовој снази. На то има пуно право“.

Исто тако стоји и са тако званим разрађивањем важнијих места из појединих писаца; ни ово вежбање не сме постати табеларно.

И ако се у множини нових тежња кад што претерало, ипак се већ сада опажа воља за разбистравањем. При том је унутарње јединство најважнији менаџ. И ако је то тешко постићи, ипак се за њим мора тежити нарочито у граматички. Још колико, на пример, буни ученика разна терминалогија у немачкој, латинској, француској итд. граматички! Природно је, да се у овом пође од матерњег језика и да се на њ све остало наставља. Многе теже ствари, као *oratio obliqua consecutio temporum*, конјунктивне реченице итд. у латинском могле би се на тај начин лакше представити.

Ну овде је још мало сталности, колебање влада у мишљењу и методама.

Своју расправу писац завршује овим речима:

„Велики раздор пролази кроз наше доба, тражња и борба за јединство, па како се не налази духовна веза, често се човек утеши и обмањује супротним појмом, једноликошћу. Школе се морају опет ослободити свога семинаристичког прогонства. Али има само једно ослобођење: духовно, а његово је оружје духовно разрађивање грађе, научно тј. философско удубљивање у проблеме, јединство доиста плодних идеја које све прожима и оживљава. Тако да школа буде налик на

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

хармонички развијен организам, у коме разноврсне и што је могуће самосталне силе одржавају међу собом равнотежу, у коме се глава и срце, мишљење и осећање међусобно прожимају и оживљавају“.

Из другог одељка, *Приказа*, задржаћемо се на оним, који су од општег значаја. На првом месту Фридрих ван Хофе препоручује родитељима књигу „како васпитавамо нашег сина Венијамина?“, коју је за немачке оцеве и матере написао *Адолф Матијас* (Mattthias), познат већ као школски и педагошки писац. Књига је изишла у Минхену 1897. код О. Бека. — Референт вели, да је ова књига свежа и здрава, поникла из живота и написана снажним, глатким језиком. Као што јој је натпис примамљив, тако јој је пријатна и посвета: „Мојој драгој жени и верној другарици у васпитавању“. Целина је у књизи уметнички изведена — почетак и крај спајају се у котур, који је у средини најјачи. Главна јој је вредност у обиљу истине и стварности живота.

На другом месту Карло Крузе опширно упознаје читаоце са поучном књигом *Оскара Јегера*: „Из праксе. Педагошки тестамент. Други део. Вештина учења (другога) и занат учења (другога). Визбаден 1897., Кунцов наследник (В. Јакоби).“ — „Оскар Јегер, вели референт, сад је збиља приступио геронтском достојанству, на које је као педагошки тестатор полагао право још пре четрнаест година; ја међутим могу, на основу поновлене аутопсије, да потврдим, да његова старост још свеже цвета и да се бадри Шваба још никако nit forcht. Он је савладао и елегично расположење, из кога је потекла тужбалица *magna pignra victi sumus*¹⁾ и сад подиже заставу *Magnae chartae libertatum*. Тако он назива не само у децембарској комисији већ и у целом педагошком свету са задовољством примљену министарску изјаву, да ће се од сада појединим школама оставити већа слобода“. — Књига је ова постала из семинарских предавања и дели се на четири дела: I. Од сексте до ниже секунде, II. Расправљање неколиких важнијих педагошких појмова, III. Три виша гимназиска разреда, IV. (додатак) Савети за хошитовање и кратка инструкција за руковоаоце пруских семинара. Садржина ових одељака једра је и пуна поуке. Поједине наставне предмете Ј. прелази по редима у вишој а по предметима у вишој гимназији и свуда даје у неусиљеном облику пух целокупне гимназиске дидактике. Реф. прелази укратко све са афористичким напоменама. — У другом делу књиге расправља се о дисциплини, о воспитној настави, о забрани посећивања гостионица од ученика приме и др.

Писац је оптимист и на једном месту вели: „Ко је песимист не треба да буде учитељ“. Учитељски (наставнички) позив обележава као најлепши и најповољнији што може бити међу људима, а ова своја предавања овако завршује: „Ја бих вам и онда проповедао оптимистичко схватање нашега позива, да сам и сам с годинама, као што се често дешава, постао песимистичнији, док сам на против, у колико сам старио у овом позиву, у толико више увиђао колико је он леп“.

Прелазећи преко неколико приказа, истичемо књигу „Немачка јуначка прича (Heldensage)“ од *О. Л.*

¹⁾ Спис, који је О. Јегер, написао, поред осталог, поводом новог закона о пруским гимназијама од 1892. год. Целим овим ставом резерват циља на Јегерово држање у питању о рођорим средњих школа у Немачкој. М.

Јурическа (у Гешеновој збирци, Лајциг 1897.), за коју реф. Ф. Кунце вели, да заслужује свако признање, јер на малом простору даје богату садржину а без штете по прегледност и разумљивост представљања. Спис није намењен почетницима, већ оном читалачком кругу који је са тим питањем у главном упознат.

К. Ширмер препоручује „Латинску школску граматiku“ од *Фердинанда Шульца* у преради *М. Вецела* (Надеборн, 1896. год. III издање).

Е. Шулце препоручује ђачкој младежи и старијим пријатељима јелинства *Фридриха Јакобса* „Јеладу. Географија, историја и литература Грчке“ у новој преради од Карла Курциуса (Штутгарт 1897), која у хармоничној целини упознаје читаоца са грчком културом.

Фр. Неземан с похвалом приказује „Грчку Граматику“, коју је наслањајући се на одличну Латинску Граматику од Х. Ј. Милера израдио *II. Вајсенфеле* (Лајциг, Тајбнер, 1897).

У додатку овој свесци (Год. Извештаја филолошког друштва у Берлину) приказао је Х. Ј. Милер 27 списа о Ливију и отпочет је „Ханибалов поход преко Алпа по Ливију“ од В. Озијандера.

Свеска за *Фебруар — март*.

У овој дуплој свесци имаде три *расправе*: „Университет и гимназија“ од проф. д-р Ф. Али (Aly), директора гимназије у Бургу код Магдебурга; „Латинска настава у њеном садашњем облику“ од проф. д-р Л. Вебера у Берлину, и „Интернационална ученичка прениска“ од вишег учитеља д-р Ј. Хенгесбаха у Килу.

Приликом једног филолошког скупа осудио је један научник археолошке курсове, који се о школском распусту приређују за наставнике средњих школа, јер они стварају дилетантизам, као што у опште универзитету није задаћа, да спрема гимназиске наставнике. Овом изјавом изазван је професор и директор д-р Фр. Али, да насупрот горњем тврђењу докаже, како би философски факултети боље учинили, да се више постарају за спрему гимназиских наставника но што је то до сада било.

Што се тиче археолошких курсова о школском распусту, они су после наставних планова од 1892. постали права потреба. Јер у колико је одузето у времену, мора се надокнадити интензивним радом; сами наставници морају се задахнути живљим разумевањем класичне старине, ако се хоће да лектира доноси бољег плода но што је то било у времену граматичкога формализма. А ко хоће другога да одушеви, мора сам да је одушевљен; ко је у своје време пропустио да се својим очима лично упозна са старином, томе је добро дошло, што му се доцијне пружа прилика за то. О таком дилетантизму нема нигде до сада никакга доказа, већ се само види срдачна захвалност, похвална скромност и велико задовољство код свих оних, који су што усмено или писмено говорили о својим археолошким студијама.

За тим писац прелази на само питање о задаћи философског факултета на универзитетима. Признаје, да у његове задаће иде неговање чисте науке и да се од универзитетског професора очекује, да научно сазнање умножава и да литерарно делује: та он има и времена за то. Даље му је задаћа, да образује ученике науци. Ну кад професор медицине тежи да спреми добре лекаре, професор теологије свештенике, професор права

ваљане судије, адвокате и управне чиновнике, зар да се професор философског факултета, нарочито историско-филолошких предмета одрече задаће да гимназији спреми ваљане наставнике? Писац мисли, да и он у првом реду треба да сматра за своју задаћу то спремање гимназиских наставника. За дуго је у Немачкој владала предрасуда, да од добра почетника научника буде увек добар гимназиски наставник, из кога се у повољним приликама може развити прави научник, тј. професор универзитета. Та је претпоставка учинила, да су немачке гимназије имале доста учених и идеалистичких наставника, али и претераних специјалиста, који су добрим делом криви за преоптерећеност и претераност, која је изазвала реформу, при чему је гимназија доживела „битку на трасименском језеру,⁴“ како то веле заступници чисто класичне гимназије.

Полазећи од горње поставке, на универзитетима се пре неколико деценија радило без икаква плана и разлога, каталог предавања био је као неки калејдоскоп без узајамне везе. Све је на то циљало, да се покажу тачно научне методе, да се образују научници, будући универзитетски професори. А кад су такви свршени философи улазили у школу, били су остављени сами себи, морали су сами учити за своју таксу, па неки никада нису ни научили, а то је све унесрећавало ученике.

Сад је много боље у том погледу, јер се много више паже на потребе средње школе обраћа и од најодличнијих научника; али ипак имаде још заступника, старога права. Против њих се ваља борити; јер у средњој школи никада нису нам могли бити мање потребни специјалисти но сада. С тога писац и износи неке напомене за образовање гимназиских наставника.

Пре свега ваљало би саставити план студија, кога би се држали слушаоци философског факултета при избору предавања. Даље би требало, да се најважније дисциплине, као историја књижевности, старине, метрика итд., барем један пут предају у току једнога квадријенија. При ексегетичким предавањима треба се што више обазирати на писце што се читају у гимназији као и на методе школскога тумачења и вежбања у том послу. Неће се господа професори универзитета понизити, ако дођу у ближи додир са својим слушаоцима, ако буду наставници, а не само научници. Лепо вели писац: „Они су, то ћемо радо да им у славу речемо, со умнога живота; али ако со изгуби од своје оштрине, то јест, ако постане једнострана, досадна, чиме ћемо онда солити?“

Има још једна тачка, где се универзитет и гимназија непосредно додирују — државни испит. И ту се пређе много грешило, нарочито због претераних захтева и ригорозне строгости. Сад се онажа покрет на боље, нарочито од како у испитним комисијама учествују практични школски људи, те се све више приближује праведном захтеву, да наука и пракса пруже руке за заједнички рад, а не, као што је пређе често било, да без разумења и хладно пролазе једна поред друге.

Универзитет и гимназија не треба да се тако плашљиво туђе једно од другог. Сад је све ређе, да који гимназиски наставник буде позван за професора универзитета; а међу дикама универзитетским био је знатан број пређашњих школских људи, и њихово дидактично образовање само може користити њиховим ученицима. Нарочито млађим одличним вишим учите-

љима гимназиским ваљало би давати могућности да за-служе катедру универзитетског професора. Они би се могли премештати у универзитетска места и дати им прилике да стекају *venia legendi*. Нека им се поверава хонорарна професура, учешће у управи семинаром, нека се узимају у испитне комисије, или нека им се дају научне задаће или одсуство за научна путовања итд. Не треба жалити ни материјалних жртава за то.

То су захтеви, које у свом чланку, првом у овој свесци, поставља старији гимназиски професор и познат школски писац Фридрих Али, завршујући их напоменом, да у опасној кризи, у којој је данас гимназиско образовање, универзитет и гимназија морају да пруже једно другом руку ради заједничкога братског рада. —

Писац друге расправе вели за себе да није начелни противник садашњих наставних плаћова у Немачкој, да припада умереној реформаторској странци, али ипак увиђа, да треба озбиљно испитати, да ли се није у овом или у оном много далеком отишло и ако је то тако, да ли није време, да се стане на пут тому, без напуштања принципа. Јер из кругова озбиљних, увиђавних школских људи чују се све више и више гласови, да у гимназијама знатно опада ученички успех из старих језика а нарочито из латинскога. Писац је с радом поздравно нове наставне планове, јер се морало већ једном кидати са старим, једностраним, чисто формалистичким предавањем старих језика, које се било преживело. Реформа метода била је спасоносна, потребна за здрав развитак гимназија. Али као пријатељ и поштовалац класичне старине мора да жали, што је настава класичних језика у ширим круговима дошла у рђав кредит, те се чују чак и гласови, да грчки језик треба да отпадне или да постане факултативан. Он је уверен, да би с таким екстремном мером био, скопчан знатан назадак у целом животу. Признаје да су за то доста криви они крајњи филолози; јер да су тада, кад је стара метода неограничено владала, од једностраних поштовалаца и бранилаца класичне старине учињене за времена умерене концесије, не би сада удар био тако велики. Стара су времена прошла и више се не могу повратити; учињен је корак унапред према погледима времена и према променењем идеалу образовања и напуштаено је пређашње једнострано формално образовање. Ну, као што рекосмо, писац је рад, да изближе испита овај прелом, да разгледа шта ваља учинити за наше гимназиско образовање.

Поменути назадак у старим језицима, нарочито у латинском, онажа се нарочито у непоузданости у знању граматике. Сам писац има у том искуства, јер је наилазио код својих ученика право колебање нарочито у коњугацији, и то чак и у најстаријем разреду, чега нема у тој мери са синтаксом. А несумњиво је да овака непоузданост у елементима мора рђаво утицати и на лектуру, која ао новим плановима треба да ступи на прво место. Како се у прими могу с ученицима читати Тацит и Хорације, кад они нису поуздани ни у елементарним стварима? У прими треба лектира да је уживање, а не мучно изналажење мисли пишчеве. Сем тога, и ако се лектури с правом указује важност, ипак се латински (а писац поглавито говори о латинском) не учи само ради ње, јер би онда отпадо све вежбање са немачког на латински у вишим разредима и такав превод на испитну зрелости. Писац се нада, да то ми-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

шљење неће продрети, и ако имаде и међу наставницима људи, који га подржавају. Тада би се непоузданост у најпростијим и најобичнијим правилима граматичким још јаче умножила. Без поузданости у граматици нема успеха у лектури, а за овим би дошао општи назадак у настави. Писац је мишљења, да се у последњим наставним плановима довољно водило рачуна о реформама у настави класичних језика и да чак и далеко отишло у неким тачкама, те да би се било време, да се у том учини нека промена. Он не тражи повраћај старог броја часова, јер је мишљења, да се и са овим бројем, а уз побољшану садашњу методу, може постићи постављена сврха. Желео би само, да се у прими латинској граматици поред досадашњег једног часа дода још један час. — Даље тражи, да се поред превода са немачког на латински, који се врше као задаци сваких 14 дана, на онај превод са латинског на немачки, који се такође тражи правилима и то сваких 6 недеља, употреби један час од лектуре а не од граматике или од поменутих писмених вежбања са немачког на латински.

Ну све ово није још довољно. Треба и у ранијим разредима постепено и по утврђеном плану радити на утврђивању граматике и писмених вежбања. И то се може постићи са садашњим часовима, само ако се добро одмери шта треба у граматици учити, шта је важно и потребно, а шта се може после допунити у лектури, па да се то важно и потребно ваљано научи. Научено ваља понављати и утврђивати. То исто вреди и за учење речи. Концентровати наставу, не губити се у појединостима, тога се држати у свима разредима — па ће бити успеха и са овим бројем часова!

Још једно средство мора се употребити, које директно дејствује, да се добије потребна сталност и поузданост у граматици, потребно знање речи и фраза и поузданост у писменој употреби језика. Ово средство јесте непрекидно усмено и писмено превођење с немачког на латински по систематски уређеној вежбањци. Ове вежбање треба опет још више но до сада да се ослањају на школску и приватну лектуру ученичку. Ове вежбање треба играти закључно до ниже секунде.

Сва ова вежбања не смеју заузети много места, јер главну задаћу никада не треба губити из вида, а главна задаћа јесте и остаје лектура, из ње треба и мора се језик научити. —

У трећој је расправи реч о једном покушају неких наставника живих језика, да се учење тих језика ученицима олакша писмима, која би ученици из једне земље измењивали са својим друговима других земаља а на њиховом језику. На ту је мисао дошао један Француз, *Micille*, учитељ инглеског језика у градићу Draguignan, у јужној Француској, дакле недалеко од Тараскона. Он је почео са Инглеском, где је нашао присталице својој идеји. Што је ова преписка између француских и инглеских ученика наша допадања код Француза, Хенгесбах објашњује оним што је у своје време рекао Анфонс Доде: „En France tout le monde est un peu de Tarascon.“

Ну Хенгесбах пориче сваку вредност овом покушају. Сами ученици, без надзора учитељева, не могу ништа учинити за своје вежбање у туђем језику, баш и кад употребе и писмо, које је иначе врло згодан облик за ученичка вежбања. Ученици су врло мало читали, њихов круг знања је ограничен, њихов начин

исказивања мисли потребује помоћи и потпоре учитељеве. Са речником и граматиком у руци не саставља се добро писмо. Ученици пишу једни другима о својим породицама и пријатељима, о школи и домовини, о студима, о феријама, играма итд. А зар се из тога може научити туђ језик?

Писмена су вежбања врло потребна за учење страних језика. Али ту се треба угледати на дела савршена, дела ваљаних писаца; а шта могу ученици једни од других научити?

У овом смислу писац даље развија своје разлоге против те тако зване интернационалне ђачке преписке, коју осуђује и са националног гледишта.

Од приказа истаћи ћемо неке. А. Ланге приказује књигу „Прилог питању о преоптерећености“ (Јена, 1897) од професора *Ем. Крепелина*, који је већ познат са својих радова на овом пољу. (Његово предавање „О духовном раду“ превео је на српски Јуб. М. Протић). Крепелин признаје, да је школа ученицима олакшала рад, дељењем разреда, смањивањем домаћих задаћа, подесивијим распоредом часова, ограничењем мртвога учења на памет и продуженом пауза између часова. Али тиме још нису потпуно отклоњене опасности које прете школској младежи. А битна је тешкоћа да се потврди да ли колико имаде преоптерећености код ученика у том, што треба пронаћи употребљиво *мерило за оптерећеност радом*, нарочито на дејство наставе на умну радњу подобност ученичку. Као тако поуздано средство Крепелин сматра уметање згодних испитних задатака у ток школске наставе и то радова различних од правог школског посла али увек једних истих. Погрешно је мишљење, да је просто мењање посла довољно, да заустави уморност, и ако се мора признати, да је промена посла у настави корисна, јер после тежега часа лакши у неколико надокнађује уморност и освежава расположење; али и те промене морају бити чешће и брже. Крепелин прави разлику између уморности (*Ermüdung*) и заморености (*Müdigkeit*): уморност зависи од нестајања сила којима се располаже; њен ступањ мери се опадањем радне подобности. Осећање заморености може се произвести једноликим радом без стварног опадања радне подобности. Уморност почиње од првога тренутка рада, те отуда и не може бити речи о стварном уништењу уморности при настави. Да би се до поузданог резултата дошло, ваља тачно испитати уморност и радну подобност код истих ученика једнога дана за другим, у почетку и на крају недеље, пре и после школског распуста. Крепелин затим даје преглед разних психолошких испитивања уморности. Сви ови покушаји не дају поуздану слику, јер не воде рачуна о свима моментима који су од утицаја. Најважнија су испитивања Гризбахова. Крепелин износи, да је испитивањем Гризбаховим и Фридриховим, утврђено, да одмор о ручку није довољан, да надокнади уморност од пре подне. Гризбах заједно са Крепелином тражи да не буде никаких научних часова после подне, да се изјутра доцније почиње рад, па чак и дети, никад пре 8 а код мање деце ни пре 9 часова, да се што је могуће више изоставе сви школски испити, да се ограничи домаћи рад а нарочито пусто учење на памет. Крепелин осуђује стављање часова гимнастике пре подне; њих треба оставити за крај наставе. Исто тако вреди прочитати и остале напомене пишчеве.

Ну сва досадашња испитивања нису довољна, јер Крепелин на крају вели: *Наше (лекарско) знање о обиму и правцу опасности (од преоптерећености) још је непотпуно и несавршено, те ми и не можемо са својим предлозима за измену ићи даље од претходних покушаја* (Предлога).

А. Краузе приказује друго издање *Фр. Хардера* „Науке о грчким облицима“, које одговара захтевима новог наставног плана.

Преко осталих приказа, којих има прилично, прелазимо из наведених разлога.

У трећем је одељку опширно извештај о „44. скупу немачких филолога и школских људи у Дрезди од 29. септембра до 2. октобра 1897.“ од К. Брандштетера, који се извештај завршује у априлској свесци овога журнала. Овај је скуп држао четири главна састанка, а сем тога било је састанака појединих секција: филолошке, педагошке, археолошке, историско-географске, историске, математичко-природњачке, германистичке ново-филолошке, оријенталске, индогерманске и секције за библиотекарство. На овим састанцима држана су предавања и дебате поводом тих предавања.

У *Додатку* довршен је Озијандров чланак из прошле свеске и Х. Рол приказао је 25 дела о Хорацију, а К. Роте 6 дела из више критике Хомера.

Свеска за *април*.

Расправа проф. др. Г. Сакса „Напомене настави јеврејског језика“ за нас нема интереса те преко ње и прелазимо.

Међу *приказима* препоручује Х. Ф. Милер „Грађу за учење у немачкој настави у прими“ од Ф. Керна (Берлин 1897).

О. Јозунајт приказује четврти део латинске читанке и вежбаке“ од Ф. Кауфмана, К. Пфафа и Т. Шмита (Лајпциг, Тајбнер 1897.) која добро пристаје за терцију.

Остало су прикази дела, која за нас имају мање интереса. —

У трећем одељку је крај извештаја о скупу филолошком, о чем смо говорили горе код свеске за фебруар — март.

У *Додатку* је К. Роте завршио са још 7 дела приказ Хомеровских студија, а Фр. Шлее приказао 11 дела о Салустију.

Свеска за *мај*.

О *расправи* професора Др К. Мидендорфа „Избор Демостенових беседа за читање у прими“ не мислимо говорити с тога, што јој предмет превазилази круг потреба садашњих наших средњих школа.

Од *Приказа књига* из ове свеске могу нас јаче интересовати ови.

Ад. Матијас приказује подесну „Немачку читанку за вишу секунду“ од Р. Бизе (Есен, 1897). — Ед. Хајденрајх упознаје читаоце са I и II свеском „Малих списа“ познатог германиста и уредника листа „Litterarisches Centralblatt“ преминулога професора лајпцишкога *Фридриха Царнке*, које је сабрао, уредио и издао његов син (изишао у Лајпцигу, код Аеваријуса, 1897 и 1898). У првој су свесци чланци о Гету: „У опште о Гету“, „О Гетовим ликовима“, „Прилог Гетову животу“, „Прилог смену о Фаусту од Гета и др. У другој су свесци чланци и беседе из културне и временске повеснице, а на крају, у додатку су го-

вори држани о погребу Царнкову и кратак живот Царнков од његова сина.

А. du Mesnil опширно приказује ново издање М. Tulli Ciceronis Laelius de amicitia од познатог немачког филолога *Наука*, које је приредио *Т. Шликс* (Берлин, Вајдман 1897) и које ће с радошћу поздравити сваки пријатељ школске књижевности.

Е. Кошвин такође доста се опширно задржава на књизи: Н. Mihaelis и Р. Passy, Dictionaire phonétique de la langue française. (Хановер, Мајер, 1897). Ова је књига посвећена друштву *Association phonétique internationale*, коме има и да захвали за свој опстанак јер је један писац, П. Паси, глава, а други вредан члан његов. То друштво има поглавито педагошке тежње а не само његовање фонетичке науке, као што се и вели у првом чланку његових правила: „Le but qui poursuit l'Association est le développement de l'étude scientiphique et pratique des langues parlées, en se servant des derniers résultats des recherches phonétique et de l'expérience pédagogique“. Већ и сам овај члан, вели референат, пати од нејасности, а у другим се члановима говори о педагошким циљевима друштвеним. Фонетички је само толико овде дато, што они хоће на првом месту да ученике упознају са гласовима туђег језика и да им при том у почетку (dans la première moitié du cours) даду фонетичку транскрипцију место обичне ортографије. Реф. одбацује потребност овога другог посла. Само онда не би било излишно увођење фонетичке транскрипције, кад би ученици учили само свакидашњи говорни језик, те кад би се из наставе са свим избрисало учење књижевног језика и обичне ортографије. А с овим нису ни заступници тога правца начисто. У њиховим граматикама и вежбама имаде ствари које иду у књижевни језик. Најтежа и најинтересантија задаћа фонетичке граматике говорног језика јесте у прелазу од писања гласова ка нормалној ортографији, од говорне граматике ка граматички књижевног језика. А у том није учињен никакав покушај.

Иста је нејасност и бркање разних циљева и код овога речника. Овај „фонетички“ речник треба „да се наслана на изговорену реч“, да представи језик какав је у устима народа. Међу тим и овде имамо „папирну гомилу речи“ само са упрошћеном ортографијом, где је примењен транскрипциони систем, који ни научно ни педагошки ни естетички ни практични не може издржати озбиљну критику.

Може се овом речнику признати, да је користан прилог за развитак француске ортографије (правилно изговарање). Ко има Саксов речник, може се њиме задовољити; а онима у којих је какав речник без обележеног тачног изговарања, овај нови речник може бити од користи, премда ће се и они мало образовати новој транскрипцији речи у место обичне ортографије. Све остало што би хтео да буде овај речник, нарочито што се вели у предговору и проспекту, — отпада.

Симпатично приказује Т. Бекер књигу „Млађи Сципион“ од *Рихарда Битнера*. Ово је 26. свеска познате „Гимназиске библиотеке“ коју издају Полмај и Хорман, и која чини част томе предузећу. Предмет јој је веома значајан: личност Сципиона, који је у себи спојио фино грчко образовање са римским муњавством, његов чист морал усред покварене аристократије, његова увиђавност, која надмашује све странке.

његови моћни ратнички успеси — све то необично привлачи човека. Битеров рад не само да се наслања на изворе већ често пушта у слободном, скраћеном преводу да говоре Ливије, Полибије, Плутарх, Диодор, а нарочито Апијан. То је добра особина ове књиге, која је у целини у опште врло лепо израђена. У књизи је и план Картагине. — Реф. топло препоручујући овај рад, даје неке своје напомене једино у тежњи да ново издање буде још савршеније и употребљивије, нарочито за ученике. —

У трећем одељку ове свеске јесте извештај о „XXII главном скупу наставника виших завода у провинцији Хесен-Насавској и кнежевини Валдеку“ од Ј. Лебера. Овај је скуп држан 26. маја у Марбургу. На њему је проф. Dr Kius из Касела држао занимљиво предавање о грчком позоришту; а било је још предавања, која нас мање интересују.

У четвртном је одељку списак послатих књига.

У *Додатку* Ф. Шисе завршује преглед списка о Садустију, а U. Zepial приказује 18 списка о Тацитовој Германији.

М.

Revue pédagogique, nouvelle série tome XXXII № 3—4 (Mars-Avril) 1898.

У мартовској свесци први чланак је посвећен *Жил Симону*, а читан је у академији моралних и политичких наука у седници од 5. фебруара ове год. У чланку се напомиње прво васпитање Жил Симона, његова побожност и љубав к философији. Он је био ученик и присталица познатог философа Виктора Крена, па је у главном остао при његовим философским погледима. Писац чланка, L. Liard, износи у најопштијим цртама мисли Жил Симонове о питањима морала и метафизике, и његове покушаје да критички обори идеје сензуализма и теолошке доктрине. За тим се говори о политичким убеђењима и практичном политичком раду Жил Симона, који је у Француској, у честим политичким кризама и трзавицама, умео да умери своје радикалне идеје и да практичним пословањем стече име паметног модеранта. Говорећи о погледима његовим на школу, писац наводи да је Жил Симон волео школу као грађанин, патриот и човек. „Народ који има најбоље школе“ писао је Ж. Симон, први је народ, или бар биће први. Школа је инструмент за слободу и напредак, и за то треба што више школа, за све младе духове од најбогатијих до најсиромашнијих. Он је желео обавезну и бесплатну наставу, али није заступао мишљење да у настави треба да влада световни дух. У погледу на средњу наставу, Ж. Симон је желео да она буде реалнија, ближа животу и великим техничким и индустријским напрецима. Он је устајао против злоупотребе класичке наставе и рекламовао за наставу више физичког вежбања, живих језика и вештина.

Виша настава треба, по мишљењу Ж. Симона да одгаји слободне, непристрасне и толерантне духове, који ће тежити за истином и врдином. Он није стигао да као министар изведе потребне реформе у овој настави, али је обележио своје становиште у појединим важним питањима.

Писац завршује погледима Жил Симоновим на социјално питање. Како ови погледи показују више добродо осећања по јачег разумевања, није потребно да их износимо, тим пре, што не излазе из масе других

сличних идеја, које умиру са смрћу својих представника, или још и за живота њихова.

*

После чланчића: *нова тековина педагошког музеја*, који нема важности за читаоце „Просв. Гласника“ долази чланак који се бави *наставом цртања у елементарним основним школама*. Но како се овај чланак свршава тек у мајској свесци, то ће о њему бити реч кад дође ред на реферисање о тој свесци.

Чланчић рад школе *против крвне освете и разбојништва у Корзици* говори о начинима, којима се наставници имају да боре против ових антисоцијалних појава. Наредба је потекла од министарства просвете, и директор учитељске школе у Ајачију покушао је да објасни ученицима све несреће и зла која долазе од крвне освете и разбојништва. Он је нашао за потребно да у првом реду објасни, да су ове појаве доиша једно велико друштвено зло. За тим је говорио о гласу савести, о љубави међу људма, о тежњи ка добру. Најзад је прешао на закон кривични и смртну казну за злочинце, осветнике и разбојнике. У даљем разлагању говорио је о узроцима освете и разбојништва, о томе како ти постуци у место да буду доказ јунаштва просто су знак дивљаштва и да је већа храброст победити себе и уздржати се од тих дела, него их извршити заслепљен страшћу. Опоменуто је ученике — позније учитеље — да је њихова дужност борити се против зла: нека успех не буде одмах видљив, он ће ипак бити стваран. За то је навео истинске примере, из којих се види да је покушај појединих наставника у стишању мржње и разбојничких тежњи уродио корисним плодом.

Ево у кратко правила, која су формулисана на крају тих лекција:

1. Ништа није боље од мирне савести.
2. Прва дужност према ближњима састоји се у чувању туђег живота.
3. Грижа савести највеће је зло (читање: *casest*, из легенде векова од Хнга).
4. Ништа не уздиже више човека по општак и благод (читање: *Sina* од Корнеја).
5. Најсветија је дужност грађанска покорити се законима, па ма они били немоћни, недовољни или неправедни (прича о смрти Сократовој).
6. Човек никад не може бити непристрасан у својој ствари. Никад није дозвољено сам себи давати задовољење.
7. Частан човек није онај који се свети, него онај који је господар над самим собом и презирући увреду уме је опростити.
8. Ми смо делови истог тела: кад један део трни, трни цео организам.
9. Најбољи су закони немоћни, кад су против њих предрасуде једног народа, индивидуалне воље, скептицизам или инерција грађана.
10. Извршна власт не може изазвати поштовање закона, ако је не потпомогне већина народа.
11. Ма какви да су узроци који су распрострањили крвну освету, ипак они не могу служити као изговор да се врши или одобрава зло које бешчисти једну цивилизовану земљу.
12. Крвна освета је акт дивљачке гордости, протест против друштвеног живота.

13. Стварати од убице јунака значи бити његов морални саучесник.

*

У *литерарној козерији* Maurice Pellisson говори о књижевним и критичким појавама новијега времена у Француској.

У рубрици *штампа и књиге* поред кратког реферата о књизи: *народне песме за школу*, штампан је простран реферат Charles Appuhn-а, професора филозофије на Лицеју у Авињону на дело јенског универ. професора Рајна: *Encyclopaedisches Handbuch der Pädagogik*. Писац на завршетку реферата замера Хербарту и његовим присталицама на тежњу да сва начела педагошка систематичу и сведу у строга правила, која често не одговарају проучавању дечје природе и психичких сила. Мање педантизма а више проучавања дечјег духа; мање строге и регуларне поуке, а више маха дечјој иницијативи, то би по мишљењу референта ваљало имати на уму у сваком васпитачком послу.

* * *

Први чланак *априлске* свеске бави се питањем о спречавању злостављања која се у појединим рђавим породицама врше над децом. Писац Н. Berthélemy наводи законе који су о томе у Француској данашани. Они су се показали бескорисни, јер нити су полицијске власти довољно пажње обрађали на суровост родитељску, нити се могло очекивати да ће суседи без велике невоље улазити у расправљање ових породичних трагедија. Ствари су, међу тим, биле ужасне и злостављања тако свирена, да узбуђују и најхладнокрвијег човека. Писац тражи лека злу, и налази га у установама суседних народа. У Енглеској и Америци постоје огромна удружења с правом да позову пред суд све бруталне родитеље, неваљале старце и сурове старешине. То је најбољи пут, јер нити полиција има довољно времена да врши овај надзор и испитивање, нити суседи и сведоци радо долазе у помоћ органима власти. Доставе друштву остају тајна, и то чини да се оне без устезања јављају. Сем тога подстиче се приватна иницијатива; жеља да се учини добро расте осетно, а идеја милосрђа разнежава и оне, који су иначе мало нежни. У Њу-Јорку друштво је за 17 година добило око 60.000 достава; извршило 21.000 трагања и изазвало око 20.000 кажњавања. У Лондону од 1884—1895 год. извршено је 8.557 трагања а кажњено 8.135 а то је око 95%. Свим казнама предходе опомене и друштво за заштиту деце издало је од свог постанка око 45000 таквих опомена.

Међутим у Француској, члан 7. закона о заштити деце, који је с великим резервама, под многим срачуњеним погодбама, давао ограничено право одабраним члановима друштва за заштиту деце да могу истраживати кривце и доводити их пред судију, тај члан није усвојен од огромне већине франц. сенатора. Није се имало вере у непристрасност појединих приватних људи, и изгледало је да би се ненадлежни фактори умешали у права државне власти. Отуд је и заштита деце слаба, јер док у Енглеској сваке године има по 1206 осуда за суровости према деци, у Француској их је једва до 50. Ипак, ако се у Француској покаже довољно љубави према овој ствари, ако се организују хуманитарна удружења у овом смислу, и ако чланови буду равн-

ни, њихове доставе могу учинити много, јер ће државну власт приморати на што активнији рад у заштитивању деце.

*

У чланку о вечерњим школама *Fd. Petit* износи своје утиске са обилажења разних установа за народно просвећивање у Француској. У школама за омладину која је довршила редовно осн. школовање наишао је свуда на обилат рад, наметно обучавање и подесно излагање лекција. Он је прошао многа места и нотира кратко поједине значајне појаве. Задовољан је предавањима: У *Ангулему* професор лицеја говорио је о *постанку школа*; у Ажен-у учитељ је говорио о *Ла-фонтену* и недостацима које је он опазио у животиња; у *Тулузи* говорило се о *динамичком електрицитету* (с општина). У *Марсеју* рад на просвећивању народном није концентрисан на рад једног друштва, већ је организовано више друштава, али сва раде добро и енергично. Учитељи су основали *опште курсове за практичну наставу*, који трају две године а у њима теорно и практички обрађују се разни предмети. *Друштво за заштиту трговине, трговачка комора, академско друштво за књиговодство*, и др. слична удружења стварају курсове за учење појединих важних дисциплина и вештина. Нарочита се пажња обраћа на језике: енглески, немачки, талијански, шпанолски, француски, арапски и ново грчки.

Постоје и нарочити курсови за раднике који имају слабу школску спрему. Они су ограничени на најпрактичнију наставу и помажу усавршавању радника. У *Марсеју* један ваљан механичар — радник професор, како се сам називао, организовао је курс који се дели у две групе: наставу аритметике и наставу геометрије. Од 100 радника 40 су знали четири вида рачуна, 40 су то знали, али су заборавили, 15% знали су читати и по мало писати, а 5% нису знали ништа од свега тога. У геометрији пак, 10% знали су основне ствари а 90% скоро су били без икаквог знања у том погледу.

Курс траје шест месеци а учење се врши три пут недељно, од 8—10 час. у вече, три месеца за алгебру а три за геометрију. Ученика је било око 104.

У Клермонт-франду Ed. Petit је присуствовао предавањима који се држе радницима. Говорило се о *трговачком извозу Француске*, о *новицу*, о *народном кредиту* и *биметализму* и т. п. У седници којој је писац присуствовао говорило се о радничком песнику Hégésippe Moreau-у, и седница је била обилато посећена.

У последње време и у касарнама се држе вечерње школе. Ту се учи читање и писање, уз то поједини војници имају наставу у извесним техничким знањима. Писац указује на неке интересантне појединости из тога учења. Но то није све. У 1897—98 год. у Версају установљене су конференције у касарни. На једној од тих конференција читан је „*Ускрс на Исланду*“ од *Le Braz-а*, даље одломци из „*Тврдице*“, за тим су се држала предавања из историје и правописа. У Провансу у 29-ом драгонском пуку држана су предавања о *коњизи за време првог царства и о коњизи у рату 1870 год.*

Ствар народног просвећивања напредује непрекидно; обухвата све слојеве; задобива многобројне присталице и енергичне раднике. Она је у рукама одушевљених појединаца и зависи од добре воље, а то је

Утолико, као да је напредак извештај, јер се први дубоки не устежу да позајме своје силе, овој скромној а великој дужности према свом народу.

Чланак „*наша виша основна настава према Историји једнога странца*“ износи мишљење енглеског писца Morant-а о вишој осн. настави у Француској. Пропађен је историјски развитак њен у циљу да се Енглеска упозна са просветним установама своје сусетке. Писац дели напредовање ових школа на три фазе. Прва почиње почетком овог века и траје до 1865—70 год. Школе су само у великим индустријским центрима, спорадичне и случајне. Гизов закон пројектује их у свим местима са преко 6000 душа, али овај закон остаје неизвршен. У другој фази, од 1865—70 год. ове се школе умножавају, добијају технички карактер, помоћ од државе и од 1881, године настава у њима постаје бесплатна. У трећој фази ове школе издвајају се од техничких и занатских школа, које се спајају у практичне трговачке и индустријске школе, а више основне школе добијају засебне, одређене програме. Њима постаје сврха, да интимијом споје општу наставу са почетама професионалне наставе. Оне су напредовале кад се држава заузела за њихово организовање и одржавање, а слабиле су кад је држава била индиферентна или непријатељски расположена према њима. У 1886. на за 10 година број ученика порастао је од 16.000 до 22.000 а број ученица од 5000 до 8600, не рачунајући 17.000 учен. пројудне школе. У ове школе примају се само способни ученици што одлучује поред осталих услова и извештај испит.

Школама управља директор са инспекторима, који оцењују методе и рад наставника и показују шта се може ново унети у васпитна средства и начине.

Каква је сврха ових школа? У своме унутрву, при организацији ових школа, Гизо износи празнину која постоји између основних и средњих школа. Прве су недовољне; друге су само за талентоване младиће, јер многим од медиокритета оне дају образовање које их изводи из старих услова живота а не дају им моћи за виши интелектуални развитак. Треба продужити основно школовање и доунити недовољна знања, али држећи се принципа користи и не дајући посластике онде где треба здраве хране. То врши виша основна школа, дајући омладини народној образовање сагласно њеној способности и животним приликама. То није настава чисто техничка, јер обухвата општу културу духа у складу са неговањем наклоности према професионалној настави. Та веза смотрено изведена створиће ваљаног земљорадника, занатлију или индустријалца не сметајући развитку умом, који је сваком као човеку и члану нације потребан.

Међутим, и сам писац овога чланка, *A. Guillaume*, налази да више основне школе у Француској треба прилагодити још јаче потребама околине у којој су. Није довољно само испит из предмета општег образовања, већ треба обратити пажњу на професионалну спрему и за сеоске школе развијати наставу у духу земљорадничком, а у трговачким и индустријским местима у правцу трговачком, занатлијском и индустријском.

Ове су школе од скоро, ред у њима није још потпуно хомоген, још се по мало лута. И међу настав-

ницима нема једнакости у спреми, што долази од двојног карактера наставе: васпитног и практичног. Оставити само професоре да руководе овом наставом значи створити је више по што треба литерарном и теоријском; поверити је учитељима, то је исто и задржати је у кругу елементарне обуке.

На завршетку чланка писац цитира речи Lewellyn Smith-а, који је казао да виша основна настава у Француској има за собом васпитну идеју. Француз уз то обраћа пажњу и на социјалну важност ових школа и тиме завршује свој чланак.

На исти предмет односи се и једна забелешка о *иореклу* ових школа. Још 1798. год. посланик Roger Martin поднео је савету од пет стотина свој извештај о организацији наставе. У том се извештају излаже и одређује нарочити карактер виших осн. школа, обележавају се програми и указује на њихову социјалну корисност. Налазило се да ће оне понунити празнину међу основним и вишим школама и да треба да су више грађанске по књижевне. Трајање би било *три године*. У првој би се усавршило читање, писање и рачун, учили би се елементи географије и граматике француске и најглавнији појмови из грађанских наука. У другој години прешло би се више из географије и граматике, елементи латинског језика, књиговодство, мерење површина и запремина, основи геометриског цртања и грађанске науке у вези с примерима из историје славних бораца за слободу.

У трећој години наставио би се учење језика француског и латинског, развијао би се литерарни укус и вежбао стил, учили би се агрикултура, механ. вештине, објашњавале би се важније природне појаве и најзад би се тумачили важнији прописи из појединих закона.

*

Поред научне лектуре о путу Напзенову на северни пол, у овој свесци добро је заступљена рубрика: *штампана и књиге*. Одељено је око шест разних дела, која су од важности за школу и наставу.

Из рубрике „*хроника основне наставе у Француској*“ саопштићемо ове белешке:

1. У Каену је организован курс за приправнике за испит професорски и инспекторски. Предавање се: 1) психологија, морал, педагогија, 2) литература и тумачење писаца 3) историја и географија 4) математика, геометрија и цртање, 5) физичке и природне науке и 6) практична педагогија, законодавство и администрација школска. Сви слушају прву групу, а за остале деле се у три партије: једни слушају литерарну групу, други научну а трећи се спремају за инспекторе осн. наставе. Предавања се држе два пут у месецу и прелазе се најглавније ствари из појединих наука.

2. Основано је *друштво за потпомагање недовољно деце* са сврхом:

- а) да помаже васпитању деце у породицама јасним и простим списима о васпитању породичном.
- б) да награђује медаљама одличне матере и дојиље.
- в) да новчано потпомаже сиротне породице с много деце и
- г) да награђује почасним медаљама оне који су својим делима показали даност деци.

Из рубрике *весник из иностранства* саопштићемо ове појединости, које се односе на просветни напредак појединих народа:

1) У Аустрији на 24 мил. становника има 30 профес. школа (за вештине, индустрију, трговину) и 164 школе шегртске за које држава троши годишње 3,042.558 fl. или отприлике 6,500.000 fr.

2) У Шпанији од 17,600.000 становника око 12.000.000 неписмени су. Кад се одузме око 2,600.000 деце недорасле за школу, онда остаје 9,400.000 неписмених одраслих становника шпањолских, а то је врло неугодан факт.

3) Буџет школски у вароши Newark (држава New-

Jersey) износи 544,353 дол. а од тога варош даје 399,421 а остало држава.

4) Ученици њујоршких осн. школа имају у својим школ. касма ове године 158,197 долара.

5) У Мексици за 1897. год уписано је у разне школе 30,000 деце. 22.182 присуствовало је испитима, 19,790 су примљени а 2392 одбивени. Уведени су и ручни радови и купиљено је у току године 2800 пијастра алата.

То је у кратко садржај сvesака за Март и Април.
Мил.

К О В Ч Е Ж И Ц А

О ТЕЛЕСНИМ КАЗНАМА У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ¹⁾

Октобра прошле године донели су многи дневни листови у Немачкој сензациону вест, да је у Шенебергу умро један ђак основне школе од боја у школи. И не сачекавши ислеђење по тој ствари, исти су листови неоправдано писали о целом учитељском staleжу и о „његовим сувише великим правима“, неразмисљено бачени су онда на учитељство оштри прекори: да поступају „брутално“, да врше „нечувене злоупотребе“, итд. док је државна власт одбила тужбу по овој ствари, јер није било кажњивог прекорачења права кажњавања! Дакле још једном много ларме ни око чега; само је у томе жалосно, што увек остаје истина: *Semper aliquid haeret!*

За учитељство је тим случајем поново стало питање о телесним казнама у први ред, јер још једном оживеше старе оптужбе и јадиковања у редовима противника телесних казни. Не треба једнако доказивати да се у нашем „просвећеном“ времену ни један учитељ не пружа за прут из чисте љубави према батинама; ако се пак ко наглије пружи за њега, то никад не чини из љубави к боју, него због младалачке бујности и лако раздражљивог темперамента. Погрешно разумевање оваквих случајева и подозрења чини нам се да долази студа што — на жалост — нема никакве узајамности између куће и школе, те родитељи не разумеју учитељеве тежње за добро њихове деце и не дају му у том погледу потребно поверење. Кад би ово пове-

рење између куће и школе завладало, кад би све ове важне инстанције пружиле у тешком послу васпитања једна другој руке, онда би ућутале све неоправдане тужбе и цео наш рад био би праћен мање лармом а више успехом. Знајући пак велики уплив дневне штампе на све слојеве у народу, желим да и она утиче просвећујући у овом погледу, а то би чинила, кад би доносила — ма и у подлиску — популарне чланке о васпитању. Тим ће и пре бити у служби народног бољитка, него изношењем тенденциозних, некритичких вести, као што је шенебершки случај.

Ово је цела истина: кад год се ми у школи машимо за прут, то чинимо *увек из нужде, а не из неког нагона*. Али је ли у опште нужно телесно кажњавање у школи? Одмах слушамо како многи противно вичу: „Не!“ „Не“, вичу велике идеалисте, „јер сваки ударац у детету убија достојанство човека, које је створено по образу божјем“, „Не“, додају моралисте и педагози теоретичари, „јер батине не поправљају дете, а и знања се бојем не уливају“. „Не“, уче нас људи од закона, „јер учитељ нема на то никаква права.“ „Не“, опомињу брижни лекари: „тима се здравље доводи у опасност.“ „Не“, вичу и лајици“ јер и виши заводи немају тога права“.

Јесте, човек је створен по образу божјем, и ми то знамо, али ми и не заборављамо: „падом Адамовим човечја је природа сасвим искварена“. Оне идеалисте заборављају колико смо још далеко од тога, да живимо у неком идеалном царству. Донде, докле је претежнија чулна страна у човеку, докле у место простог *јест* и *није* влада лаж, докле је у човеку јака животиња, — дотле нећемо и ми моћи без срестава да силом угушујемо зли нагон, да „лик божји“ очистимо од његовог блата. Кад људско друштво не може а да не примени својим од-

¹⁾ Да би смо познали што боље немачке основне школе, које се не без разлога сматрају као најбоље, сматрамо да је корисно ако изнесемо у преводу овај чланак. Он је изишао у педагошком листу „Praxis der Volksschule“, свесци за јуни ове године. Преводилац.

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

раслим члановима оштре казне, онда како би могао учитељ бити принуђен да код још невоспитаног ђака, у коме је склоност да се противи захтевима, да ради противно ономе што је забрањено, који је тврдоглав и упорав, вештак у лагању, — не примени такође оштре казне. Уџбеник чистог хуманитета, библија, не познаје ово модерно сватање „човечјег достојанства“.

„Добро, казне морају бити“, одговарају нам, „али за то још не морају бити батине. Оне не само да не поправљају дете, него га напротив чине тврдоглавим и неосетљивим“. Средства за кажњавање, која стоје основној школи на употребу, јесу: испољавање незадовољства изразима лица и речима, казне које се односе на част и слободу и најпосле телесне казне, које треба разумети као ultima ratio права школске казне. Не може се порећи да је било деце, а на срећу још има такве, која не треба никада да осете прут, код које су сасвим довољне друге казне; али се исто тако не може порећи, да су за неке дечје погрешке и пороке једини лек ударци. Ко је само неко време био у практичној школској служби зна, како се могу наћи тако рећи невероватне лажи, упорна и груба понашања, свакојаке моралне суровости у те младе људске биљке и он ће одобрити да у таквим случајима ништа не помажу упуства, лишавања слободе и др. Један ударац овде више вреди, него сто речи. И код трајне лењости, кад ученик неће никако да ради такво је средство сасвим на свом месту. Што је већи број ученика у једном разреду, то се чешће јавља потреба телесног кажњавања, а напротив има ли учитељ само ограничен број ученика око себе, то може најживије да проучава индивидуалност сваког појединог ученика и да удешава њима сходне васпитне методе, а тиме ће ређе требати да се маша за прут. Ну узмимо слику онакву каква се она стварно јавља. Обично учитељ ради с препуњеним разредом; програмом је принуђен да у тачно одређеном времену савлада не баш малу материју; а као препрека му се стављају несавладљива лењост, грубост и др. пороци, — да нам је у оваквим околностима видети тога, који не би узео прут! Господа пак, која умеју мудро говорити за зеленим столом о сувише великој жестини учитељској, о оскудици у стрпљењу и о „педагозима с батинама“, брзо би се излечила кад би само мало под овим околностима опробала. Да прут није погодан за свако дете, да је код поједине деце и штетан, неће порећи ни један разуман васпитач. Да га пак са свим не буде, није могуће ни у мушким ни у женским школама, и ако ће у последњим бити ређе потребан. Мања деца више осећају бол и телесна

казна јачи утисак оставља, а што је веће дете, у толико више при томе реагује осећање части и стид због казне и чини га осетљивим. Мноштво удараца и напраситост не вреде. К томе нека буде примећено, да руку управља гњев и онда дете не осећа учитељевој душевној надмоћности, којој се оно вољно потчињава, него телесну превагу, којој се свакако по нужди покораваша са угушеном јарошћу и сакривеном песницом. То огорчава срца. За то оно старо правило: *не кажњавај никада у афекту!* Јеси ли потпуно у праву и јеси ли много ражљубљен, не пружај се и одмах за прут; нареди грешнику нека изиђе; продужи мирно предавање и на крају часа — када је се крв умирила — изврши казну. Онда се не може десити, да у јарости прут погоди место, за које није био намењен, а и кривац и цео разред сматраће казну као потпуно заслужену. Слена жестина и овде може само шкодити. Врло је тешко, нарочито у млађим годинама, ову жестину зауздати и одржати се у стрпљењу; али ко воли децу, која су му поверена и хоће да буде свестан велике одговорности и пред Богом и пред људима, он ће гледати да изучи ову „прву учитељску врлину“. Још од једног морамо се добро чувати, на име од тога, да не уносимо у школу љутњу, коју смо понели с друге стране — од куће или с које друге стране ван школе — и своју злу вољу не изручујемо над децом, која су у томе са свим невина јер онда ми гледамо на све кроз тамне наочари. У противном се грешни против дечје природе. За то кад ступамо у школу напоље с ђудима и бригама!

Хоће да се изнесе један важнији разлог противу права кажњавања у основној школи, у толико важнији, у колико се са надлежне стране изговара: да телесна казна може нашкодити здрављу. Кад би ово било, требало би је одмах прогнати из школе. Истина бива да се неком детету, услед телесне казне, нанесе штета здрављу, али се ово односи на кажњиво прекорачење овог права. Истина је и то, да се многи родитељи деру на видљиве знаке казне, а они сами куд и камо жешће кажњавају своју децу; а колико крвавих огреботина и модрица доносе деца са игре и свађе с друговима, а брижљивој матери и не пада на ум, да ће то нашкодити здрављу њеном драгом мезимцу! Кад учитељ мирно и с размишљањем примењује казну с прописаним оруђем¹⁾, а при том пази на узраст, пол, темперамент, стање здравља итд. не може, по нашем мишљењу, у нормалним приликама нанети никакву штету здрављу дечјем. Друкчије је — при-

¹⁾ У неким немачким државама одређена је величина прута и место где ће падати ударци.

родно — с ударцима по глави, вучењем за уши и осталим телесним казнама, које као забрањене за нас не долазе овде у посматрање.

Али да учитељ има право на телесно кажњавање следују већ из његовог положаја као заступника родитеља у делу васпитања. Донде, докле кућа ову казну мора употребљавати, докле ће смети и учитељ.

А кад се најпосле указује на више заводе, где се телесна казна не употребљава, онда не треба изгубити из вида и велику разлику између основне школе и тих завода: родитељи који своју децу у више заводе шаљу, морају трошити на школовање доста знатан капитал, а који је бескорисно утрошен ако дете својом кривицом не напредује или због грубих изгреда буде отпуштено. Овде су доста укури, опомене, искључења да чине на родитеље притисак. Из основне се школе не може нико искључити, а за остале казне родитељи не чују.

Дакле у основној школи не може се према околностима које данас владају без прута; он је додуше једно зло, али на жалост по све нужно зло. За сада нису прилике, али је желети да дођу времена, када би га могли сасвим метнути у крај. Докле пак мора нам бити ствар части, да не дајемо прилике противницима телесне казни за нова оптуживања. Тако би онда они морали имати бар толико осећања правичности, да усамљене појаве прекорачења права кажњавања не стављају на терет целог staleжа; онда би могли бити и они уверени да нема ни једног учитеља који не би радо с места прут изгорео, кад би постао непотребан.

Прево
Брега Јонић
учитељ.

ГЛАСОВИ О ШКОЛАМА

Школе у Аустрији

Занатлијско школско образовање у Аустрији веома се напредно развија. Виша и ниж. занатлијска настава — не узимајући у обзир више техничке школе — дели се у три врсте завода, и то 1) Продужне и стручне школе са вечерњом и недељном наставом, а често у вези са слободноручним цртањем и моделовањем; 2) Занатлијске школе и 3) Више занатлијске школе са наставом преко целог дана. Већина ових завода припадају држави, а остали су својина појединих општина или друштава, али их већином потпонамаже новчано држава. У школе за занатлијско образовање примају се и девојке. Тако н. пр. 1895—6. године било је у Бечу осам стручних продужних школа за девојке, са 1287 ученица. А и трговачка школа у Грацу у вези је са полугодишњим курсом за даме, у

Инсбруку са једногодишњим свакодневним курсом за девојке преко 14 година, и у тим се курсевима оне поучавају трговачкој настави, кореспонденцији, књиговодству и канцеларијским пословима.

Продужних и стручних курсова са ограниченим временом наставе има свуда, гдегод има занатлијских школа. У јавним салама за цртање слободан је приступ мушким, женама и девојкама у одређеним часовима, када добивају упутства и помоћи свако у својој специјалној струци.

Занатлијских школа има 6, које држава издржава, а 6, које издржавају општине уз припомоћ државе. Школарина је само 4—5 форината. Те школе имају трогодишњи курс са свакодневном наставом. У свима разредима предаје се теоријска настава. У првом разреду сви ученици обучавају се у раду с дрвтом и металом.

Више занатлијске државне школе дају својим ученицима потпуно образовање. Њих има 16 у Цислитавској, а школарина је умерена. Оне уздижу просте занатлије на мајсторе, а техничаре на вештаке. Ови се заводи обично деле на један нижи и један виши курс. У нижи курс примају се сви они, који су свршили осам разреда основних школа; у њему се обучавају за три године ученици у теоретичном, трговачком и практичном духу за занатлије. У виши курс примају се они ученици, који су свршили пет разреда основне школе и три разреда гимназије или реалке или грађанске школе. За четири године учења у томе курсу, обучавају се ученици научно и практично за мајсторе, техничке цртаче, вештаке, као и за стручне занатлијске учитеље. У нижим стручним и продужним курсовима има тромесечних до петомесечних курсова за учитеље; добрим учитељима даје се и стипендија за слушање тих курсова.

1897. године издала је аустријска држава (са 24 милиона становника у Цислитавији) за нижу и средњу техничку наставу 5,172.348 форината, а Пруска (са 32½ милиона становника) само 2,422.844 форината.

Школе у Угарској

Школске књиге. — Сад су изишли нови *стапути за оцену, примане и увођење школских књига*, а њихова је садржина, у главnome, ова: Само усвојене књиге смеју се уводити у школе за уџбенике. Усвајање књига бива од стране министарства просвете. Такса за оцењивање јесте за дела за основну школу 40 форината, а за дела за друге школе 60 форината, од ког новца добива стручни оцењивач 30 форината, односно 50, а дело му упућује на оцену министарство. За нова издања плаћа се такса 15 односно 25 форината. Министру стоји до воље, да с времена на време нареди ревизију свих школских књига, које су у употреби.

Школе у Француској

Поједине школе, као *École Estienne*, имају у својој наставној плану, који ће важити од ове јесени, као предмет и *фотографовање*.

* * *

Ректор париског универзитета издао је наредбу, којом се *искључују студенти страних земаља* од по-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

сељивања медицинског факултета, и то због малог простора. М. Астир, кмет вароши Париза, известио је ректора, да ће ови студенти отићи сви у Немачку, где ће им се дати изванредна допуштења. На основу тога, повукло је ректор своју наредбу, те је слободно учење на париском медицинском факултету и за студенте из страних држава.

Школе у Швајцарској

Наредна библиотека у Берну основана је јуна 1894. године, и за тако кратко време има већ 50.000 књига. Њој је циљ, да сабере све публикације, које су се појавиле у Швајцарској од 1848. године на овамо. Она неће само куповати књиге од ових 50 година, већ ће централизовати све документе, који имају интереса за историчаре, политичаре и народне економе. Као што изгледа, ова ће библиотека бити тако потпуна, као ни једна у Швајцарској.

* * *

За продужни курс у Цириху, који ће се одржати ове зиме, јавило се 1759 дечака, од којих има 1475 из виших разреда основне школе, а 284 из средњих школа. Установиће се 100 курсова (прошле године било је 93), и то за картонажу 82, за дрворез 9, за дубљење дрвета 8 и за радове с металом 1; поред тога има и 4 курса за дрворез, која су почели почетком школског одмора.

Школе у Норвешкој

Вероисповедне основне школе. — Као што се види из званичних извештаја, вероисповедне основне школе у Норвешкој све више напредују бројно. 1873. године било је вероисповедних основних школа 300, 1896. године скоро 586, а сада већ 592. Број ученика 1. јануара 1896. године био је 94.595. Кад се узме, да издржавање школе стаје на сваког ученика 20 форината, излази, да издржавање ових школа стаје годишње суму од 1,891.900 форината. Од овога држава даје 472.440 форината, а 1,419.450 форината подмирују се из разних завештања и поклона.

Школе у Белгији

Кад је 1897. године извршено рекрутовање за војску, нашло се, да 1567 рекрута, а то су 12, 4% нису знали ни читати ни писати. 1241 знао је „више него обично читати и писати.“ 1896. год. од 22.244 детета од 6. до 14. године није ишло ни у какву школу 3035 деце. Од ових је било 1612 на занату, 310 помагало је својим родитељима за набавку посушнога хлеба, а 1113 било је беспослено. Много деце напушта школу у 10. или 11. години, и они нису урочувати у број 3035.

Школе у Нидерланду

Број и плате учитеља. — У целом Нидерланду има 8028 учитеља са приходом од 400 до 999 форината; даље, има их 911 са приходом од 1000 до 1499 форината, а 76 са приходом од 1500 до 2000 форината. — Само у вароши *Хамбургу* има 645 учитеља са приходом од 600 до 1000 форината, а 1066 са приходом од 1000 до 2160 форината.

Школе у Америци

Држава Њујорк. — Последњих година опажа се знатно прираштај броја правника и лекара, а опадање броја марвених лекара. Од године 1894. па до 1897. године умножио се у држави Њујорку број студената права са 40%, број студената медицине са 19%, а број студената зубног лекарства са 55%. За исто време број студената ветерине опао је са 47%.

* * *

Normal College у Њујорку јесте женска учитељска школа за државу Њујорк. У њој је било новембра 1897. године, дакле почетком прошле школске године, 2500 ученица, а осим тога било је 1000 ученица у припремној школи за учитељице (Training School).

* * *

Журналистички факултет. — Постоји план, да се на универзитету у Чикагу покуша основати „факултет“ за новинаре. За новинарски позив потребна је факултетска спрема и у Немачкој.

ПРОСВЕТНИ ЗАПИСИ

Закон о средњим школама примила је Народна Скупштина и добио је највишу потврду. У овој свесци „Просветног Гласника“ доносимо га у целини.

И **закон о народним школама** је примљен. Њега ћемо у целини донети у септембарској свесци овог часописа.

Измене и допуне закона о устројству В. Жен. Школе. И у овом закону извршене су неке омање измене. В. Ж. Школе добијају *уравитеља* у место досадашње управитељице. Управитељем може постати онај професор који има 15 година професорске службе, 40 година живота. У ову школу од сада се могу постављати и професори за редовне наставнике.

Заводи се и овде школарина као и у мушким средњим школама. Сиротиња је и овде ослобођена школарине.

У **закону о црквеним властима** унесене су две три незнатније измене. Повећава ће плата Госп. Митрополиту и г. г. епископима, установљава се шабачка епархија.

ВЕЛЕШКЕ ИЗ НАУКЕ

Мишићна снага и алкохол. — За дуго се веровало — и ово веровање (или боље рећи *убрађење и самообмана*) на жалост још постоји у *извесним срединама* — да алкохол појачава наше интелектуалне моћи и мишићну снагу.

На против сви нови радови физиолога истичу овај факт као истинит да алкохол, пошто је појачавајући дејствовао врло кратко време и тако рећи тренутно, *после на против дејствује као отров (наркотично), слабећи мишићну снагу, а појачавајући умор.*

Dr E. Destrée улозниа је конгрес антиалкохоличара у Бриселу са својим истраживањима, која је чинио по овом питању методом динамометричког мерења. Опити овог физиолога нашли су, да после апсорпције алкохола, настаје један врло кратак период, који не премаша више од 10 минута, за које је време мишићни рад донста изнад нормалног, али да се одмах после тога осећа обрнуто дејство ове супстанце, да свој максимум достиже после пола часа и да, целокупина човека истрајност, кад је пио алкохола, мања је од нормалне.

После апсорпције 20 гр. алкохола, мишићни рад је од прилике $\frac{1}{4}$ нижи од нормалног рада.

Ово опадање мишићне енергије није посматрано после уношења у желудац чаја, кафе или неког пића; све ове материје производе надражање мишићне енергије изнад оне, која је посматрана у првој фази тровања алкохом, такође оно је и много трајашније и није на крају замењено изванредним умором, само кад се оне материје узму у умереној количини.

Смртност одојчади у радница по дуванским радионицама. — Ево још једног јаког факта не само члановима друштва против дувана у опште него нарочито нашим наставницима, да објасне ђацима, како је по њихово здравље дуван штодлив, ђацима, од којих су већина сиромашни, да и иначе кубуре са свој издржавањем за најважније животне и школске појим гребе, него да им још греба и неразложан и управо убитачан издатак на дуван.

Испитивања, која је у Нансу чинио D-r Etienne о питању, да ли никотин из дувана рђаво дејствује на материчне функције, — окончала су се констатованем, да је смртност деце у радница по дуванским радионицама изнад удвостручене смртности деце радничког сталеза у опште.

Опасност, којој су изложена одојчад, у осталом веома варира према томе, да ли им мајке по порођају понова предузимају рад на дувану или га напуштају бар докле дете доје. У првом случају, колико одојчади толико осуђених на смрт: *моргалитет одојчади тада је 100%*.

Сазнав за овај тако жалостан факт, извесно је да ће се предузети мере, да одојчад радница по дуванским радионицама не буду *сва осуђивана на смрт*.

Лек је лако наћи, јер одојчад коју доје мајке које бар за време дојења напусте рад на дувану, имају толико изгледа на преживљење, да њихова смртност не прекорачује просечан број смртности одојчади

О постанку вулканских излива. — Теорија, која вулканске ерупције приписује узбуркавањима атмосферне испод земљине коре произведеним сунчевом и месечевом привлачном снагом (атракцијом), од које зависе осека и плима на нашим морима, — добила би

јасну потврду, кад би се утврдило да постоји однос између периода највеће вулканове активности и месечевих фаза, као оно при осеци и плими.

E. Semmola је дакле чинио поређење. У току више година између периода највеће и најмање везуове активности и месечевих фаза. *Његови закључци били су са свим негативни.*

Испитивач је лепо утврдио да број дана највеће и најмање везуове активности у великој мери прекорачује месечев број у истом периоду и да су изливи лаве готово подједнако расподељени између 4 месечеве фазе.

С друге стране, знање о најснажнијим ерупцијама код Везува од 1800 год. до наших дана, казује да у 5 случајева најближа тада месечева фаза беше пун или ти млад месец, а да за 5 других случајева то на против беше прва или последња четврт.

Изгледа дакле да не постоји никакав однос између везуове активности и месечевих фаза.

Нема више перманентних гасова. — Енглески хемичар проф. *James Dewar* 28[IV (10. V) ове године успео је најпосле, да у лабораторијуму краљева института у Лондону *добује за по винске чаше водоника у течном стању*. Он је то могао показати и физичару лорду Rayleigh-у, који беше ту присутан. Као што се јавља, Dewar се у саопштењима краљевском друштву ограничио само на привремени податак, да је водоник расхладио до 204°C. и ставио под притисак од 180 атмосфера. Тачка кључања течног водоника, при којој овај пређе у пару, треба да буде — 240°C. Течни водоник износи један проценат од водоника гаса, бистар је и безбојан. Специфична тежина течности је од прилике 0,6 воде.

Сем овога проф. Dewar је успео, *да и хелијум помоћу водоника доведе у течно стање.*

Још један лозин противник. — Нађен је још један противник винове лозе и америчког воћа, а именован једна *биљна ваи Aspidiotus*. Има је две врсте: *Asp. perniciosus* и *A. ostreaeformis*. Иста је пренета у Јевропу тек 1887 год. Рађа живе младе; мужјаци су крилати, а женке не; женке су дуге 1 mm., широке 0,8 mm., а доцније имају и штит од 1,4 mm. Нанаднути делови добију сви изглед и као кора од хлеба. Права постојбина овој ваи не зна се.

Брзина лета у птица. — Вране прелете за три часа 80 миља, од Енглеске до острва Хелголанда; дакле 55 мет. у једној секунди.

Црвенперке прелете за 9 сати ноћу више од 400 геогр. миља или близу 3000 км.; дакле у 1" 92 мет.

Амерички путнички голуб прелети за 1" само 50 мет.

М. М. Томић